II 3388

Прилог „Српским Новинама“ 22.

БИБЛИОТЕКА ДРЖАВНОГ САВЕТА

НАРОДНА СКУПШТИНА

XXII. РЕДОВНИ САСТАНАК

ДРЖАН 11. ЈУНА 1912. ГОДИНЕ

СТЕНОГРАФСКИ ЗАПИСНИЦИ

– ИЗДАЊЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ –

НАРОДНА СКУПШТИНА БИБЛИОТЕКА Београд

БЕОГРАД
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1912.

НАРОДНА СКУПШТИНА

XXII. РЕДОВНИ САСТАНАК	II. ЈУНА 1912. ГОДИНЕ	ВАНРЕДАН САЗИВ ПЕРИОДЕ 1912—1915. ГОД.

XXII РЕДОВНИ САСТАНАК
НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

држан 11. јуна 1912. год. у Београду

Председавали:

председник,

Анд. Николић

и потпредседници,

Коста Стојановић и **Јаков П. Чорбић**

секретар,

Милош Трифуновић

Присутни сва Господа Министри.

Почетак у 9 часова пре подне.

Председник, **Анд. Николић.** — Отварам двадесет другу редовни састанак.

Изволите чути протокол пређашњег састанка.

Секретар, **Михаило Јовановић** прочита протокол пређашњег састанка.

Председник, **Анд. Николић.** — Има ли примедаба на протокол? (Нема).

Протокол је примљен.

Изволите чути шта је дошло за Скупштину.

Секретар, **Михаило Јовановић** саопштава две молбе упућене Народној Скупштини које гласе:

Бр. 1201. — *Петрија* удова Петра Милошевића из Извора среза сврљишког — моли да јој се накнади 3000 дин. колико је од ње одузето 1883 године путем реквизиције.

Бр. 1231. — *Спира Котић* поросли дијурниста из Власотинца, моли да му се исплати неисплаћена реквизиција из Српско-Турског рата 1877. и 1878. године.

Председник, **Анд. Николић.** — Изволите чути интерпелације.

Секретар, **Михаило Јовановић** саопштава интерпелацију Радослава Агатоновића на г. Министра Просвете о школи у селу Рутевцу у срезу алексиначком и интерпелацију исте г. Министра Народне Привреде о одузетим имањима сељана села Врмце од стране шумске комисије.

Затим саопштава интерпелацију Глигорја Петковића на г. Министра Грађевина о путевима у срезу власотиначком. (Види ове интерпелације на крају овога записника).

Председник, **Анд. Николић.** — Упутиће се надлежним путем.

Г. Министар Грађевина има да одговори на питање господе посланика.

Димитрије Машић. — По члану 65 пословника јављам се за реч за питање на председништво.

Председник, **Анд. Николић.** — То сте дужни раније саопштити.

Димитрије Машић. — Ја немам ништа да учиним, него само да приметим што је председништво изгубило из вида у оној ларми. У ономадашњој дебати 9-ог ов. мес. приликом објашњавања мога са известиоцем новине су донеле глас, да ме је један од господе посланика назвао пропалицом у тој ларми. Ја сам од пријатеља сазнао за ово што новине пишу. Зато молим председништво да ми каже, да ли ме је г. Стојан Протић назвао пропалицом.

Председник, **Анд. Николић.** — Ја не могу да примим питање, што ми нисте раније саопштили.

Димитрије Машић. — Ја вам саопштавам ово ради знања, а будите уверени да испаде ја могу боље да правим него г. Протић.

Председник. **Анд. Николић.** — Г. Министар Грађевина има да одговори на питање господе посланика.

Министар Грађевина, **Михаило В. Илић.** — Имам да одговорим на питање г. Алексе Жујовића о станици у Ђурићу. (*Чује се:* Није овде).

Имам још једно питање г. Алексе Жујевића (Није овде).

Имам да одговорим на питање г. Симе Микића (*Чује се:* Није овде).

Имам да одговорим на питање г. Агатоновића о шеф у станице. (*Чује се:* Није овде).

Имам да одговорим на питање г. Лазе Поповића. (*Чује се:* Није овде).

Мих. Р. Радивојевић. — И ја сам потписао то питање.

Председник, **Анд. Николић.** — Изволите чути одговор г. Министра Грађевина на питање г. Лазе Поповића и другова.

Министар Грађевина, **Михаило В. Илић.** — Народни посланици господа: Лаза С. Поповић и другови ставили су ми питање: да ли ми је познато да је оскудица у путничким вагонима на прузи Обреновац—Ваљево и хоћу ли повећати њихов број, кад за то има могућности.

На ово питање част ми је одговорити: да ми је познато, да на тој прузи нема довољно путничких кола; да је за комплектирање возног парка, како за ову пругу тако и за остале пруге уског колосека у неколико извршена набавка путничких вагона, а унеколико се има и накнадно још извршити. Но и поред најбоље воље не може се за сада повећати број путничких кола на ваљевској прузи с тога што нова кола не могу пролазити преко гвозђених мостова, због недовољног слободног простора. Зато се мора прво извршити реконструкција тих гвозђених мостова, да би нови вагони могли прелазити преко њих.

Председник, **Анд. Николић.** — Има реч г. Мих. Радивојевић.

Мих. Р. Радивојевић. — Како сам ово питање и ја потписао, то ћу ја дати своју реч на овај министров одговор. Идући често пругом Ваљево—Обреновац, и ја и сви други приметили смо, да је доиста тамо врло велика оскудица у путничким вагонима. Често пута примећује се, што је врло жалосна појава да се људи, и на зими, и великој врућини морају возити у оним вагонима, у којима се вози есап и стока, и с тога тој жалосној појави треба што пре стати на пут, јер кад се од народа тражи цена за путовање, онда му се морају дати и путничке удобности. Кад г. министар каже: да томе сметају неки гвоздени мостови молим га, да поклони овоме што већу, и што бољу пажњу, и тиме задовољи потребу у вагонима, која се мора задовољити. Јер кад се грађани возе и плаћају држави оно што су дужни као што горе рекох, онда држава треба да им да све удобности, које долазе за то плаћање. Ја молим г. министра да овом приликом, при набавци вагона за остале пруге, набави вагоне и за ову пругу Ваљево—Обреновац, како се народ не би злопатио и мучио без вагона и осталих потреба за вожњу. У осталом, то је дужност државе, и она мора све пруге снабдети потребним бројем вагона.

Министар Грађевина **Михаило В. Илић.** — Имам да одговорим на питање народног посланика г. Уроша Лаловића (чује се: није овде).

Председник, **Анд. Николић.** — Пошто г. Лаловић није овде, прелазимо даље.

Министар Грађевина **Михаило В. Илић,** — Имам да одговорим на питање посланика г. Бужака (чује се: није овде).

Председник, **Анд. Николић.** — Прелазимо на дневни ред. На дневном је реду наставак начелног претреса по извештају Финансиског Одбора о напредним кредитима за 1912. годину (вид. сст XX).

На реду је да говори г. Пера Јовановић.

Молим пре тога, да се сагласимо, да данашњу седницу закључимо до 12 сати, па да је продужимо после подне, јер има велики број пријављених говорника. (Прима се). Данас ћемо у 12 сати закључити седницу, а у 4 по подне продужити.

Пера Јовановић. — Господо посланици, 1904. године почело се озбиљно и интензивно мислити на наоружање наше војске. Сећате се да је онда од стране радикала био пројектован један зајам за грађење железница за наоружање и преоружање наше војске. Тај је зајам био оспорен, јер се против њега дигла цела опозиција, нарочито самосталци. Зајам је пропао. Ви се сећате да су самосталци дошли на власт, извршили изборе, и благодарећи њиховој агитацији и оном грбавом сељаку, а поред тога благодарећи и лепој пароли да су они против зајма, добили су већину од једног посланика. Интересантно је, да се данас помене, шта је све, или шта је бар у неколико говорено онда и преко јавности и на зборовима и у Народној Скупштини, шта треба радити и зашто је потребан Србији онај зајам. У дебати 1905. год. приликом дебате о адреси скупштинској пало је врло лепих патриотских говора, од којих ћу издвојити два из којих ће се видети, како су радикали онда заступали своју радикалску политику, а како су самосталци заступали своју политику, јер су онда самосталци говорили, како они настављају радикалну политику. Све што је говорено од стране радикала, све што је тражено од стране радикала сматрало се од стране самосталаца да то није истина, да треба оборити и да све оно што раде радикали не вала. Ја ћу вам прочитати један део говора г. Пашића са седнице од 14. окобра 1905. год. Он каже (чита):

„Ко не наоружа што пре српску војску у овом времену, тај није усвојио политику радикалне странке. Јер, знајте господо, да због тога што је Влада пропустила то да уради, да због тога она и каже: „ми ћемо мирно сносити жртве на граници". Затим господо, Влада каже: да спокојно очекује наоружање српске војске....

Да ли, господо, министри пријте своје спокојство отуда: што видите да је у Европи пре неког времена врло мало фалило, па да се дође до германско-француског сукоба који би повео за собом целу Европу? Да ли отуда пријте своје спокојство што су Стара Србија и Македонија преплављене разним четама и што сваки час прети опасност, да се може изазвати страна интервенција? Да ли отуда пријте спокојство, што су три санџака српска изузета од реформне акције? Да ли ви отуда пријте спокојство, што се по трећи пут обраћају реформне силе Турској, да усвоји међународну финансијску контролу и што већ у овом времену говоре о мерама које треба предузети против Турске те да се захтеви Европе испуне, а ви знате, кад се говори о принудним мерама о ултиматуму, ту врло *мало фали до рата?* Да ли ви отуда пријте спокојство или пријте спокојство отуда, што су се наша браћа у плеваљском санџаку скупила по планинама те је мало фалило, па да плане и да се изазове интервенција? То су факта, која, која уверавају сваког, да Србија не може бити спокојна докле није наоружана. — Ако хоћете да говорите да сте усвојили радикалну спољну политику, онда остављајте све друго, па решавајте од чега живот

Србије зависи.. Глас Српства и глас српског Пијемонта позива Вас!"

Тако је завршио свој говор 1905. год. г. Пашић, а да видите, господо, одмах после неколико дана како се самосталци представљају и шта они раде. Њихов првак, данас готово и вођа, г. Јаков Продановић, у свом говору казао је ово: „Сад кад је он рекао, да предстоји велика опасност, да смо ми може бити пред питањем рата, а немамо топова, сад сам ја уверен да је то обратно и да сад нема никакве опасности за Србију. Ја добро знам да је г. Пашић у политици био рђав пророк. Кад год је говорио да ће бити зло, било је добро, а кад год је говорио да ће бити добро, било је зло. *(Благоје Илић:* Тачно). Па и није баш тачно, и сувише је нетачно ваше мишљење, које вас демантује одмах после 2—3 године. Па не само г. Пашић као државник Србије, него још и многи други наши прваци, почев од 1904., 1905. године непрестано су предочавали шта ће наступити оно што је и наступило. *(Ива Павићевић:* Е, Ви знате!). Ви г. Павићевићу знате шта је било 1896. или 1897. године на збору, па ако хоћете могу и о томе говорити. *(Ива Павићевић:* Кажите сад). Говорићу после. *(Ива Павићевић:* То су гадне инсинуације, кад не смете сад да кажете).

Председник, **Анд. Николић.** — Молим Вас, пређите на ствар.

Пера Јовановић. — Кад свршим говор, ви се г. Павићевићу јавите за реч, јер сам нас поменуо, па ћемо и о томе говорити и изнећу како су вас избацили са збора, и то са радикалског збора.

Као што видите, господо, какви су самосталци били у почетку, такви су и данас. Они воде њихову самосталску политику. Они су омели наоружање, они су и довели нашу земљу и націју до потреса, кроз које смо прошли 1908. године. *(Благоје Илић:* Отрцало се то!) Није се отрцало! Тај сте терет ви себи сами наметли на леђа, и тај ћемо терет увек на леђа да вам товаримо.

Председник, **Анд. Николић.** — Говорите о ствари. Немојте на упаде да одговарате, већ говорите о кредиту, јер Скупштина има врло много послова да ради.

Пера Јовановић. — После ове напомене прећи ћу на само тражење кредита. За грађење железница и за наоружање наше војске прављена су два зајма. Један 1906. године од 95 милиона, а други од 150 милиона. Овај други зајам добио је још и нарочито своје име. Он се назвао: зајам за грађење железница и за *довршење преоружања.* У закону о $4^1/_2$% зајму од 150,000,000 динара стоји од речи до речи: „Сума од 44 милиона именована у члану 9. § 2. овог закона и сума од 10 милиона именована у § 4. овог закона одређени на војне набавке, има се употребити тако, да с тим сумама, поред већ одобрених кредита из зајма од 90 милиона законом од 14.-XII. 1906. године и кредита одобрених законом од 9.-X. 1908. године од 9.-III. 1909. године буду подмирење хармонично све војне потребе (оружје, смештајне, одећне и профијантске) које се из напредних кредита имају подмирити за одговарајуће томе *број у војске.* Списак војни према томе састављен и снабдевен потписом и печатом председника Народне Скупштине, саставан је део овог закона".

Па инак, господо, ви видите да поред свега тога што је изгласан један нарочити зајам, и то Бога ми повећи зајам, који су самосталци заједно са радикалима донели, и ако су самосталци били противу малих зајмова, чим су добили власт они су гласали и за већи зајам, дакле они су заједно донели тај зајам од 150,000,000, па инак ми нашу војску нисмо преоружали онако како треба. Што је наш народ поверовао и дао одобрење за тај зајам, свима је на то лако одговорити, јер збиља нема ни једног Србина, нема ни једног нашег држављанина, који није увидео потребу да Србија мора бити добро и наоружана и преоружана, те да не дочека неспремна оне догађаје који могу наступити. Данас се опет тражи кредит од 21,000,000 за преоружање војске. Тражи се, како изгледа, и трећи нов зајам. Тражи се трећи зајам зато, што овај кредит од 21,000,000 нема ни једну трећину свога покрића. Према томе овим се шаговештава један нов зајам, који треба да се изврши сад на јесен. Ово најновије тражење кредита, не само да ми наглашава, него ме категорички убеђује, да се код нас не води војна политика, онако како треба. Она не да не ради по плановима, она сад ради по плановима, што је за сваку осуду, али нема једног система, једног одређеног плана, по коме би то наоружање требало да се врши. Све дотле, докле се лута, докле се не ради по једном утврђеном плану а не по разним плановима не можемо војску преоружати, и имати је онакву како би ми то желели.

Код наших војних кругова што је врло важно а то је један од предговорника оних дана већ напоменуо, није још пречишћено питање, колики контигенат војске ми треба да имамо. Док су једни за две стотине или 300,000 војника, дотле други иду преко тога броја, па чак траже преко 400,000 војника, као да ми хоћемо да освојимо целу Аустро-Угарску.

Овде је било говора и о *народној војсци.* Ја нисам противник народне војске у Србији, али као Србин и то нарочито данас *ја сам велики присталица српске активне стајаће војске.* Ја не могу да се сложим са политиком владином која са овим питањем ошљари већ неколико година, која незна шта треба да ради и колики број војника треба да наоружа. Да сам ја један од присталица народне војске доказ је и то, што сам један од оних што раде на томе, *да закон о витешким друштвима дође на дневни ред.* Ја жалим што влада није поклонила мало више пажње овоме закону. Ево ја и данас незнам шта је са тим законом и незнам шта влада мисли да ради на томе. Ја сматрам да се са доношењем тога закона иде на то, да ми наше млађе генерације спремимо да буду кадри изаћи на браник целе наше нације, кад дође моменат за то, а тај је моменат већ близу.

После тога ми ћемо доћи у ред оних држава да и ми помишљамо на установу народне војске.

Ја морам овом приликом да кажем још неколико речи о закону о витешким друштвима јер како ми изгледа тај ће закон сасвим да пропадне.

Ова влада као да му је велики непријатељ, доказ ми је то, што му је она врло мало важне поклањала и у прошлом сазиву а и сада.

Док сам председник Савеза свих стрељачких Друштава, Престолонаследник Србије упућује молбу влади и истиче: да пречност овог закона захтева да се што пре реши; док председник радикалног клуба г. прота Ђурић заузима се непрестано и ради да се тај предлог што пре изнесе на дневни ред; док се дакле и такве личности заузимају за доношење овог закона, дотле наша влада мисли само на неке кредите за које и сама не зна шта ће јој и како ће да их распореди, нити нам то овде казује.

Ја бих молио председништво скупштинско да бар оно са своје стране учини да тај закон кроз који дан дође на решавање.

Господо, набавке оружја прате разне афере. Био је и један скупштински анкетни одбор, који је ушао у све војне ствари, у колико је могао у њих ући, и тај је одбор поднео и свој извештај, који није изнет пред Народну Скупштину. Али је у накнаду за то, тај извештај готово у целини изнесен на јавност, о њему се писало и говори, што је за сваку осуду. На тај начин наши скупштинари, представници нашег народа учинили су оно што нико не би учинио, учинили су један злочин према земљи. Они су изнели на јавност и оне ствари, које се никако не смеју на јавност износити. Ја хоћу да верујем, да је све оно што је изнесено истина, али ипак не могу да изведем онај закључак што је донесен да наше оружје, да наша муниција не ваља. Напротив, *ми имамо и добро оружје и доста и добре муниције*. Али ја само жалим што Србија за одговарајући новац који је дала за наше оружање није добила онолико и онаквог оружја колико и каквог га је требала добити. Ја жалим што су људи, који су већ ухваћени на делу да су грешили, било из незнања, било из других разлога, и тим својим грешењем довели до тога, да наше наоружање није извршено онако као што треба, — што су ти људи кажњени само пенсионисањем, а нису кажњени оном казном коју су заслужили. И ја се надам — а има доста људи који овако мисле — да ћемо ускоро те људе изнести на народни суд.

Овде је, господо, доста говорено о нашем *официрском кору*. Ја не могу да пропустим ову прилику, а да не проговорим неколико речи о томе.

Збиља, оправдане су и слутње, оправдани су и прекори оне господе посланика, који су предочавали и говорили о немилим појавама, које се одигравају код неколицине наших виших официра.

Ја ћу, господо, потписујући то све, ипак до некле да будем и на њиховој страни, на страни баш тих официра, који се осуђују и све дотле *док се њихова брига, патриотске жеље и тежње не граниче са политиком*. Онога момента када пређу ту границу и пређу у политику и ја ћу бити на страни свих оних који су их осудили. Али, господо, све дотле докле ми не управимо пажњу на ону страну где треба, немамо права да их толико осуђујемо. Јер, господо, какве су то наше владе, каква је та влада која не може да стане на пут тим појавама; тим пре, када уза се има готово једнодушност целокупног официрског млађег кора, (закључно са мајорима), који такође осуђују те појаве и револтирају се неактивношћу наших влада.

Господо, ми имамо официра у нашем млађем официрском кору, којима треба сви а нарочито људи са села да благодаре, што су они, нарочито за последње 2—3 године, довели нашу војску до тога стања да се данас служење рока не сматра више као служење робије, него се сматра као један курс, патриотски курс, кога сви вољно и жељно очекују. Наши млађи официри издвојили су се од оних старих заосталих навика из прошлих режима, које се још овде онде виде код старијих официра, издвојили су се и они данас упоредо са својим редовима заједнички раде на нашим националним питањима. Једнодушност и слога између официрског кора и редова постоји и то је за похвалу, и ја овом приликом хоћу да им благодарим и желим да цео официрски кор буде на страни тих младића.

Сад је питање да ли треба ми овај кредит да одобримо и то да га одобримо овој данашњој влади. *Да се мало задржим на томе питању и да проговорим неколико речи о данашњој влади.* Ова данашња влада не само што се оглушила и од опозиције и од нас радикалних протестаната, него се она оглушује чак и од своје рођене већине. Али није ни чудо, јер та назови радикална влада, која се сваки дан лечи, која се сваки дан крпари, она је још пре ових избора била осуђена на смрт.

Још пре избора само два њена члана, г. Протић и г. Капетановић, имали су места где да се кандидују, остала господа министри једва су напабирчили своја места. На изборима они су добили слабу оцену, а Министар Унутрашњих Дела добио је рђаву оцену, и он, у место да је одмах отишао са тога места, чека сада да превари своје другове и своје пријатеље, да га одкомандују у Државни Савет.

Председник, **Анд. Николић.** — Господине посланиче, није обичај у Скупштини говорити, да неко хоће некога да превари.

Пера Јовановић. — Данашња влада, као што видите, хоће да ошлари, хоће да животари, хоће да мрцвари, а таквој влади по треба дати ни марјаша, а камо ли оволике милијоне, који немају ни покрића, нити се зна где ће се потрошити и како ће се потрошити. Ова влада није то саопштила ни својим друговима, које је довела у Скупштину. *(Министар Унутрашњих Дела:* Народ је њих довео, а не влада).

Влада их је довела, а народ је нас довео, а тебе је довела полиција, па си ипак у свом изборном округу пропао.

Председник, **Анд. Николић.** — Молим вас, г. Јовановићу, говорите о кредиту.

Пера Јовановић. — Ја нисам против зајмова, ја сам за зајмове, али за зајмове паметне, за зајмове за које ће се тачно до ситница знати где ће се употребити како да се употребе, и да знамо коме ћемо да дамо тај зајам.

Овој влади ја не могу да дам ни марјаша, а камо ли оволики зајам, јер то не заслужује, она ни једним својим поступком није показала да ће

овај зајам утрошити како треба. И докле год, господо, ја видим на управи земље *овакву владу ја не могу да јој одобравам кредите, не могу да јој дајем нове зајмове. Кад радикална странка, која данас има у Скупштини 91 посланика, изабере једну владу, која ће имати потпуно поверење свих нас, изабере владу која ће нам изнети свој програм, јер по нашем радикалном програму неки раде, али, Бога ми, већина не ради; ми хоћемо из тога програма да извучемо неколико тачака, које се могу за ове четири године остварити, — кад радикална странка буде такву владу дала онда ћемо и ми таквој влади дати и кредите и зајмове, дотле пак ми ћемо гласати против.*

Ја хоћу да препоручим чак и овој влади, којој мислим, нема више живота, да бар за ово неколико дана док је још ту, буде *штедљива*, као што то препоручујем и свакој будућој влади, која ће после ње доћи; ону готовину коју имамо треба не само чувати, него треба гледати да се утростручи, да се удесетостручи; јер данас, као што видите земље се добијају и без ратова, *данас се земље купују*, и како ми имамо сусетку, која радо продаје земље, ми треба да чувамо новац. Али поред штедње за сваки случај ми морамо нашу војску оружати и спремати је, морамо је оружати и преоружати онако да може сваког момента стати на браник наше земље и наших националних интереса.

Овом приликом, господо, хоћу неколико речи да кажем и о нашим социјалистима, јер збиља они су унели са собом нове ствари у дискусију и кад би њиховим речима поверовао и онај сељак који горе слуша и онај сељак који је у народу можда би дошао до закључка да су то наши нови апостоли, да су то људи за којима треба сви да пођу. Сви треба да знају да социјалисти желе: *да ово данашње друштво, да ово буржоаско друштво да овако уређење државно поруше, да га из основа измене и да на тим рушевинама подигну своју социјалистичку државу*. Према томе нека никога не буни, што они онако говоре.

Завршујући овај говор ја тражим да данашња влада повуче овај свој кредит, да се и сама повуче са онога места и да дође радикална влада, која има поверење свих радикалних елемената у Народној Скупштини, и која хоће да ради.

Председник, **Анд. Николић.** — Част ми је саопштити, према томе како ме је известио г. Председник Министарског Савета: да је под деветим јуном за Министра Правде постављен г. Марко Ђуричић досадањи члан Касације. (Са десница чује се: Живео!).

На реду је да говори г. Пера Вуксановић.

Пера Вуксановић. — Кућа Србинова како то рече један посланик, оздидана је у центру центра светског у најживљој улици човечанства. Она је обдарена уз то и таквим природним богатствима, да се мало која покрајина у Европи може са њом поредити. Отуда господо, прохтеви појединих великих и силних народа, да угрожавају опстанак наше српске куће и отуда су разумљиве жртве, које се од нас траже да одржимо егзистенцију куће Србинове. Али, господо, није само то разлог што се траже оволике жртве, што се тражи и овај кредит већ има и други један разлог који је исто толико важан, ако није и важнији од овога првога. Многе српске покрајине су завојеване и многи делови нашега народа налазе се у ропству. И ако нас не боли њихова судбина и ако се не боримо зато да тим нашим саплененицима дамо слободу, ми имамо један други разлог ради кога морамо водити рачуна, и ради кога морамо подносити жртве за евентуално ослобођење наших заробљених покрајина.

Тај други разлог је у томе, што је у тим заробљеним покрајинама пут, који је потребан српској земљи, пут кроз који она мора да води своју трговину, да увози оно што јој је потребно а да извози своје производе. Питајте једнога сељака, шта му вреди најбоља баштина ако он нема пута, који до ње води ако томе имању не може да приђе ако из тога имања не може берићет да износи. Због путева наши сељаци гину или морају да се одричу својих имања да се одричу својих баштина.

Ето то је други разлог за жртву која се тражи од нас и која неће и не може бити последња.

Али нека ми је допуштено да приметим да се у овој дебати изоставља један други фактор осим оружане одбране народне. Борба која се српском племену намеће двојака је: борба: оружана и борба културна, и ја држим да су обе подједнако важне. Борба културна често је опаснија и за то народ треба да се припреми не само војнички него и културно, јер један народ војнички завојеван, није још потпуно освојен, ако је културно јак. Ја за то не треба да тражим других примера већ овај из историје српског народа. Наш народ је у данашњој Србији 350 година робовао и није био освојен, јер је био културно јачи од свога завојевача.

А за наше националне аспирације, за наше народне идеале потребна је још и свест о великим политичким заједницама, о великим политичким организацијама, о великој држави. И за ту свест и за културу једнога народа предпоставља се просветна моћ, јер само просвећен народ може да има свести о великим политичким организацијама.

С тога, господо, држим да је погрешно кад и о томе није говорено, јер ја држим, да са јачањем наше оружане снаге треба упоредо јачати и просвету у српском народу, да би се развила култура и да би се развила висока свест о нашим националним идеалима. А народна култура је јак бедем противу сваке инвазије и она је једино моћна да одржи позиције војнички заузете.

Ово сам, сматрао, за потребно да напоменем, и ако не мислим тиме да умањим важност и потребу ове жртве, која се сада од нас тражи.

Ја сам, два дана слушао говоре господе из опозиције. Ту је било врло лепих говора и у њима се изјављивала као нека бојазан, ја хоћу да кажем патриотска бојазан, да се не злоупотреби народно поверење, да која од одобрених сума не оде на коју другу страну, а не тамо где је ми намењујемо. У томе господа из опозиције могу и на нас рачунати: и ми смо за то да се свака пара дата за одбрану наше државне екзистенције, за

остварење наших народних идеала оде тамо, где је и намењена.

Али, господо, било је и другчијих незгоднијих приговора. На пример један говорник из опозиције учинио је овде један демагошки испад. То је, господо, потпуно демагошки кад се каже; да је Србија дала до сада на наоружање четврт милијарде исцеђене из чистог зноја народног. Па, ако би се тако, почело да рачуна, онда би се ласно могло и рећи и доказати да је српски народ тоже реду људи из кога је господин, дао и више од милијарде исцеђене из чистог зноја народног.

Ја мислим, господо, да оваке ствари не би требало да уносимо у расправу овог питања.

Други један господин учинио је овде један испад, који не иде витештву, него излази из оквира лепог тона и углађености.

То је испад којим се набацује, да се овај кредит тражи за покриће изборних трошкова. Најтежи је нак утисак на мене учинио говор г. Лапчевића, о српској народној војсци. Ја мислим да би и социјалисти имали разлога да симпатишу једном народу који се бори за одбрану своје народне егзистенције и за своје политичке слободе. Ја мислим да би и социјалисти требали да симпатишу једном покрету да се ослободи један заробљени народ. Баш та борба створиће више услова за ширење теорија њихових. У великој слободној и снажној Србији биће више услова за теорије г. Лапчевића. А да је ту лакше развијата социјалистичке теорије него у једној непросвећеној и некултурној земљи то би г. Лапчевић најбоље увидео, кад би сада отишао у Македонију да тамо своје теорије проповеда.

Господо, ја хоћу да завршим свој говор са оним, што ме је уврано и покренуло да узмем реч у овој дебати. Ја сам узео реч једино под утицајем догађаја, који се дешавају на нашој јужној граници. Они су двојаке природе, али су једнаких последица, јер им је последица истребљење нашега народа. Тамо господо иза јужне границе наше народ наш проводи врло очајан живот. Јауци тога народа допиру и до нас. Тамо се ми непрестано сусрећемо са читавим породицама и задругама, које беже од несносног стања у Старој Србији. Ми их, господо, враћамо натраг али нисмо кадри ништа учинити за поправку очајног стања њиховог. Сем тога, господо, услед неуређене границе, услед тога што Турска није у стању да обузда дивљи арнаутски елеменат сваког дана тамо и на нашем земљишту падају жртве и гину људи. Ми тамо на јужној граници подносимо један данак у крви и месу, који нико други у Европи не подноси. У самом срезу косаничком погинуло је преко 1000 лица за оних тридесет и пет година, и има на 500 породица које уживају инвалидску потпору, а на страну оне друге штете које наше гранично становништво подноси и за које штете нема накнаде.

Али, сем догађаја који се овде свакодневно дешавају, било је и много крупнијих догађаја. На пример 1879. године Куршумлија је била сва опљачкана и штета је изнела на 2,000.000 динара коју нико није надокнадио.

Исто тако и 1897. и 1909. године били су већи упади Арнаута, који су изазвали изашиљање већих одреда војске на границу нашу.

А о најновијој погибији наших граничних војника било је већ говора овде.

Под утицајем тих догађаја ја сам устао да кажем да је мало оно што је предвиђено: да се раздаду снега 5000 пушака за одбрану границе, већ да влада треба да нађе начина, да се наша јужна граница потпуно осигура а тако исто да нађе начина, да се наш народ у Старој Србији осигура. Ја признајем да и за једно и за друго треба ауторитет једне јаке оружане силе, — и за то ћу гласати за овај кредит.

Потпредседник, **Коста Стојановић.** — Има реч г. Триша Кацлеровић.

Триша Кацлеровић. — Ми смо се, господо, у начелу изјаснили противу онога војнога кредита од 21 милијон динара, јер смо ми у начелу противни оваквој војној организацији. Али такво наше држање, бар за нас, после 8 година нашега учешћа у парламентарном животу и јавном раду, не треба да буде доказ као да је нама све једно хоће ли српски народ и ова земља имати своју самосталност и своју слободу или не. Не треба да дође г. Пера Вуксановић па да нама социјалистима одржи једну лекцију, како и напредак нашег покрета и како у опште наша борба може да се развија и да успева само у једном слободном народу. Више него и једна друштвена класа пролетаријат врло добро зна и осећа у својој свакодневној борби, колико је потребно да он има све згодне услове са своју борбу и за свој развитак. Један од првих услова за то јесте да народ у коме смо ми поникли, народ у коме живимо, народ у коме водимо нашу борбу, да тај народ буде слободан; али да буде истински слободан, слободан не само у погледу једног малог минимума политичких права, него слободан и снажан и у материјалном и културном погледу. И кад ми износимо наше гледиште кад ми тражимо укидање сталног кадра и завођење народне војске, на војну организацију, ми онда имамо најватренију жељу да наш народ, народ у Србији, а кроз њега и остали српски народ који је потлачен под другим нацијама, видимо у истини слободног.

Наше мишљење о милитаризму и сталном кадру није једнако с вашим. Ваше је мишљење друкчије од нашега, ви стојите на једном гледишту а ми стојимо на другом сасвим супротном вашем. Али инак ви нисте показали довољну толеранцију према нашем мишљењу, колико је она потребна од једне владе која нема разлога да се плаши за своја дела и за своју политику није потребно да наглашавамо. Ви сте наше мишљење назвали да је деструктивно, разорно па сте га назвали да је опасно по државни правни поредак, у мал' га нисте назвали да је издајничко, а већ се кроз уста известиоца владине већине г. Ничића чуло како сте буржоаске партије треба да се приберу и да ово наше мишљење не допусте више у Народној Скупштини да се чује, да се онемогући улазак социјалиста у Народну Скупштину.

И поред све те претње г. Ничића, претње која је нашла на извесно одобравање од стране вла-

дине већине, ми од нашег гледишта на милитаризам и на војну организацију нећемо одступити. Ми господо, нисмо противници вама само у овоме питању, на стални кадар и војну организацију; Ви знате да смо ми класни противници свима партијама буржоаским. И г. Пера Јовановић није никакав успех постигао, није ништа особито пропашао, кад је довикнуо, не ради вас, јер на вас неће то много утицати, него ради овог сељачког света који се овде налази, на галерији и слуша ваше говоре, кад је рекао да се социјалисте боре да из основа поруше данашњи друштвени поредак. То није никакав изум г. Пере Јовановића. Па ми то јавно говоримо свуда и на сваком месту па хоћемо да искористимо и овај парламентарни форум за наше идеје: да данашњи друштвени поредак који је заснован на експлоатацији и тиранисању радних маса и у радионицама раје те масе продају своју радну снагу као и радних маса на селу које данашња владавина „цеди и плачка, ми хоћемо тај поредак да порушимо, да га коренито изменимо и да створимо ново друштвено уређење према нашим идеалима. Да, ми се од тога не бранимо. Хоћемо да излечимо данашњи поредак у коме је народу у истини тешко и претешко живети, и зато се неуморно боримо.

Ви сте за овај режим и овај државни поредак а ми смо против њега.

Ви сте зато да остане непрестано и вечито тако да једна привилегована капиталистичка, богаташка, власничка мањина која држи и економску и политичку власт у својим рукама упропашћује милионе народне, а ми смо против тога.

Ви сте за монархију и династију за стегу а ми смо за републику и за владу народа. Ви сте за милитаризам и стални кадар, а ми смо за народну одбрану, за народну војску.

Ви сте за деобу, а ми смо против деобе. И ако има једнога од г. посланика који је слушао ма једнога нашега говорника прошлих избора он је могао да чује, могао је да прочита наше агитационе листе о томе како смо говорили стално противу деобе и како смо колико је у стању један сељак да разуме указивали на крајњи наш циљ и такво друштвено уређење у погледу целокупне организације друштвене у коме ће се осигурати сваконе оно што му је потребно за живот у коме ће сваки имати свега у изобиљу, у коме ће сваки живети задовољно, а не као данас да мањина благује, а већина гладује. И ви никад нећете просперирати са тим неистинитим изношењима против нас како бајаги ми хоћемо да делимо и да узимамо туђе. Јер свету све више и више улази у главу да сте баш ви ти, који сте одвели подели, што сте ви ти који све жешће и јаче делите овај свет на чије се поверење наслањате и дошли сте у Народну Скупштину. Ваљда социјална демократија и социјалисте нису ти и онај фактор, који дели и раздваја сељака од његовог слуга и његових ђава и његовог мала и гура га у наунеризам, у пролетаријат, у сиромаштво и оскудицу и да по белом свету аргатује? Јесмо ли ми то или сте ви то учинили, вашом по све рђавом политиком. Ви сте целу државну политику управили на то да појачате и осигурате и привредну и финансијску и економску снагу капиталиста и власника а да упропашћујете и привредну и политичку и финансиску снагу народне масе. Ви сте ти који делите и упропашћујете и сиромашан свет на селу, а не ми који смо дошли да га спасемо и ослободимо. И са свим је разумљиво што ми наилазимо на велику предусретљивост и сеоског света.

Не треба да вас изненађује и овај први успех избори наше партије. Можете да се заваравате да је ово све пролазно и да са богатолисањем говорите о интелектуалној, умној и духовној моћи нашега народа, као што је то г. Ничић прекојуче рекао: да је сеоски свет необавештен, некултуран, и глуп, и да је само као такав могао да гласа за социјалисте и да нас пошље овамо. Тако може да каже само владин човек и влада и власници кад су од необавештеног сељака добили већину. Сада је за вас радикале сељак и глуп и необавештен и несвестан. А кад сте тражили куглице од њега онда је тај сеоски свет био и бистар и паметан и патриотичан, и трудољубив и готов све да жртвује само да вам даде мандате. А кад дођете до мандата онда се и од групе и од појединаца на овакав начин говори о томе сеоском свету. Тако се ви одужујете њему. Ви томе сеоском свету који вас је послао овамо окрећете леђа и делом и речима.

Ви кажете како је наше мишљење о сталном кадру и војној организацији деструктивно и да треба народу рећи да оно наше мишљење угрожава екзистенцији и самосталности државној. Али господо, треба ствар да поставите на право место. То говори из вас господо, страх и немирна савест. Ви сте свесни греха који сте натоварили на своја леђа и на народна леђа оваком рђавом војном политиком коју водите. Није свет толико не обавештен, толико глуп да не види какве му све ви несреће товарите на његова леђа, баш овом рђавом војном политиком.

Није он толико слеп и глуп да не види како се у овој земљи све што се чини све што се ради, ради се у првом реду за једну институцију, за једну непродуктивну ствар као што је стални кадар троше стотине милиона и милијарде, док се на народне потребе не даје ништа. Народ уме да види да нисмо ми социјалисти ти који кобајаги угрожавају егзистенцију и опстанку народа и државе већ баш ви. И нашу реч против сталног кадра а за народну војску, народ врло добро разуме и прилази нам јер види да је оно што ми хоћемо добро и за појединца за целу земљу.

Ми врло добро знамо да, кад год ми говоримо овде са трибине парламентарне о владавини капитала и капитализма и о сталном кадру, да сте ви ту најосетљивији, и да вам је то најнепријатније из простога разлога што су то две по вас најважније ствари. Стални кадар је стуб вашег данашњег капиталистичког власничког поретка. Заснованог на насиљу, експлоатисању и тлачењу радног народа. И за то што је он стуб помоћу кога ви тлачите и држите у шкрипцу народ, да на тај начин овековечите ову неправилну владавину, ви сматрате њега као светињу, сваки који се дигне против те

ваше светиње и изнесе објективно своје мишљење о штетним последицама трошења на стални кадар по народни живот — ви такога сваког посланика прогласите за непатриоту, за нередољуба, за издајника као што сте то чинили и овог пута.

Г. Нинчић, који је известилац већине одборске назвао је наше мишљење о сталном кадру деструктивним и разорним. Те речи долазе уз уста једног човека из радикалне партије. Али каква иронија. Па баш ви водите деструктивну политику кад је реч о народним интересима и потребама; целокупан ваш систем је деструктивне природе. Наше идеје и наши планови су најконструктивнији за народне потребе, за народни развитак и благостање народно.

Г. Нинчић је нама приметно и тиме, што је упозорио владу, и већину па чак и опозиционе буржоаске партије да се побрину, да не дозволе да ми будемо у будуће заступлени и у будућој Народној Скупштини. Али тај тако, да га назовем, бели терор, којим се радикали хоће и овде са трибине парламентарне да послуже, неће имати успеха. Ви можете путем изузетних закона, и ван законских мера, да нам затворите парламентарну трибину; ми ћемо се тада борити око парламента. Можете нас разјурити и одатле; ми ћемо слободном штампом ширити своје идеје. Угушите слободну штампу, ми ћемо то чинити живом речју. Забраните зборисање и договоре — ми ћемо инак наћи начина да са својим идејама допремо до народа да инак једног дана још јаче и силније изиђемо на светлост дана.

Са економско привредног гледишта, и са политичког гледишта стални кадар заузима најважнији део целокупне ваше политике. Прво, он најниже троши, и због тога он засеца дубоко у све гране народног живота, друго, он угрожава, због тога што је класна институција слободама и пуном политичком животу народном; и треће, он је стуб насиља и класне владавине и као такав омогућава да се цео један народ држи у потчињеном положају једној власничкој мањини која хоће да влада, да се богати и ужива на рачун радног народа.

И према томе кад он и по вашем мишљењу и по нашем мишљењу заузимамо прво место у вашој политици, ми имамо пре у дужност, једну потребу да на њега обратимо првокласну пажњу и да у целокупној критици данашњег друштвеног поретка одатле почнемо.

Али не само, господо, да они начелни разлози нас руководе да гласамо и против овога кредита и да у опште никад ни једну пару не дамо на оваку класну организацију војске. Чак и кад не би човек био социјал-демократа, а ово нарочито важи за Србију, па би морао да се побуни и да устане против овога шта ви радите и да у овим приликама гласа против ове војничке политике и против ових кредита и зајмова за стални кадар. Ко озбиљно води рачуна о томе шта чини снагу једнога народа, који су то елементи и услови који треба да се испуне па да један народ може рачунати да је способан у истини, да брани своју егзистенцију, своју државну самосталност, да чува своју народну индивидуалност, и најзад да се оспособи за вршење националне мисије, тај лако може увидети, да ви ово што радите са тражењем на стални кадар не радите добро, и да баш ова ваша војна политика, ово ваше трошење на стални кадар, коме ви певате химне и тираде и за коју ви жртвујете све, да баш та политика поткопава темељ егзистенције нашег народа у Србији, а да ће она онемогућити остварење народних идеала за које се ви наоружавате. Друкче разумевајући потребе модерног друштва и потребе народних маса знајући шта данас чини снагу једног народа, ми сматрамо да је милитаризам, да је стални кадар, коме дајете и шаком и капом, за Србију једно од највећих зала и највећа сметња за правично развијање и напредовање народних маса и за одржање народне егзистенције. *(Један глас са десније:* Онда да укинемо војску) *(Драгиша Лапчевић:* У радикалном програму то исто стоји).

Стални кадар и оволико трошење на њега је зло са разних гледишта. Са финансијског гледишта милитаризам налази извор за свој опстанак и своје издржавање у једном суровом финансијском и пореском систему. Тај порески систем неправедан је кад је реч о непосредном порезу, а нарочито је неправедан, кад је реч о посредним порезима. Ми смо против овакног пореског система у начелу, а нарочито смо против посредних пореза: против ђумрука, такса, трошарине и монопола, које толико поскупљују живот и толико онемогућавају народним масама чије су кесе плитке и приходи мали и несигурни да једва живе и једва своде крај с крајем. Из тога првога финансиског разлога морамо гласати против сваког кредита за војску. Јер је извор одакле се храни милитаризам неправичан, а ми смо у начелу против тих извора.

На основу овог рђавог пореског система ви водите рђаву буџетску политику. Благодарећи у првом реду све већем и већем трошку на стални кадар, државни буџети се из године у годину страховито пењу, несразмерно према привредној, економској и платежној моћи народа. Народ с тешком муком данас плаћа те велике буџете. Благодарећи овакном пореском и финансиском систему ви закључујете лаке руке зајмове, јер знате да те зајмове неће плаћати ни капитали, ни богаташи, ни лиферанти, ни предузимачи и концесионари већ сиромашне народне масе, на које опасне пореске терете сваљујете, па и зајмове које народ сиромашни у ствари плаћа, а не ви. Ви сте данас набацили на народна леђа 735 милиона дуга, и то највећим делом за рачун сталног кадра. И благодарећи овакој неправичној и рђавој финансиској политици, ви из земље износите годишње преко 32 милиона динара на име отплате и интереса за тај зајам, а за ову суму сваке године је наша земља сиромашнија. Сем тога, нема ни једне буџетске године а да ви нетражите ванредне или накнадне кредите за војску. И са овога финансиског гледишта ми морамо бити увек против сваког трошења, не само овога него и сваког другога трошења који иде на овакав систем војске. Сама установа је рђава, а и начин, на који се долази до новаца за њено издржавање, још гори је.

Са гледишта економско-привредног ми такође морамо бити противу оваквог трошења на стални кадар и противу овог кредита. Рђава финансијска политика, рђава политика зајмова, рђава буџетска политика у првом реду директно погађају економско привредни положај народних маса. Народ се ту финансијски онеспособљава да врши новчане обавезе према држави, он мора, хтео не хтео, да износи, да продаје све, да продаје и пенео његових отаца, да продаје народну готовину овде и у бели свет, само да би добио што више пара за отплату дужне порезе, да би добио пара за отплату зеленашких интереса и да би могао изићи на крај са овим тешким и скупим животом. На тај начин се народ привредно исцрпљује, извори се суше, темељ се потконана и руши, а с друге стране продајући оно што је потребно за нас, за нашу и њихову исхрану, он такође у погледу свога здравља и у погледу исхране, стално све бедније и бедније стоје, он све више осиромашава, имаовина му се продаје, свет, нарочито са села, остаје без игде ичега, иде у печалбу и бели свет ради коре хлеба. То је такође један од разлога, који нашу партију увек руководи да будемо против и овог кредита и сваког трошења на стални кадар.

Са гледишта здравствености, са гледишта здравља нашег народа, ми смо такође против овог кредита.

Нико неће порећи тај факт и са ваше стране, ако не отворено, а онр морате у души признати, да народна маса, због оваквог бедног положаја, у који сте их бацили оваквом финансијском и милитаристичком политиком, све се горе и горе храни, све теже и теже живи, да питање о народном здрављу постаје данас врло акутно, питање тако, да данас имамо и пред Народном Скупштином и у друштвеном јавном животу нашега народа у неколико врло акутно питање и не зна се шта би пре једна паметна влада почела да решава, толико се та питања нагомилала због ваше рђаве политике.

Са гледишта просвете, ми такође морамо бити против овог кредита, кад се има на уму да на просвећивање народа, на најелементарнију основу за просвећивање народа, на народне школе, а да не говорим о другим установама просветним, не дајете тако рећи ништа, кад се погледа колико за рачун милитаризма, сталнога кадра трошите.

Са гледишта културног, социјално-политичког, са гледишта политике за заштиту и осигурања људи који траже помоћ и потпору од државе, од државе која је те људе онеспособила, упропастила, избацила на улицу, које нема нико данас да издржава и прихвати, такође ми морамо увек бити против оваквих издатака на стални кадар, јер на подмиривање културних потреба народних, ова влада, као и друге владе, из државног буџета не троши ни једне паре. Док ви немилице бацате милионе народног новца на гвожђе, на топове и оружје и које треба и које не треба, дотле свет, живи људи пропадају, вијају се, гладују.

И најзад са гледишта политичког, ми ћемо увек бити против сталног кадра и против сваког трошења на њега. Никако, господо, да се скине са дневног реда у нашем политичком и парламентарном животу тврдња и констатација, да официрски кругови врше утицај на владу, на њену политику и на Скупштину. Тај утицај тих неодговорних чинилаца непрестано дејствује, непрестано траје. А за доказ да тај политички утицај, тај утицај неодговорних чинилаца у војсци, који у једној строго парламентарној земљи не може да се трпи и дозволи, постоји, ви сте сами признали и од стране самосталске опозиције констатовано је постајање тајне официрске организације, са политичким тенденцијама. А тај утицај од стране војске, утицај од стране официрске клике и од стране тајне официрске организације долази поглавито са ова два разлога: зато што ви официрима, зато што ви сталном кадру увек без приговора дајете и капом и шаком све што затраже од вас.

Ви се определујете према њима, а не они према вама; они колико буду тражили и шта буду тражили, какве планове буду имали о задаћама државе и потребама војске, ви им то не поричете и излазите увек на сусрет. А због тога таквог давања, због тог расипкућског давања војсци, и због таквог вашег држања са свим је разумљиво, зашто се у њиховој глави морала да породи идеја осионости да су они свемоћни, да се они морају слушати и питати, да они мењају већ границе до које у тој осионости иду. И све дотле док ви и данашњем новцу и повиђавањем парламента и цивилне власти једној повлашћеној официрској клики, — а она је врло моћна, јер има најјачу организацију и оружје, — не престанете са тим и док једном јачом, одлучнијом акцијом не ударите по прсте те неодговорне чиниоце, све дотле ће они бити опасност за правилно развијање наше политичке борбе, увек угрожавати нашим политичким слободама и увек ће немилице трошити.

Ово су факта, која морамо и овога пута да констатујемо као што смо их безброј пута раније констатовали, и та су факта веома позната, и нико их не може порећи. Али да не би изгледало, да немамо и других очигледних факата о томе, како ви водите земљу пропасти и привредно и политички и финансијски, ја морам да наведем неколико других факата у цифрама. Да повучем једну паралелу, да направим једну разлику у погледу трошења на ту непродуктивну установу што се зове стални кадар и у погледу трошења на остале друге потреба народне.

Да видимо колико трошите на стални кадар, а колико на остале потребе народне.

Да узмемо пет периодских година: 1895, 1900, 1905, 1910 и 1911 год. Ту ћемо видити ове трошкове за војску: У 1895 год. редовни издаци за војску, заједно са отплатом војничког зајма, износили су 32,600.000 динара; 1900. год. износили су 54,300.000 динара; 1905. год. износили су 43,918.000 динара, 1910. год. 57,940.000 динара и 1911. год. износили су преко 62,500.000 динара. Само за ових пет периодских година дато је из државног буџета на издржавање сталног кадра редовним путем 250,000.000 динара. За то исто време, за те исте године, да видимо како стоји са трошковима на народну привреду и на народну просвету, са двема стварима које се у културном свету сматрају као темељ за даље и успешније на-

предовање народно. Да вам не бих рећао, колико се на привреду и просвету давало сваке године посебице, ја ћу да изнесем укупну суму: свега се ово исто време утрошило на просвету и привреду 32,600.000 динара, на привреду 18 милиона и на народну просвету 14,600.000 динара. Дакле, за стални кадар, за стајаћу војску потрошено је 250,000.000 динара само из редовног буџета, а за то исто време заједно за привреду и просвету тек 32,600.000 динара. Значи, господо, да се у Србији осам пута мање троши на просвету и привреду заједно него на стални кадар или: војска четрнајест пута више потроши од привреде, а осамнајест пута више од просвете.

Сем тога, благодарећи политици зајмова, којом сте попуњавали велике дефицитске рупе и у војсци, које се стално праве у војној полицити на штету целокупног друштвеног и народног организма, ви сте направили зајмова од 735,000.000 динара.

До сад је Србија направила 24 стална државна зајма, што значи, да сте од првог до последњег зајма 1909. год. сваких 15 месеца правили по један зајам, или што значи, да сте сваке године задуживали народ са по 22,000.000 динара. Само за последњих десет година, од 1902. године до данас ви сте направили у првом реду за рачун војске три зајма у износу 305,000.000 динара.

Напредни и накнадни кредит за рачун војске такође су сталне појаве. И ту сте створили читав систем у нашој војној политици. Немајући куражи да одједном изиђе пред народне посланике са великим сумама за стални кадар, ви то постижете заобилазним путем; тражите напредне и накнадне кредите, као и сада што чините, и то вам пролази!

За културне социјалне потребе, за потребе привредног живота и просветног живота, за потребе здравља и развијања духа и ума у народу у државном буџету нећемо наћи ништа или по коју бедну суму.

Ви, увек, говорите и овде и у народу како војску треба хранити, како војску треба спремити, како нашим синовима, нашој браћи, деци и војницима треба створити такве услове да се у касарни осећају пријатно, да знају зашто иду у касарне и да знају чему се проспећују. Али ако погледамо мало детаљније у војни буџет ко троши и на шта се троше ове суме, које ви редовно свака године дајете на војску, онда ћемо имати ова факта и појаве. Докле ви само на личне издатке од приближе за 2000 официра годишње дајете 7,843.000 динара дотле за исхрану 28.000 војника и подофицира дајете годишње само 3,679.000 дин. А та је разлика огромна и колосална. И због тога, што овако малу и недовољну партију дајете за исхрану војника, ми имамо читав низ убиствених последица и по саме војнике, док служе свој рок у касарнама и по цео живот њихов и читаве нације, кад се доцније врате из касарне у народ. За лечење и све остале хигијенске потребе војника ви годишње дајете само 384.000 дин.

Плате за 22.000 редова износе око 400.000 динара.

Ја сам ове цифре навео због тога да се види по троши ове силне милионе, који се сваке године у буџету предвиђа и хоћу да и ви овде видите, да их не троши онај, који у ствари чини главну снагу сталног кадра и војске војничи редови, већ да се на њих врло много штеди и да они троше минимум код кога се злопате у највећој мери.

Докле један немачки војник има на име своје дневне плате преко 0·30 дин., докле један швајцарски војник на име своје плате има 1 динар, дотле српски војник на име своје дневне плате има марјаш или 18 динара годишње. Немачки војник, који долази на вежбу од државе за то време вежбе има новчану накнаду. У Србији пак кад се врши вежба, резервисти и људи обвезници других позива живе о свом круху и руху.

Да би се открило, и да би свет који даје те паре и бирачи који су вас овде послали, видели како ствар стоји са војском у погледу трошења и у погледу осталих потреба војске и војника, морам да наведем још два до три факта. Због никакве нажње, која влада поклања војсци и војницима у првом реду не само да је рђава храна и да скоро сви или бар великим делом у колико сам ја могао да видим по гарнизонима, војници иду подерани и исцепани него је и здравље у војсци врло рђаво. Ми имамо податке из првог анкетног извештаја скупштинског који је прикључен осталим извештајима и ти подаци показују да је од 1903. до 1906 године од 22.812 лица колико је просечно у касарнама било, боловало у то време 14.256 или 63%.

Узроци овој страховитој појави побољевања војске у нашим касарнама долазе прво, од слабости, од физичке неразвијености војника, због рђавог гладног и мучног живота на дому још док су дечаци били, те су већ пачети долазили у касарну; и друго, због рђавих хигијенских услова, а у првом реду због рђаве хране и хрђавих здравствених прилика у касарнама. Здравље наших војника оцртано је и у овим подацима. Од 1891. до 1905 умрло је само у војним болницама 3164 војника, или просечно годишње, у српској војсци је умрло по 211 војника. То је за тај период. А по нашој државној статистици умре годишње у Србији просечно 162 становника, докле пак у Немачкој умре 30, у Енглеској 49, у Француској 63, у Аустро-Угарској 70. Као што видите то је једна огромна разлика.

Од године 1891. до 1905. изашло је из војске неспособних 9329, што значи годишње неспособних војника 622 просечно. Пуштено је кући на лечење а то значи да један добар део умре код куће — за то време 20.671 војник. Од 1000 војника у Србији боловало 800 војника, док у Француској 200, у Немачкој и Русији 200—300 у Аустрији и Белгији 300—400 војника.

Једна влада која тражи велики војни буџет и нове жртве за војску, која сваке године тражи накнадне и велике војне кредите, треба ово да чује и зна и о томе да поведе рачуна. Ми имамо право да то тражимо од владе и ако смо противници стајаће војске. О окоме стању у војсци како у погледу трошења тако и осталом стању и положају војника у касарнама мора бити обавештен народ који на изборима има прву и пресудну реч који и плаћа новцем и који шаље синове своје у касарне, и он мора знати шта се ради по касар-

нама, како се тамо троши и колико се води рачуна о војницима.

Ви и сада тражите паре, и то паре у суми која је врло велика. Велика би то сума била и за земље које су привредно, економски и финансијски далеко надмоћније него ми. Тражите паре да допуните, комплетирање и заокруглите наоружање српске војске како сте се изјаснили. Ја сам неколико речи мало час утрошио, говорећи какво је газдовање у нашој војсци. Ја имам за дужност да то допуним и са још неколико факата и да што боље образложим и наше мишљење о сталном кадру и наше одбијање овог кредита.

Ви сте, господо, од када постоји стални кадар само по државним буџетима утрошили на војску преко једне милијарде преко хиљаду милиона динара. Од зајмова сте утрошили кад се одбију зајмови железнички, заједно са накнадним и ванредним кредитима преко 600.000.000 динара. Па ипак шта смо видели у животу и историји српске војске? Видели смо да је она увек празних руку, гола и неспремна. Први моменат, моменат који вас је довео тако рећи до националне резигнације, моменат који је унео у ваше биће и целу Народну Скупштину 1908. године, крајњу равнодушност, очајање, моменат анексије је разголитио један хаос, једну страхоту, у којој се налази наша војска. Поред свих милијарди које сте ви утрошили на војску, поред свега товљења сталнога кадра, поред свега давања и капом и шаком, ви сте морали да доживите страшне последице вашег рада: да за време анексије нисте имали ни толико спреме, да је Србија могла једна 3—4 дана да издржи рат са Аустро-Угарском. А ово је тако страшан документат који вијуђе и против сталног кадра и целокупне ваше политике која овај народ скупо, живота и среће кошта. Какво је стање у војсци ја ћу вам изнети још неколико карактеристичних факата. На једном месту се констатује ово: преживело и назадно војно законодавство, рђаво газдовање, и трошење без контроле, пљачке и утаје, претерано коштање, преоптерећеност земље и народа данашњим стањем војске, купљење болесних у војску, неправично наплаћивање војнице, гушење људи по рђавим касарнама, пренагомиланост официра, рђав квалитет официра, трошење преко буџета, недовољна контрола Народне Скупштине над војним буџетом и т. д.

То је у главном смисао и садржај извештаја анкетног одбора Народне Скупштине од 1907. године па ипак од тог доба ни једна влада није ништа урадила да изведе ма и једну реформу, да отклони ма и један делић од зла, које дејствује тако рђаво и на војску и на целокупну земљу..

Примера ради ја морам навести још неколико конкретних случајева, — а ствар заслужује пажњу, јер треба видети, колико је рђаво газдовање у војсци. „По рачунима Министарства Војног до 1902. године закључно — (ово је цитат) — влада од пооданна замршеност у тој мери, да је већ званично исказано да је по њима наступио прави хаос. Милиони стоје у привременим издацима. Од ових издатака има некњижених и књижених за суму од 2,220.768 динара не зна се где су. Ових привремених издатака има укупно 9,700.000 динара. Милиони примљени из последњег зајма у неплаћеним рачунима, место готова новца стоје такође необрачунати с командама за чији су рачун примљени.

Капитали оружног, барутног и грађевинског фонда, прирез (од 6%) *не зна се колики су* и рачун о овима изгубљен је још пре неколико година. Сви издаци који се данас чине на рачун ових капитала чине се онако на претпоставку.

О разрезаном новцу на народ и обвезнике у име прирева 6% и војнице нема ни трага по књигама нити се зна је ли овај разрезани новац унесен сав у касу или је исто и где заостало.

По буџетским радњама, не зна се шта је било са сумама у 1893. години са сумом у 215.494 динара, 1894. години са сумом од 48215 динара, у 1906. години са 445.680, и у 1897. години са 525.761; *нема ни трага о новцу* у 1895. години од 319.213; у 1898. години 1,111.673; у 1899. години 1,089.659 динара, у 1900. години од 477.969 динара.

Рачуни за 1901. и 1902. годину још нису склопљени. Укупна сума која стоји у овој замршености износи 10—12,000.000 динара.

Ево, већ година дана како се главна каса неможе да шконтира. Непрестано се јављају некакви проблематични вишкови. Од 10,000.000 динара колико има у разним фондовима налази се у Управи Фондова свеги 3,000.000 динара. Међу разграбљеним фондовима је и инвалидски фонд, из кога се даје помоћ војним инвалидима, на кога се издржавају пострадали ратници!

Ја ово наводим због тога што ћу после навести неколико других факата, који стоје у тесној вези с овим фактима из недавне прошлости.

Ја такође морам скренути пажњу Народној Скупштини и народу, да се дало запита шта је с ратном касом у којој је било 50.000.000 динара, а којих милиона данас више нема? Ко је покрао ту касу, ко је упропастио толике силне милионе које је народ крваво давао?

Ово, господо, што сам овде цитирао; она факта која сам овде навео, она су из старога режима. А ова се факта налазе у извештају скупштинског одбора из 1907. године. Али мислите ли ви да је у новом стању; да је у новом реду ствари од 29. маја на овамо настала у овом погледу каква промена на боље? — Не, господо. Тек ту се нижу афера за афером, неисправност за неисправношћу, злоупотреба за злоупотребом. Ту је и у новом стању настао такав хаос; ту се јављају такве злоупотребе и скандали, да је Народна Скупштина опет била принуђена да одреди другу, нову војну анкету, да испита то хаотично, замршено стање у војсци.

Она је такво стање констатовала и о њему се врло неповољно изразила, али ја нећу то за сада да цитирам. Али треба рећи: као што онај ранији анкетни извештај није овде дошао и о њему да каже своју реч Народна Скупштина и за њега да зна народ, да он види шта се све ради иза његових леђа и на његов рачун, тако исто није дошао пред Скупштину ни овај доцнији извештај. Није дошао из два разлога. Прво, што би сте ви, изношењем на јавност свега овога што се збива у војсци, компромитовали углед сталног кадра, а

против тога су господа официри: они би у томе гледали компромитовање свога угледа а то и ви не желите, па макар ишло све у суноврат у војсци.

С друге стране, изгледа да ви уопште и не смете да изнесете те извештаје, јер кад бисте смели, ви бисте их до сада изнели. А ви их не смете изнети због тога, што би њихова публикација омогућила да бирачи, да народне масе сазнају за ово хаотично стање у војсци, што би видели какво је ваше несрећно и издајничко газдовање и какву расипничку политику водите коју народ крваво плаћа.

Ви то тајите, пређуткујете од народа и онда не треба да се љутите, кад ми по нешто из тих анкетних извештаја — на основу права застарелости, јер је од пригога извештаја прошло пет година, а од другога три године, а ти су извештаји покретне ствари, које за три године застаревају, кад ми по нешто из тих анкетних извештаја штампамо и пуштамо у народ, да се зна какве све ствари имамо у војсци, какву политику водите и шта вас руководи да те извештаје не објављујете народу.

И после 29. маја није било ниједне либерације за рачун војске, где није било злоупотреба и неисправности намерних и према војсци и према народу. Ја сам мојим двема интерпелацијама јавно разголитио највеће злоупотребе и афере и поводом тих интерпелација одређена је друга војна скупштинска комисија која је утврдила злоупотребе. Код либерације шрапнела, — злоупотребе и афере; код либерације барута — злоупотребе и афере; код либерације пушака — злоупотребе и афере; код либерације топова — злоупотребе и афере; код либерације митраљеза — злоупотребе и афере; код либерације запрежног материјала — злоупотребе и афере; код либерације пушчане муниције — злоупотребе и афере. Узмите коју хоћете либерацију, нарочито од оних које су вршене на западу, а већина је од њих вршена на западу, ви ћете свуда видети злоупотребе и афере. Анкетни извештај из 1909 и 1 10 године то је констатовао. Шта значи то? Значи да нема никакве разлике између старога режима пре 29. маја и садашњега. Значи да је милитаризам, да је стални кадар под свима ситуацијама у Србији увек један исти те исти, владали Обреновићи, владали Карађорђевићи, владало парламентарно стање или непарламентарно стање, владали радикали или која друга буржоаска партија, он сам собом носи и омогућава злоупотребе, афере и овај хаос. Хроника војних афера и војних скандала у Србији премашила је и хронике највећих скандала и афера европских булевара.

И шта видимо данас.

Овај ослабели, изанђали, овај покварени, овај трули и неспособни апарат што се зове стални кадар, Влада хоће још и даље да одржава тражењем нових кредита, трошењем у све већој и већој мери суме и по буџету и од зајмова. Ми против тога морамо да протестујемо, јер то значи тај новац бацати у мутну воду. Стални кадар у Србији према ономе, што нам је до сада дао, личи на Данаидин суд без дна, сипаш, сипаш а никако да се напуни, то је буре без дна, у које ви сипате милијоне, у које ви сипате десетине, стотине милијона и милијарде, а од свега тога ништа се не задржава и никакве користи. Имају само користи и појединци и поједине либерантске компаније, имају користи зајмодавци, који нас зеленашки деру, имају користи и патентиране патриоте, али од саме те институције која земљу кошта напрено скупо, народ нема никакво ваљде.

Па ви, господо, и сами сте то признали. Мотив да против овога кредита гласају и самосталци и националци и напредњаци јесте у томе што у нашој војсци влада једно хаотично стање, што се не зна ни ко није ни ко плаћа, — управо зна се ко плаћа, то је народ, — што се не зна шта ће бити сутра, што нема континуитета у војничкој политици, што нема сталности, што нема плана, што једни хоће овако а други онако, што једни хоће војску од 500.000 војника, други од 200.000 трећи од 400.000 итд. Према томе кад та господа, која су патриоте, и то врле патриоте, која за војску хоће да дају своје, гласају против овога кредита и овако се неповољно изражавају о овој светињи вашој онда у толико пре имамо разлога, права и дужности да гласамо ми социјалисти против овога кредита, који смо при том и начелни противници и сталног кадра и опште ваше класне политике у којој је милитаризам стуб.

И ви који кријете све злоупотребе и страховите афере, које се приликом сваке дискусије о војсци овде констатују, ви често пута заборављате на свој незгодан и нелогичан положај, и нас социјалисте, и у овој дискусији и у ранијим дискусијама, кад год износимо објективно своје гледиште о ствари, ви било јавно, било и у алузијами, називате нас издајницима, кажете да смо ми непатриоте. Ми нисмо патриоте што се боримо против овог зла и ове ваше несрећне политике и јавно о томе говоримо, а ви патриоте који мирно гледате све ове афере, плачке и крађе и расипничке народне милионе трошите!? Да ли код таквог вашег држања има љубави према земљи, да ли ту има озбиљности да ли сте свесни ситуације у коју увлачите цео један народ и да ли разумете шта све може од оваквог вашег држања и од овакве рђаве политике да наступи, — ја то остављам објективним посматрачима да сами оцене.

Ја ћу, господо, после ових напомена и констатација да завршим и заокруглим своју реч. Из ових излагања даје се не сумњиво лако видети, да стални кадар у Србији не оставља, према овоме, ништа за подмиривање много важнијих и културнијих потреба народних маса. Он гута највећи део државних прихода, он гута највећи део народног новца и плода народног рада; међутим држава од свих тих милијона, које сваке године узима од народа, не даје народу као еквиваленат, као накнаду апсолутно ништа на подмиривање стварних његових потреба. Држава своје приходе око 84% добија од неправичних пореза, дижући их и цедећи од сиромашних народних маса.

И тај тако неправично отети новац од народа држава троши преко 64% у првоме реду на милитаризам и монархију. Таква политика не може да нађе одобрења не само код нас социјал-демократа, него не треба да нађе одобрења ни код свих увиђавнијих јавних радника, који знају шта

чини снагу и шта даје моћ једноме народу и за његову националну самосталност и за њихов напредак. Кад би сте ви макар и приближно трошили за народне потребе, за привредно културне, просветне, здравствене и остале социјалне потребе народних маса, колико трошите за стални кадар, па да вам се и прогледа кроз прсте, па би сте тиме ослабили и нашој социјал-демократској опозицији положај и не би вас ми ни могли жестоко нападати. Онда би сте могли рећи: истина ми дајемо велике милијоне на војску, али ми дајемо и огромне милијоне и на привреду, ми снажимо и развијамо народну економију, ми дајемо на заштиту на осигурање људи ми помажемо мале, убоге, незаштићене и незбринуте људе, — и онда би ваш положај био другачи.

Али ви, господо, не дајете ништа на истинске потребе народне и сву пажњу, сав новац, сву тековину народнога рада носите на олтар сталног кадра, на олтар милитаризма, да их ту спржите и некорисно страћите, а народ, његов културни и економски напредак, не види од тога никакве вајде. Ви мислите да је то пут за снажење нашега народа, ви мислите да је то пут да наш народ у границама Србије очува своју политичку самосталност, ви мислите да је то пут помоћу кога и којим ће српски народ и Србија бити у стању да изврши и своју националну мисију. Ми не стојимо на томе терену и не идемо тим путем, и мислимо да баш у томе у чему ви гледате спас и самосталност наше земље, спас и ослобођење целог српског народа, да баш у томе лежи пропадање тога народа, тиме баш ви радите на упропашћивању и државне и националне егзистенције српског народа.

А пут којим ми идемо и за који држимо да је најправилнији и да је једино спасоносан јесте: прво, снажити привредно, економски индустријски земљу, омогућавати развијен рад, дати прилике људима да раде, и да се материјално снаже, да расте њихова моћ, радити на задовољавању културних, просветних и здравствених потреба народних маса. Само ако се на тај начин ради, ми ћемо бити у стању да се попнемо на тај степен са кога ћемо бити у стању бранити и своју државну и своју националну самосталност и евентуално да радимо успешно и на уједињењу целог српског народа.

Ви сте, господо, казали у својој уводној речи, кроз уста г. известиоца, то је казала радикална партија: да две трећине војне снаге лежи у моралу, у духу, у националном одушевљењу.

Да пречистимо то питање.

Пре свега, да ли код оваког тешког стања у које сте ви бацили народ са оваком вашом политиком, може бити речи о каквом националном одушевљењу код народних маса?

Господа која су учинила приговоре нашим захтевима и нашој борби: треба да запитају своје бираче: да ли им је добро у овој кући, да ли им је добро у овој земљи, како се они овде осећају, па ће добити један несумњиво тачан одговор: да им је врло тешко и несносно живети у данашњој држави у којој знају само да плаћају, да се муче, да сиротују и да гладују. Ви, господо, говорите о духу, о моралу, да Србија са јаким духом и моралом може да брани своју егзистенцију и да импонује осталим неослобођеним Србима као Пијемонт. Па, господо, који су то услови који стварају и омогућавају један снажан, један велики и развијен морал? Је ли то упропашћивање финансиско и економно, да ли упропашћивање умно, да ли гурање у пропаст, у беду, у глад и у расељавање или нешто друго? О каквом моралу не може бити речи у једној земљи где је народ изгладнео, где се расељава и где пропала, где је народ заостао у сваком погледу. Тек онда кад будете почели да радите на јачању материјалном, економском, да снажите трпезу народну, да јачате просвету и културу за најшире народне масе, ток онда може бити речи и о моралу.

А тај народ који буде високо оспособљен и на политичком и на привредном и на културном пољу, народ који буде високо развијен да разуме потребу одржања своје државе и потребу одржања своје националне самосталности и који жели да има своје опредељивање у својој садашњости и у својој будућности, — тај ће народ умети да се врло успешно брани и са системом народне војске, и са народном војском да брани своју самосталност од навале с поља и да ради на остварењу своје националне мисије и националних идеала.

Са ових разлога ми ни овој ни другој којој влади, ма колико јачег ауторитета она била него ова, нећемо дати ни један марјаш јер ова политика коју ви водите јесте некултурна ненародна, и уперена против животних интереса и будућности целога народа.

Потпредседник, **Коста Стојановић**. — Има реч г. Никола Митић.

Никола Митић. — Најтеже је, господо, за сваку кућу а и за сваку државу кад мора да троши новац за ствари које могу послужити једном за свагда или свакад за једанпут. Тако је и са овим предлогом о ванредном кредиту од 21 милион дин. Али, кад је он потребан, онда нарочито радикална странка која је те среће, мора да поднесе ту горчину.

Она се од те горчине никад није бојала и увек је препливала; а то је показала и 1897. година кад је нарочито радикална странка позвана на власт да створи кредит земљи, јер се је осетило да Грчка и Турска ратују па су се бојали да не би то и до нас дошло, као што је већ било и приведено крају. Тако и доцнији зајмови који су вршени за железнице и за наоружање војске и за привредно и просветно преуређење у земљи, све је те зајмове вршила радикална странка и њој се од стране опозиције набацује како је она препунила своје џепове. Ми се апсолутно тих примедаба не бојимо; али би господа из опозиције нарочито г. Кацлеровић, који је рекао — не знам да ли се то тиче деснице или центрума — да смо ми презадужили земљу, односно наше владе, требао би да покаже бар нешто од онога шта је створено у овој земљи. Ја мислим да кад један човек напоси мане једне странке, он треба да изнесе макар и један делић добрих страна, ако их има. Он то апсолутно није учинио. Ову горчину коју сам споменуо, која се пребацује радикалној странци, ја

су, бар по моме уверењу, ублажили г. г. предговорници из опозиције нарочито Др. В. Марниковић и Милорад Драшковић.

Они су се господо изјаснили да су противни овоме кредиту; ми, веле, не дамо овој влади ништа на ни овај кредит, а нису казали зашто га не дају. Они су казали још и ово, како је последњим зајмом који је учињен за наоружање војске и железнице довршено наоружање и како је овај кредит непотребан. Г. Драшковић је то рекао, (*М. Драшковић*: Нисам то рекао). Ви сте рекли, да је са последњим зајмом војска потпуно спремљена и цела се ваша странка с тим солидарисала. То је после поновио и г. Д-р М. Марковић. Ја сам бар тако разумео. Међутим ја знам, ако се не варам, да су г. г. Драшковић и Марниковић у анкетном или парламентарном одбору и они су водили рачуна и данас свакако да воде рачуна о томе зајму, шта се троши и шта се има утрошити. Скупштина им је дала поверење и она има права од њих да тражи тај рачун или не тражи. Они дакле најбоље знају да ли је то потребно или не, па ипак не износе никакве стварне разлоге са којих би доказали да је овај кредит непотребан.

Господа су навела како је радикална странка крива што су пушке преправљене у нашој фабрици и тиме је земља изгубила. А ја знам да је највише социјалистички посланик г. Кацлеровић, а већином и самосталци, да су они највише желели да се наше пушке преправе у нашој земљи, како би наши радници добили посла и да не би новац ишао ван земље. Ја сам то чуо и кад нисам био посланик од г. Пејче Цвотановића, који ми је то случајно рекао и похвально како је то добро. Ја и не знам ко би још томе могао бити противан да новац остане у земљи. Али, господо, то преправљање пушака у нашој земљи ја верујем да то није дело ни радикалне странке ни самосталне, ни либералне нити ма које друге, јер ја верујем да сваки Србин својој земљи добро мисли, и ако има какве погрешке каква је можда била овде, она може долазити само од оних лица која то изводе, а ја знам да то није изводио ни данашњи ни бивши ни будући Министар Председник.

Ви знате да један обичан човек, почне да зида једну кућу, па инжињер који је свршио све науке које се тичу техничке и инжињерске струке, неким начином погреши у плану и човек потрошио стотину хиљада динара и у једанпут исцадне да план не ваља па за тим и цела зграда, па тако је можда било и са прерадом једнометних пушака код 80 г. у брометне.

Хтело се да се пушке преправе у нашој фабрици, па се није успело како ваља, и ако има какве кривице, она није до владе, већ комисије војне која је донела такав закључак да се пушке могу преправити у нашој фабрици. А ми такав рад комисије нити бранимо, нити ће мо бранити. Ја сам чуо да су неки били чак и зато да се и топови преправљају у нашој земљи, и онда би још већа штета била.

Који је то казао не знам, само сам чуо. Господа посланици из опозиције изјаснили су се да не дају никакав кредит на војне потребе овој крњој влади. А ја сматрам да влада г. Миловановића није крња. Ја знам господо, да у Србији није било никад крње владе — нити може бити крње владе. Ја знам, а г. Благоје Илић који ми упада у реч не зна и ако је старији од мене, да има закона, који су у место осам Министра потписивали четири, и ми ипак не сматрамо да је то крња влада. 1908 године г. Миловановић беше одличан Србин и патриота. А сада се каже да Д-р Миловановић невиља неводи никакву политику. Г. Лапчевић наводи како је противан у опште стајаћој војсци. Он је казао да је у другим државама западним другчије уређење, а није се сетио, да је Србија земља камен спотиванья целе Европе. Он зна да од свуда, унаоколо наше земље стоје државе, које су наоружане, и могу бити јачи од нас итд. Он се позива на Француску, а не зна, да је у Француској Министар Војни социјалиста, па опет Француска троши толике милионе на војску. Позива се на Немачку, али Немац каже: ја сам прво Немац па после социјалиста; а ви сте противни приватној својини. Ви сте зато да нема војске, да нема границе и онда ко шта може да и отме. Али то у Србији не може бити.

Господо, кредит овај који се троши за наоружање војске, ја мислим да ми треба да водимо рачуна о њему онако како ће то најбоље моћи да буде за земљу. Оставимо се инаиске политике и свађе. Ако је кредит потребан као што сте се и сами изјаснили а нисте говорили да не треба, онда ми смо сви ту да водимо контролу, и о једној пари да водимо рачуна, а да се утроши на оно што је најнужније. Али немојмо остављати војску ненаоружану и за борбу неспремљену у овом времену.

Ја знам да ни једном посланику од нас са села, који смо овде дошли, неће се поверити то контролисање, него или министрима, или бившим министрима или вођама странака. Ми ћемо опет дати да водите рачуна, а ви немојте у одбору да ћутите, а после да нападате. Дајте, ко је крив нека одговара.

Ако је што год рђаво код војне комисије, ви је оптужите; нисам ја за то да се лопови крију, него да одговарају за своја дела, али немојте да ометамо земљи оно, што јој треба!

Највише ме бунило кад један стари посланик, кога памтим још од пре 20 година, кад није имао шта друго да примети, поред осталога казао. Да влади треба новаца да подмири изборне трошкове. То је срамно и жалосно да се може поменути овде у Народној Скупштини, ја сам му тада добацио: „Нека му служи на част“!

Ја немам више шта о томе говорити, јер сам казао оно што имам да кажем. Као Србин и војник верујући у будућност велике Србије, гласаћу за кредит овај, верујући да ће се њиме подмирити потребе наше земље, а под контролом народног представништва.

Потпредседник. **Коста Стојановић**. — Има реч г. Вуловић.

Велислав Вуловић. — Пре него што би прешао на сам предмет, о коме се води дебата у Народној Скупштини, ја сматрам да ми је дужност да и вас упозорим на оно што сви видимо, а то је: да Министар Војни о чијем се кредиту говори већ неколико дана, не сматра за потребно да присуствује сед-

ници, да евентуално даде потребна обавештења, или да чује све оно што ће се изнети против уређења војске, да чује разлоге, који ће се изнети против овог кредита и ако смо сви за наоружање војске. (*Председник Министарства*: Слаб је). — Па зашто се није изјавио?

Ми говоримо већ трећи дан о једном предлогу, о предлогу за напредни кредит од 21 и по милиона динара. Ми говоримо о предлогу, који није предлог владе, но предлог који је поднео Финансијски Одбор.

Као што вам је свима познато, предлог владин спроведен је пред Народну Скупштину Указом Краљевим и гласио је само на $2^1/_2$ милиона. Упућен у Финансијски Одбор у први мах био је одбијен; после из основа измењен и најзад изашао као предлог Финансијског Одбора од $2^1/_2$ милиона динара.

Ја, господо, нећу да се упуштам у објашњења: да ли је тај рад био сасвим упутан, да ли је лепо, да ли је подесно да председник владе Владаоцу прво објасни потребу наоружања, прво му каже величину кредита, и назначи шта ће се одатле набавити. Па када се добије одобрење Владаоца и изнесе предлог пред Народну Скупштину — да се преко свега тога пређе и пред Народну Скупштину изиђе са предлогом Финансијског Одбора од $21^1/_2$ милиона динара.

Могао би се, господо, на овај начин поднети уз пристанак Краља предлог од једног милиона, а пред Народну Скупштину изаћи са предлогом од 110 или 150 милиона! Може се, господо, предпоставити случај, да ће Владалац, ценећи потребу и знајући финансијску могућност своје земље, пристати на кредит од $2^1/_2$ милиона, али би Владалац у неној суми 100—200 милиона казао: палазим да је ово тражење кредита велико и пре, него што се спроведе Народној Скупштини, желим саслушати и друге странке и њихова мишљења.

Истина је да владалац има право ако се не слаже са владиним кредитом који је овим неупутним радом примљен одбије — да не да потпис. Али ми сви знамо да није једно исто не дати га одмах и непотписати пошто га Народна Скупштина усвоји.

Председник Министарског Савета, **д-р Милован Ђ. Миловановић.** — У оба случаја влада би дала оставку.

Велисав Вуловић (наставља). — Јест, г. Министре, само што би у првом случају било повољније по владаоца, а у другом повољније по владу.

Ја налазим да ова журба није била потребна. Налазим да није било журбе не би било ни оних ружних, неупутних, смешних и чудних ствари. Оних непојмљивих понашања у Финансиском Одбору није требало да буде. А кад их је било резултат рада се могао подвести под правилну форму. Могла је влада примити мишљење Финансиског Одбора и изаћи пред Народну Скупштину са кредитом од 21 милиона динара редовним, законитим путем. Онда би говорили о предлогу владином а не о предлогу Финансијског Одбора.

Први предлог о напредном кредиту потписао је заступник Министра Финансија, а други предлог потписали су чланови Финансијског Одбора. Ту нема сумње да је један предлог потекао с једне стране а други с друге стране. Ако се сматра тако, да је то посланички предлог, онда ћу да напоменем: да са њим није правилно поступљено. Прво га је требало упутити одбору за оцену умесности посланичких предлога, и онда даље њи редовним путем. Влада је згодно нашла да изјави да се слаже са Финансијским Одбором. Ту је изјаву дао Финансијски Одбор у свом извештају, а затим председник Министарског Савета пред Народном Скупштином. Сад се сматра, да је овај предлог о напредном кредиту заједничко дело Финансијског Одбора и владе.

Међутим ово је заједничко дело само у толико у колико је Председник Владе морао да пристане на овај напредни кредит како не би био принуђен да поднесе оставку. (Председник Министарства *Др. Милован Миловановић*: Такве принуде радо прима председник владе).

Молим Народну Скупштину да ми допусти да испричам једну причу. Испричаћу причу пред Народном Скупштином како не би могао ко да изврне као што је г. Миша Трифуновић извртао причу из мог говора који сам држао у Ужицу. Он је то учинио у Народној Скупштини, кад ја нисам био ту. Говорићу пред Народном Скупштином те неће моћи бити извртања и другчијег обавештења.

Један препродавац дошао је у једну варош и пролазећи улицом види пред дућаном једнога трговца, натмуреног лица, познатог као човека који нерадо ступа у разговоре са препродавцима и чија ћуд зависи од самог времена. Пролазећи поред њега препродавац му назове бога и упита: како је. Он му и не одговори. Препродавац на то рече: видим да од нашег пазара нема ништа. И нема, вели трговац, и не треба ни да питаш. Али да знаш, одговара, препродавац, како имам особито лепе бријаче, нема их у целој вароши, ти би пристао да за њих платиш три долара. Трговац каже: не дам ништа. Слушај, вели препродавац, ти си паметан и разборит човек, узми и погледај и да се опкладимо за 3 долара, да ћеш као такав човек дати ми цену која ће конвенирати сваку. Ако недаш, ја губим 3 долара, а ако ли даш, ја добијам. Трговац пристане и одмах ономе комшији положи по 3 долара. Трговац узе и погледа бријаче и рече вреде 10 пара динарски. Препродавац пристане. Једном руком прима 10 пара динар, а другом руком прими опкладу у 6 долара. Запрепашћени трговац ћуташе, а препродавац му рече: Нисам задовољан пазаром. Да покваримо пазар. Дај ми бријаче, ево твојих 10 пара. Трговац пристаде радосно, и препродавцу рече збогом и оде са бријачима и са три долара. Тако трговац остаде и без бријача и без своја 3 долара. На ову причу потсећа ме рад у Финансијском Одбору.

Председник Министарског Савета, заступник Министра Финансија подноси предлог од 2.000.000 дин., који се убрзо писалком Министра Војног, преправља на 2,500.000 дин. Али га не прима г. Стојан Протић. Он одсудно, категорички, устаје против тога предлога. То није никаква тајна. Било је чланова у Финансијском Одбору и они то знају. Ја нећу цео ток рада излагати с тога, што нећу да замарам Скупштину. Предлог владе пропао је на првом састанку. Као што је онај препродавац

објашњавао како су бријачи добри, тако ми изгледа, да је г. председник умео објаснити г. Протићу, да кад би се овај дубље упознао са његовим предлогом, да би пристао одобрити му навесну суму. И г. Протић је ушао у оцену и нашао да му место 2,500.000 треба дати 21,000.000 динара. И на овај начин г. Миловановић добио је и већи кредит и остао Председник Владе, исто онако као што је онај препродавац однео бријаче и добио три долара.

Разлика, господо, посланици, између ова два предлога битна је. Они се разликују и по самој намени, они се разликују и по техничкој обради, они се разликују и по величини кредита, и то огромно, као што сам мало час рекао.

Ако узмете први владин предлог, онда ћете видети да се тражи она сума за набавку резервних пушака и потребне муниције за најнужније, најпрешније ствари или као што је казао г. председник владе у своме говору, влада тражи само за оно, што се за сада мора као неопходно имати. Финансијски Одбор објаснио је и разумео, да се кредит не прави за набавку резервних пушака, као што вели г. Министар Председник, него да је то ради допуне комплетирања и заокруживања наоружања за извесан број војника, и да је према томе погрешно онако делимичне суме узимати и делимично наоружавати војску. Позван је г. Министар Војни да поднесе детаљно шта све потребује, и из опог што је поднесено а чија је сума знатно била знатно већа од 2,500.000 динара, извадио је за 21,000.000 само оно што је најнужније, најпотребније, без чега не може да буде. Према томе сад имате с једне стране г. Министра Председника и заступника Министра Финансија, који објашњава да су неопходно потребне резервне пушке и муниција, и имате с друге стране Финансијски Одбор, који по ономе списку вели шта је најпотребније да се набави за ово време!

Мени изгледа, господо, да се из онога првога предлога Министра Председника имало да истакне, у други предлог Финансијског Одбора, наоружање као главна ствар. На тај начин се са таквим предлогом лакше може проћи; у Народној Скупштини неће се моћи говорити онолико оштро и жучно, колико би и влада и Финансијски Одбор заслужили, јер ни један од нас у Народној Скупштини нема ништа против наоружања. Мало час чули сте да и социјал демократе нису противни кредиту за навесне потребе, али су изнели разлоге зашто су против оваквих кредита. Господо! У доба када се мир у Европи одржава, огромни издаци на војске, и кад се у целој Европи ирше наоружања, и ми се у Србији морамо оружати. Ми то у толико морамо чинити пре, што нећемо да отимамо, но што не дамо да се отима оно што је наше и што је било наше. Ми нећемо не само данас, него ни сутра, ни до године, ни после 5 година моћи да кажемо: да је наша војска наоружана. Сваки онај, који би то тврдио, показао би да не разуме шта значи наоружавање војске. Из дана у дан технички проналасци иду тако нагло, толико се усавршавају да се, може бити, баш томе усавршавању и напредовању технике, има да заблагодари што није букнуо један европски рат, један страховит рат.

Таман се једна војска најбоље, најсавршеније наоружа потпуно једном врстом оружја, а техника измисли друго, и војска опробавши то ново оружје приступа новом наоружању. Сваки тежи да буде што боље наоружан, да има један нов савршенији модел пушке или топа, како би био у надмоћности према онима који су око њега. Према томе ни ми — и ако нам је благодарећи одлуку Народне Скупштине, благодарећи жртвама које Народна Скупштина учинила на наше наоружање, и ако нам је, велим, војска довољно наоружана и спремна да одговори своме позиву — нисмо свршили са наоружањем и допуњаваћемо га непрекидно. Г. Драшковић је лепо поменуо, да су нама потребни аероплани, да су спремне војске завладале земљом, морем, да се пуштају у морску дубину, да се пењу у атмосфере, висину. Па ни морамо водити рачуна и о аеропланима и о другим потребама које постоје у другој војсци. Даваћемо, господо, и треба да дајемо. Г. Драшковић је напоменуо, да је заслуга оних, који имају довољне куражи и одважности да износе овакве кредите пред Народну Скупштину, јер то није популарно. Ја то признајем. Нећу ни да додам, ни да одузмем ма једну реч његовом лепом говору; како се према народу треба понашамо сви ми шта треба да му саветујемо и објашњавамо па да не губе популарност они људи који раде, но да им се ода захвалност. Морам да напоменем, да је не мање куражи код оних, који говоре и у Народној Скупштини и на другом месту против ових кредита.

Ви, господо, знате, да код нас у Народној Скупштини, и у Србији у опште, нема човека, а нарочито онде, који није обележен са једне стране било леве или десне, како није Србин или није патриота, па чак како је и аустријски шпијун. Онда је пала клевета, како је наша странка, странка самостална — радикална, осујетила прво наоружање. Ова клевета, која се по хиљаду пута бацила, а по хиљаду пута одбијала враћа се вама на десници и бележи вам жиг клевете и клеветника. Па не само то, него је чак и известилац, — који је учинио неколико некоректности и као известилац и као члан већине, — у своме говору казао, „кад се тиче преправке пушака, да треба да ћуте самосталци.“ Не би требало да се овде разрачунавамо о тим стварима кад је питање о кредиту, али морам напоменути: да се у кући обешенога не говори о конопцу. Господо, вама је познато, да не само ми, чланови самосталне радикалне странке, него да и први људи из радикалне странке, имамо нарочите погледе на т. зв. формацију војске. У свима заједничким радовима, па и онда кад нисмо били заједно, ми смо били сложни у томе, да није војска, да нису генерали и министри војни ти, који треба да нам кажу колико треба да имамо војника и шта треба са њима да радимо. Странке политичке, ми политички људи, народни посланици, ми имамо да одредимо моћ нашу, ми имамо да одредимо величину тог броја војника, који треба опремити потпуно од пете до главе; да их добро оденемо, наоружамо и исхранимо, па да можемо са њима изићи у борбу.

Нагомилавати војску а немати јој чиме ни одевати ни хранити, значи, упропастити и моћ ен-

канцијску и одбранбену и онда нисмо учинили ништа.

Господо, ево пет шест година говори се без престанка о новом закону о војсци. Бивало је влада, које су истицале извесне програме, у којима је био и закон о војсци. Била је последња влада, која је примала на себе обавезе да ће сем тога што ће свршити буџет, свршити и закон о војсци, па је буџет свршила а закон о војсци није донела. Мењали су се министри војни. За време, док сам ја био министар, променила су се три министра војна и сви су имала разна мишљења у погледу устројства војске. Радили су на томе начелници ћенералштаба и остали, па и ту је било разлике. Е, па господо, кад се овако различита гледишта имају о устројству војске, онда у том случају ми имамо пуно права кад кажемо да овакном тражењу — кредита, које се свршава за 2—3 дана, а чија се величина потреба одређује за сат два, не можемо поклонити поверења и не можемо за њега гласати док се прво не сврши оно, што је најважније. Ми не знамо да ли ћемо комплетирањем овог наоружања добити све што је потребно, да ли ћемо добити више но што нам треба, или ћемо добити оно, што је непотребно а не имати оно што је најкорисније.

Господо, и г. Маринковић и г. Драшковић су поменули неколике погрешке, неколике неправилности, за време самога рада — извршења наоружања. Ја ћу морати да се вратим на исте примере, не с тога што сам рад да Скупштину замарам, него само с тога што хоћу да их допуним у колико они или нису стигли да кажу, или у колико може бити случајно нису били упознати с тим стварима. Г. Драшковић је поменуо да за касарне у списку од 1909. године извесна сума стоји одобрена а да од касарни није ниједна подигнута. Ја ћу да додам оно. Кад је одобрен зајам, у седници министарској водио се љути бој, како ће се извршити распоред зајма. Тада је Министар Војни правио питање што му није дата довољна сума за подизање касарне. Због тога је било неколико седница и на послетку је Министар Војни победио на тај начин, што је у буџет за 1910. г. унета извесна сума, не знам тачно дали беше 500.000 дин. с тим да 300.000 дин. има да служи као подлога за ануитет суме, која ће се накнадно узети за подизање касарни. А шта смо дочекали? Дочекали смо да ниједна касарна није подигнута, с тога што није било планова и што се није знало где треба да буду касарне. Али, зато ви имате једну другу ствар да су 300.000 динара потрошени на сасвим другу циљ. Г. Драшковић је поменуо и говорио о брдским батеријама. И ја морам говорити о њима и ако се о брдским батеријама много говорило. Први је министар изјавио на списку да му више ништа не треба.

Други је Министар Г. Гојковић реферисао Министарском Савету да инспектор артиљерије безусловно тражи набавку брдских батерија, јер без њих наша војска неће бити наоружана онако, како би могла одговорити своме позиву. Има ћемо знатно више пољских батерија, док су међутим теренске прилике такве да ће се морати оперисати са брдским батеријама. Тај предлог инспектора артиљерије потврдио је начелник ћенералштаба, данашњи Министар војни. Па не само то него је онда од једне најстручније комисије, од највиших стручних лица, у којој је био ћенерал Путник, ћенерал Михаило Живковић, ћенерал Соларовић, пуковник Бојовић и пуковник Недељко Вучковић, — утврђено, не само да су брдске батерије потребне но је и казано и колики је број потребан. И кад је све то свршено и кад је тај реферат потписао данашњи Министар војни г. Путник, онда је наступило оно што је познато: батерије нису набављене. Не води се више о њима рачуна и као што г. Драшковић рече, стари би министар војни казао: учинили сте грдну погрешку, фаталну погрешку, што порудбину нисте извршили а други би рекао: учинили сте добро што набавку нисте учинили.

Ја мислим да г. Путник неће смети рећи да је добро што нису брдске батерије набављене, него да ће с места рећи да се то мора одмах набавити. Ако му то треба онда значи да је овај кредит од 21,500.000 написан на брзу руку, да се о много чему није водило рачуна и онда га ми не можемо одобрити.

Господо! Спољне су прилике озбиљне. Оне нису озбиљне од јуче. Ова озбиљност се осећа још пре 1908 године, још у самом почетку њеном, а избиле су и сувише јако за време анексије Босне и Херцеговине. Од тог доба стално, час по час над Србијом се навуку мутни облаци, затрми, затрепти, очекује се сваког тренутка бура али се срећно погодним ветром и стицајем прилика поново растуре.

Осећа се барут. Баш сада када се осећа барут и гомилају бурни облаци ми морамо констатовати једну ствар. Констатујемо да се изилази са предлогом за комплетирање и заокругљивање наоружања извесног броја војника, може бити и доцкан. Кад је ова влада била много јача, кад је у њој седео човек који ужива поверење вас, господо, са деснице, један од најважнијих људи ваше странке, г. Стојан Протић, човек чија се реч слуша и у главном одбору и у посланичком клубу, онда нам г. Миловановић није поднео овај предлог. Кад је у влади г. Миловановића седео министар војни, чији је опстанак Краљ захтевао и тражио да мора да буде министар војни, онда г. Миловановић и влада нису тражили овај кредит. А кад је иступио г. Протић, кад је овом приликом показао једно негодовање према оваквом предлогу владином, као што је поднесен: кад је иступио г. Степановић, онда кабинет г. Миловановића подноси и тражи овај кредит! Тражи га од 2,000.000 и налази да је то довољно, а ми сви, знајући што све треба нашој војсци, тврдимо да то није довољно, да треба више и да ћемо дати све кад се буде радило смишљено и са извесним планом.

Краљ је желео да буде континуитет у Министарству Војном. Г. Стојан Протић жели то исто и наглашава приликом измена закона о војној академији, да ће нам све рђаво ићи, на штету војене и државне опште политике. Биће рђаво све дотле, докле се сваке године буду мењали Министи Војни. Они траже континуитета у раду и гарантије у једној личности Министра Војног, а ви

сте чули једнога војника како каже, да се континуитета не може одржати у једној личности, Министра Војног, која и ако носи униформу мора бити политичка личност, мора долазити и падати према поверењу Народне Скупштине. Континуитета се може одржати на сасвим други начин, који треба да пронађу и предложе саме војне старешине. Влада је тражила кредит кад су спољне прилике веома тешке и озбиљне, а и најтеже дужности три дужности усредсређене су у једном човеку. Ма колико он био уман, ма колико био окретан и вичан политици, као што ја верујем да је г. Миловановић ја налазим да је и за његова плећа ова дужност и сувише тешка, за ово доба у коме се данас налазимо. Бити Министар Иностраних Дела, пратити будним оком све што се дешава око Србије и у целом свету; као Министар Председник старати се о току свих радова по осталим Министарствима и давати правац, водити бригу о спољним и унутрашњим приликама, па поред свега тога примити један тако велики и тежак ресор као што је Министарство Финансија, ако је и за г. Миловановића много је.

Да видимо, господо, још једну ствар, а то је: на који је начин извршено покриће овог кредита. О њему је говорио г. Воја Маринковић врло лепо. Ја ћу се такође дотаћи тога питања с неколико речи зато, што налазим да је важно истаћи, да је овај предлог рађен у Финансијском Одбору; да у Финансијском Одбору седе и г. Пачу и г. Стојан Протић, два министра финансија, од којих је један, г. Протић, и донео закон о Државном Рачуноводству; да је ту седео и заступник Министра Финансија и да су сва та три човека, сва три министра финансија поступили противно члану 38. зак. о Државном Рачуноводству.

Господо, факт је што је г. Маринковић рекао да је Народна Скупштина власна и у могућности да учини измену, јер је она једина и позвана да доноси законе. Према томе чим она акцентује члан други овог законског пројекта, онда не вреди више Зак. о Државном Рачуноводству чл. 38. бар не за овај кредит.

Али, господо, тим путем ми се постепено враћамо на то да се једном консолидоване финансије, — с којима се ви с правом поносите, а и ми који смо имали удела у томе, као и цела Народна Скупштина, која је припомогла својом оштром критиком и правилном оценом да се финансије наше консолидују, — да се не консолидоване финансије почну рушити; да се постепено почну стварати летећи дугови или припремати зајмови које Народна Скупштина, хоће-неће, мора после примити.

Ви сте предвидели да се један део овог кредита од 4,000.000 покриће из државне готовине.

Мени изгледа, господо, да је ова реч „државна готовина" нарочито унесена у закон о државном рачуноводству, како би се свака потреба могла бацити на државну готовину.

Државна готовина долази од претека појединих прихода, од уштеда буџетских, од ванредних прихода итд. итд. На где ће се јавити ти претеци и вишци, ако буџет буде правилно и смишљено састављен?! Ова државна готовина што се стекла на брзу руку, не варајте се, господо, није заслуга ни ваша ни наша; није заслуга ни једног од нас. То је тековина многих зајмова, чије су велике суме узимане, а чије су врло мале суме утрошене тако, да предвиђајући довољне суме за анунтет, ми смо имали да их олакшамо са они 2% на неподигнут новац. Зато су се јавиле ове велике уштеде у државном буџету.

Господо, хоћете 4,000.000 да међете на државну готовину, а не казује нам ни заступник Министра Финансија ни Министар Председник колико имамо државне готовине? Јер, господо, ми државну готовину имамо да поделимо на два дела: на нешто што се не може дирати, а то је обртни капитал од 16,000.000 ако има толика сума, и онај други део, онај остатак који смемо да употребимо. Једну суму од тога морамо да резервишемо за приходе погрешно прикупљене и за остало што се законом предвиђа, а остатак можемо да утрошимо. Ви хоћете 4,000.000 из држав. готовине. Има ли 4,000.000 г. Председниче? — Одговориће ми г. Министар Председник то другом приликом! Али, свеједно, ја ћу претпоставити да има тих 4,000.000 дин., па ћу прећи на других 4,000.000 који се желе добити од продате фурде.

И о тој фурди морам да проговорим нешто. Није давно било, нема ни две године, кад смо о тој фурди такође говорили. То је фурда која лежи негде, а о којој ми и не знамо а није знао пре ни Министар Финансија и која је имала да послужи као подлога увек кад је потребан био кредит, па је имала да послужи и као основа за набавку брдских топова. Предвиђена је била и продаја бронзане и месингане фурдё и пруштање модела муниције М. 80, али тада је тај материјал комисијски процењен за суму од 2,000.000 дин. Па, господо, за две године није могло то порасти на 4,000.000 динара, јер је та фурда лежала бесплодна. С њоме Министар Финансија није могао располагати на онај начин као са државном готовином — па да је увећа. Према овоме, господо, ви видите, да је брзи рад навео г. Министра да прво учини једну погрешку према закону о држ. рачуноводству и друго, да покуша да све нас овде, на неки начин, завара са државном готовином и продајом фурде. А за онај остатак покрића и не зна се колики је.

Он се не може ни знати, до краја ове године јер треба да видимо, да ли ће бити прихода од алкохола и колики ће он бити, јер се овде каже: ако га буде преко предвиђених расхода у 1912. години.

Известилац, **Др. Момчило Нинчић.** — Има га преко 800.000 динара.

Велислав Вуловић. — Добро, али то још није ни милијон ни два ни три милијона. У сваком случају, господо, једна сума, — нећу да претерам кад кажем, — једанаест дванаест милијона остаће не подмирена. Да претпоставимо да има 4 милијона у готовини, да ће се фурда продати за 4 милијона, то су осам милијона, да додам два милијона од алкохола, то су 10 милијона, а *једанаест и по милијона остаће не покривени.* Г. Марковић је лепо приметио да је немогуће то метнути у буџет. Ми, господо, који смо прошли кроз те

положаје министарске, знамо како смо се борили са свима Министрима Финансија, знамо да је тешко наћи приходе и за 100 хиљада динара а камо ли за милијон динара. Кад овде треба 11 и по милијона динара и кад треба правити нов зајам за грађење железница, кад ће се уступити пристаниште Табурну, онда је за мене много чистије много лепше било да је влада изашла пред нас и казала: треба ми још 100, 120 милијона динара, за наоружање и грађење железница. Тада би ми овде говорили о зајму за железнице и наоружање, а не да нам на овај начин приврема прикривен зајам, који се после мора одобрити.

Господо, из свих ових разлога ја не могу дати свој глас за овај кредит и гласаћу против. Али пре но што завршим свој говор, ја ћу молити Нар. Скупштину, да ми допусти само још једну напомену. Ако је ко позван да води рачуна о постојећим законима то треба да буде Влада, то треба да буде *Народна Скупштина у крајњем случају*. Ја, господо, констатујем **да је Влада по мом нахођењу погазила Устав.** Члан 111. Устава гласи од речи до речи овако: „Законске предлоге и оне једногодишње законе, који са буџетом стоје у непосредној вези, изузев сам буџет, не може Скупштина узети у претрес док их најпре не проучи Државни Савет и не поднесе о њима Скупштини своје мњење.

Је ли, господо, Влада поднела свој предлог Државном Савету? Није. Је ли Финансијски Одбор кад је свршио с тим, и кад се Влада са њим сложила поднео преко Владе, овај предлог Државном Савету? Није. Па кад није, ја питам све вас народне посланике, питам председништво Народне Скупштине, *како је Скупштина могла противно члану 111. Устава да се упусти у дебату овога предлога?!*

Је ли вама стало до тога да очигледно сви ми газимо устав, кад смо позвани да га чувамо? Зар је овај предлог био толико прешан, да се мора раније за један дан или за пола дана решити те није слат Државном Савету који је по прописима Устава дужан да у одређеном року да своје мишљење. Не буде ли га дао, тек у томе случају Нар. Скупштина може решавати и без тога мишљења о томе предлогу. Па зар је г. Миловановићу председнику владе сметало да овај предлог пошље Држ. Савету да му остави рок од 24 часа, па да се испуни законска форма, а *не да се овако демонстративно* **газе устав.** Да ничега није било сем овога, ја бих гласно против овог предлога.

Потпредседник, **Коста Стојановић.** — Има реч г. Милош Трифуновић.

Милош Трифуновић. — Г. Вуловић у своме говору рекао је као да сам ја његов говор, који је држао о изборима у Ужицу, овде преиначио или извитоперио. Самим тим што се г. Вуловић после месец дана присећа да то исправља и самим тим што овако нејасно представља да сам ја његов говор извитоперио, не казујући у чему сам га извитоперио, показује његову колебливост у овоме питању. Ја опет кажем да нисам његов говор извитоперио, него да сам се тачно обавестио у ономе што је он у Ужицу говорио и при томе и сада остајем. Ако г. Вуловић хоће да прими о овоме дискусију у новинама ја пристајем да се тамо разговарамо.

Потпредседник, **Коста Стојановић.** — Има реч г. Велисав Вуловић.

Велислав Вуловић. — Господо, ви сте сви сведоци да сам ја том приликом био отсутан, а отсутан посланик нема могућности да исправља наводе оних, који су га помињали. Ја нисам могао добити згоднију прилику него, износећи једну причу, да се дотакнем и приче коју је овде изнео г. Трифуновић. Онако исто као што г. Протић прети г. Продановићу, тражећи да преко новина под својим потписом изнесу своје ствари, тако исто сада и г. Трифуновић износи исти предлог. Ја га примам. Нека г. Трифуновић изнесе ту причу и нека позове мене да му одговорим, па ћу му ја рећи да ако он није ту причу измислио онда је рђаво извештен.

Да је ред био од једнога посланика, од једнога колеге, од једнога интелигентнога човека као што је он, да ме упита како је било. Ја бих му рекао да се она прича односила не на коалициону владу, него на изборе. Да је онај господар био Краљ, који је желео слободне изборе, да су они поглавари били министри који нису допустили владаоцу да дође у додир са народом, а да су они из приче били капетани и остале власти, који су сметали народу да слободно гласа, да тим путем дођу до Краља.

Потпредседник, **Коста Стојановић.** — Има реч г. Милош Трифуновић.

Милош Трифуновић. — Мени није било потребно да излазим у штампу и да позивам г. Вуловића, јер сам ја то јавно у Скупштини рекао. Ја сам видео да је г. Вуловић истога дана узео и прочитао у стенографским белешкама шта сам ја рекао и ако је то било нетачно мени се чини да је г. Вуловић требао мене да позове преко штампе ако није хтео у Скупштини, и да каже да сам ја нетачно и неверно ствар представио. Ја што сам имао да кажем казао сам, а г. Вуловић ако мисли да то није тачно могао је да отвори дискусију преко штампе, а не да је отварам ја.

Што се тиче тога што г. Вуловић сада износи како се његов говор има да тумачи — то ми можемо сада и примити, и лепо је што г. Вуловић сада тако ону причу тумачи. Цело Ужице и сви његови политички пријатељи протумачили су његов говор онако као што сам га протумачио ја, и онако је и било. Што г. Вуловић то сада друкчије тумачи то је његова ствар и ми можемо томе и поклонити вере.

Потпредседник, **Коста Стојановић.** — Има реч г. Велислав Вуловић.

Велислав Вуловић. — Мени је жао што у место да радимо главну ствар ја морам да исправљам наводе г. Трифуновића.

Прво и прво ја нисам добио стенографске белешке. Позивам се на шефа стенографа и остале стенографе да сам ја тражио да читам говор г. Трифуновића и да су ми казали да су белешке код г. Трифуновића да их поправи. После нисам могао ни добити говор г. Трифуновића док није био штампан. Када је био штампан, ја сам сматрао да за говор посланика у Народној Скупштини нисам дужан да тражим расправу путем штампе и да тамо

вршим испранку него да то треба да извршим у Народној Скупштини. А да прича та није могла бити друкчија доказ је тај што друкчија прича не постоји и ко год ту причу зна, знаће да се она има разумети само овако како сам ја то сада изнео, а не онако како то жели да представи г. Трифуновић.

Потпредседник, **Коста Стојановић**. — Има реч г. прота Милан Ђурић.

Прота, **Милан Ђурић**. — Господо посланици, поодавна се води дебата у Народној Скупштини о овом кредиту од $21^1/_2$ милиона динара који је влада изнела и тражи да јој га ми одобримо. Хтео сам господо, да *са овога места* (говори са говорнице) проговорим неколико речи о овом кредиту, јер видећи да се већ два дана о овој ствари говори, уверен сам да су се многа господа већ заморили.

Пре но што бих прешао на сам предлог о овом кредиту, хоћу да одговорим господи посланицима који су упућивали оштре прекоре радикалној странци, чији сам ја члан.

Један од господе посланика казао је: недам кредит, ако је и за војску ако је и за наоружање, недам га овој крњој влади и скупштинској већини која ће употребити 500.000 дин. на изборне трошкове. То је, господо, казао посланик г. Машић из Вељкове Крајине, кога ја поштујем и уважавам, и ким сам одавно лични пријатељ. Али кад су тога посланика већ покриле седе власи, његову главу и браду, ја сам могао од њега очекивати да у овој ствари говори са више хладноће и размишљања а са мање жучног партизанства.

Господа представници социјалистичке странке, који лични пријатељи, које ја такође поштујем и уважавам, и они су казали да не дају за војску овај кредит, а у даљем свом говору изјављивали су своје жаљење што се наши војници не хране као што треба. Ми се, господо, у својим гледиштима потпуно разилазимо са њима и ја разумем да они као људи који се највише истичу као заштитници бедних и сиротих то заиста и осећају, зашто ја хоћу да им одам и признање. Господо, ово говоре људи који живе код нас као мезимци, као бубрег у лоју, јер се они више пута заборавe па говоре против цркве, монархије и целог друштвеног уређења што овде не би требало непрестано да говоре. Али ја, господо, мислим да су и они посисали српско млеко и да ће и они кад дође суђен час, заједно са осталим српским синовима стати под заставу и слушати команду српских официра, противу којих тако често овде устају. И то је оно што ме потпуно измирује с њима.

Многа господа из опозиције говорила су овде врло лепо и у својим патриотским говорима јасно су истакли потребу за овај кредит. Али, они су на крају својих говора изјављивали да ће опет гласати против предлога за то што га подноси она влада.

Која су то господа тако говорила, ви знате, јер сте њихове говоре чули. Господо, кад се овакe речи чују у Народној Скупштини да се један кредит за који се тврди да је потребан, неће да одобри само зато што га подноси једна влада, која није из њихове партије, онда није никакво чудо, што се у народу и чују гласови: да се сва борба овде у Скупштини води око тога, ко ће сести на Министарску столицу. Није се једанпут чула господо, овака реч у народу: ви се борите само око тога, ко ће сести на министарске столице; оставите ви нас на миру, да ми радимо своје послове. То могу да вам потврде г. г. Министри и садањи и прошли и они који ће тек бити Министри и многи угледнији политички људи. Зато бих ја желео, господо, да буде код наших првака више помирљивости и више толеранције а мање партизанства, нарочито кад су на дневном реду овако важна питања од општег интереса.

Господо, то треба имати на уму, њих је народ добро узео на нишан и зато се више пута чује не у једној странци него кроз народ, како нас наша господа, наша интелегенција завађа, премда смо ми сви свесни тога да без интелигенције не можемо, и све жртвујемо на школе. Зато је желети господо, да они буду мање партизани, мање страсни, мање да гледају своје ја него да буду више помирљиви и поверљиви један спрам другог, јер су сви синови нашег народа, кога сви високо ценимо, и ја се надам да ће се тако најбоље одужити своме народу и ономе зашта су се школовали.

Господо, ономад је пала овде реч, је ли боља народна војска или је боља стајаћа војска. Неки су говорили: зашто ви тражите кредит за наоружање, за стајаћу војску, кад су Карађорђе и Милош ослободили ову земљу са народном војском? Кад је већ то питање пало, ја знам да ви сви знате историју, ала дозволите да и ја кажем своје гледиште о томе. Треба знати, господо, чим је Карађорђе подигао устанак са нашим јуначким прецима, он се је одмах побринуо да створи „зекцир" и створио га је и набавио је карабине и створио је буљубаше. Знате ли шта су буљубаше? То су данашње четовође. Створио је даље војне капетане, затим „мале војводе" који су били команданти од 2—3 батаљона и створио је „велике војводе" који су командовали великим јединицама од читавог једног округа, а неки су имали и по 2—3 округа.

Дакле, као што видите то није била гомила људи без знања, без дисциплине, без духа, него је то била уређена војска која је имала дисциплине, која је имала своје старешине, своје заставнике и у чијим је грудима живела идеја или да сви изгину или да њихова отаџбина постане слободна, да се од турске раје створи слободан народ од турскога пашалука да се створи држава. И то, господо, откуда су наше победе долазиле.

Да видимо сада другу страну, да дамо сваком своје. Низам није био још уведен, султан Мустафа га је тек почео уводити, а Јаничари који су задавали страх 4—5 векова били су тада деморалисани и за рат неспособни. И онда је устао наш млади народ, који је од Карађорђа и других својих великана створио за себе богове и онда је природно да се је победа морала низати једна за другом. У његовом сазвездиђу били су наши хероји као што су Вељко, Чупић, два Милоша, Главаш, Чарапић, Лука Лазаревић, Ненадовић, Синђелић, Курсула, прота Смиљанић, војвода Хаџи-Мелентије

и многи други велики јунаци и велики људи и они су крвљу својом запечатили слободу свога народа, јер су више волели своју земљу, њену слободу и њену будућност него себе, своје синове и своје фамилије. Њихов пример треба да нам светли са српскога неба и тим путем да идемо.

Пао је Карађорђе, зла судбина постигла Србију 1813 године услед тога што су у Европи наступиле такве прилике, јер наш савезник, чији смо ми били прави савезник а не монета за подкусуривање био је заузет својом бригом, својом много већом бригом, за то што је дошао Наполеон, тај велики војник дошао је у њихову свету земљу матушку Москву са војском какву дотле свет није видео, где је и гроб нашао јер је сав народ устао против њега. Али, господо, сетимо се Бура и њихове борбе против Енглеза. Запитајмо се зар тамо није било запта, зар тамо није било реда и дисциплине? Јесте било је и реда и дисциплине и сви су се они свесно борили за своју слободу. За то су и давали толики отпор великој енглеској војсци и зато им је и велика Енглеска дала њихову аутономију и са највећим поштовањем одазвала се према тим храбрим људима и њиховим генералима који су се борили за своју слободу.

Кад је Карађорђе пао онда је Милош његов војвода, његов ученик пошао и продужио да ради са нашим дедовима за ослобођење наше земље, да доврши велико дело свога великога учитеља и господара Карађорђа, који је био геније војнички. Ето имате примере дивљења од свију паметних благодарних Срба у срцу нашега народа не само за њих двојицу него и за оне који на бојном пољу и колу турском помреше и оставише примера како ваља за свој народ умирати.

Затим долази година 1876—1877 и 1878 где се хвали народна војска како се борила. Господо мали је био стални кадар, а непријатељ је био велики и нападао је на нашу земљу. Наша народна војска борила се јуначки и задржавала је јуначки Турску силу и однела многе велике победе као на Чемерници, Шуматовцу где су хиљаде непријатеља нашли смрт. Али непријатељ је требао да уђе у земљу и изазове освету, не само код људи и јунака, него и код мајки, сестара и деце, и свега што је српско било. Али баш зато, услед таквих победа и отпора, које је изазвало поштовање код целе Европе, виде ли су паметни људи да треба повећати кадар и војску. Не може се господо, бој бити кад нема војске ни оружја савременог. А да то набавимо, то кошта новаца. Али живот је више свега скуп. Ако цените живот појединца у толико, више морате да цените живот и слободу једнога народа и његову будућност; а према томе никаква жртва није скупа. Од тада је се стални кадар непрестано повећавао и множио. Истина је да су милијарде потрошене, али кад ја данас ручам у кући и спавам, зар не треба сутра опет да једем, пијем и спавам. То је тај живот ове земље коју чува прво свест народна а друго чува је војничка сила. У колико имаш силе, кад нађе непријатељ, да нам отме земљу, у толико ћеш вредети колико даш отпорне снаге.

Кад би наш млади народ у Србији као део једнога великога Српскога племена од 10 милиона спремили на отпор да би одржали веру код Срба који су под туђим господарством и који гледају са поносом на ову Краљевину Србију и на његову тробојницу да ће се ослободити и уредити, ми морамо у нашим кућама, у нашим школама, отпочети да нашу децу васпитавамо у потпуно српском духу да их учимо јуначким и витешким врлинама. И ако тако будемо спремали наш подмладак, онда ће бити лако да кад дође до касарне да наши младићи мање служе а да могу бранити земљу и показати се према непријатељу као прави потомци старих српских предака који нису жалили ни једну жртву за слободу народа српског.

Народ српски није створен да робује туђину него да живи као слободан и достојан члан међу народима. Само слободан народ моћи ће да буде и просвећен и моралан и богат и дати отпорну снагу. Мени господо, непрестано изгледа да ми довољно непоклањамо пажњу ономе што нам је најпрече.

А то нам је најпрече, да васпитамо омладину у духу народних традиција, да осигурамо његову будућност. Ми, мени се чини, не поклањамо пажњу колико би и како би то требало, да спремимо све Србе, а не само ових 28.000 војника у касарнама, да спремимо све који оружје могу понети. Кад тако будемо радили као што кажем, а и народна пословица вели: „И ћорава кока види јастреба“, — онда кад куцне неко на нашу капију, онда, као Израиљ што је радио кад је пошао са Мојсијем, ми сви треба да станемо против непријатеља.

Ми не треба да се варамо него треба да знамо да стојимо међу великим државама, које имају прохтеве да узму и униште нашу Отаџбину — Србију. Они то, господо и браћо и не крију. Пошто су нам извадили оба ока, прекршили свечан уговор о Босни и Херцеговини, ево их где се утврђују на Дунаву и сваки дан, и ако смо у пријатељству с њима изазивају нас, као да би хтели казати онима у Војводини, Далмацији, Хрватској и другим земљама српским: „Камо та ваша Србија?!“ Ми радимо што год хоћемо са нашим мониторима и унижавамо је а она ћути!“. Они то с планом раде да би убили дух у нашем народу; они с друге стране опасују нас не гвозденим ланцем, него ланцем од живога меса. Они имају мало нешто још да изврше и да наше слободне прозоре на кући затворе, тако да немамо ваздуха — а ако немамо ваздуха, питам може ли се живети?

Хоће ли Срби, кад треба да дамо на наоружање земљи, да дозволе да непријатељ дође нама неоружаним, да нам узме слободу, и са тиме да стечемо не само проклетство потомака него и осуду свих просвећених народа, који би казали: „Да српски народ волео је да има новаца него да има своју слободу и оружје и да с оружјем у руци брани своју слободу, како су је бранили Лазар, Обилић и други наши славни претци.

Господо и браћо? Ја знам да ви овако сви мислите; ја верујем да овако мисле и они наши, који су по селима и по варошима, по кућама и по колебама богати и сиромаси. Ми смо сви једнаки и не замерајте ми што хоћу овако да говорим. Ја не говорим да би кога поучио родољубљу; ја верујем да ви сви волите своју земљу, ја верујем

да и код нас неће бити разлике, кад се тиче овога: хоћемо ли имати један корпус од 60.000 бораца више на бојном пољу, кад се буду ломила копља.

Господо, и браћо? Ја ово говорим из убеђења, а не као партијски човек, као човек који би хтео да се допаднем министрима, оним који сад седе ту или који ће бити ту. Вече мога живота је дошло. Ја немам много да тражим од ове земље, али сваком стављам на душу да радите тако, како ћете сачувати слободу своју и браће своје! — Што се тиче рачуна, ја то не браним ја ћу бити увек међу вама који то тражим. То да тражи има право Народна Скупштина.

Што се тиче приговора да је оружје преправљено у тополивници у Крагујевцу слабо, ту нема шта да се крије. Мени се чини да смо сви ми волели да то оружје раде наша браћа, наши синови, па кад смо као млада држава доказали да у начелу нисмо имали људи од знања, онда не треба да се око тога гложимо. Ја мислим да је боље што су то радила наша браћа: ово су покварила друго ће направити боље.

Хоћу да будем искрен. Тако исто је, господо, и са нашим железницама: Оне нас коштају више, али ми смо хтели да се наше паре троше на наше железнице, да их раде наши синови, и ја остајем при томе и не кајем се и нисам био кукавица да то пребацујем на друге, и ако је било људи који су тражили у Скупштини да на пругама управљају са стране добављени, вешти инжињери и онда нема сумње железнице би коштале мање и биле би солидније, али смо ми у Скупштини усвојили да је наши синови раде и нашто сад о томе говорити.

Али ово је друга ствар. Ми, пазите господо посланици, нисмо Швајцарска којој је Европа загарантовала да је не сме нико дирати и опет има војску за одбрану на коју више троши од Србије. Ми нисмо Белгија, којој је Европа загарантовала да је неће нико освојити; ми нисмо ни велика и моћна Британија са капиталом, која се служи туђом војском за злато и дукате; ми нисмо ни велика Немачка држава, ми нисмо ни велика и моћна Русија, али ми смо Краљевина Србија на коју раскомадани народ под туђином гледа као на зеницу ока свога, да им донесемо слободу. Ми смо ти који хоћемо да правимо националну државу; ми смо ти који хоћемо да кајемо Косово, и зар ћемо ми покајати Косово, кад не наоружамо војску? Турци и други зликовци сваки дан не само да кољу Србе и сатиру српско племе, него су се усудили, док се ми свађамо овде која је партија боља, сваки дан прелећу грабљиви орлови који секу главе нашим људима, тако да је страх на јужној граници Србије.

Ја корим владу која би била слаба; ја корим Скупштину која, боже сачувај, не би притекла у помоћ браћи на јужним границама, да се напада на нашу границу, да се убијају наши грађани, да се по путовима виде мраморни споменици који показују колико је наших људи изгинуло од заседа турских. Ми морамо показати снагу, ми морамо показати да умемо да ценимо слободу, ми морамо да покажемо наше ја пред Европом да живимо на Балкану. Кад ми не вређамо другога, ми имамо право да тражимо од других да нас поштују као самосталан народ. Идемо ли другим путем, одречемо ли се традиција, показаћемо пред светом да нисмо храбар народ, да смо слабодушни. Ми признати морамо да је наш народ храбар народ. Ја сам више од 30 год. народни посланик и нема Скупштине која је одбила кредит који се тражио за војску, зато што је давала за живот и будућност народа.

Ми нећемо да радимо тако да нам дође оружје пошто се битка сврши као што је то било у српско-бугарском рату. Државници треба да предвиде шта ће бити. Велике силе дају велике кредите на војску. Против кога се оружају? Оружају се не само да бране себе него и да друге освајају. Немачка хоће да иде на Балканско Полуострво. На Балканском Полуострву стојимо ми, Краљевина Србија као слободна независна држава преко које мисли Немачка да пређе као да никога живога нема. То је оно што мене одлучује да гласам за овај кредит.

Гласајући за овај кредит ја гласам за накавку 60.000 пушака и муницију, и ја гласам не само за 60.000 пушака него гласам за 60.000 српских синова који ће да бране ову земљу и слободу њену.

Господо, зато са мирном савешћу пред свима вама и пред Народом и пред Богом хоћу да гласам за овај кредит и ако верујем да још није довољан те да би се наш народ могао наоружати. Ја гласам са чистим уверењем и убеђењем не бранећи никога од одговорности, ако погреши; али ценећи слободу свога милог народа, што ми је жеља да наш народ кад куцне час ослобођења односи победу за победом над непријатељем; гласам за један корпус више српске војске. Гласајући за један корпус више српске војске искрено вам кажем да гласам за велику Србију у будућности. (Бурно одобравање и пљескање на десници).

Потпредседник. **Коста Стојановић.** — Ја мислим, господо, да данашњи рад прекинемо и продужимо после подне. (Прима се). Продужићемо рад после подне у 4 сата.

Седница је прекинута у 12 час. у подне.

Продужење седнице у 4 часа по подне.

Председник, **Анд. Николић.** — Настављамо рад, господо.

На реду је да говори г. Мих. Радивојевић. Изволите г. Радивојевићу.

Мих. Радивојевић. — Ја сам пажљиво слушао дебату о овоме кредиту, која траје већ неколико дана у Народној Скупштини. Добро сам запамио разлоге, како оних који су говорили против овог законског предлога, тако и оних, који су га препоручивали. И са разлогом се може рећи, да се тврђења говорника са левице, нарочито г. Дражковића и г. Маринковића, морају узимати у озбиљну

оцену при одлучивању о гласању овог ванредног кредита. Но и поред тога, господо, ја налазим да извесна питања нису довољно разветљена. По моме схватању, три су најважнија питања, која Скупштина мора у овој дебати расправити.

Прво: може ли се на преоптерећени народ метати још један онако велики терет, као што је овај кредит, и може ли тај терет народ издржати?

Друго: на шта ће се овако велика сума новца утрошити? и

Треће: какви су планови, какви су циљеви владине спољне, војне и унутрашње политике, који треба да се остваре овим финансијским средствима, који се од народа траже?

Моменат је врло поволан, да се ова питања расветле.

На прво питање требала је да нам одговори влада; она је била дужна, да пред Народну Скупштину изнесе привредно стање нашег народа; да нам покаже, колико је народ до сада оптерећен дуговима; колико је буџетом оптерећен; у каквој је сразмери оптерећење са његовим привредним стањем; који су и какви изводи за покриће буџета, како би и ми били у могућности да те изворе оцењимо и видимо, да ли су они довољни и сигурни; да нам изнесе изворе, из којих мисли овај ванредни кредит покрити; да нам покаже, шта је учинила на пољу привреде и економије за народ, кад од њега непрестано паре тражи. На послетку, да нам покаже план наоружања из овога кредита, и у опште, да нам изнесе целокупно привредно стање народа, како би Народна Скупштина била у могућности да објективно дискутује о животним интересима народа и државе. Влада то није учинила, она од тога бега. И тиме ставља опозицију у положај, да мисли, да се овај кредит, који се у прилично великој суми од народа тражи, неће употребити на оно, на шта се овим предлогом циља. Г. Пинчић, као известилац, покушао је да одбрани владу.

Он у томе није успео. Г. Пинчић је казао, да ћемо ми бити на јесен у бољем положају, да створимо могућности за покриће овог кредита, јер се сада на брзу руку то није могло учинити. Међутим, господо, то је сасвим произвољно казано. Боље је било, да то није ни речено, јер се све то противи чл. 38. закону о држав. рачуноводству. Пале су замерке, да је влада слаба парламентарно и пословно. Г. Пинчић је покушао и на томе пољу, да одбрани владу па и ту није успео. Он каже да је мањак у влади, ствар случаја и пролазна. Међутим, господо, као што видимо, то није пролазно, него на против нешто трајно. Видели смо, да је влада доиста крња, али да се влада не попуњава и не појачава онако, како се то обично у парламентарним државама врши, и како су се код нас владе попуњавале. Влада је доиста слаба, како парламентарно тако и пословно, јер влада која је слаба парламентарно несумњиво мора бити слаба и пословно, јер је под неодољивим утицајем околине.

Господо, овим предлогом *сеју се милиони на њиви будућности.* Ако нас будућност обмане, значи да су милиони бачени. С те тачке гледишта могло би се влади нешто и опростити. Али, *родољубље не сме бити наивно.* Кад народ који је и иначе преоптерећен државним дажбинама, да оно што се од њега тражи, онда он има пуно права да тражи, да се тај кредит који он пружа влади, употреби на оно на шта се и даје, и у исто време да контролира, је ли добро оно за шта се те његове паре троше. За последњих 8 до 9 година било је задужења око три стотине милиона динара за железнице и наоружање војске, и сви сте ви сведоци, да ни до данас влада није положила Народној Скупштини рачуна, како о утрошку тих милиона, тако и о ономе, шта је за те милионе набављано. Међутим, влада је била дужна да рачун о утрошку кредита, који јој је стављен на расположење, положи. Рачун се не полаже, а гласови круже, како не ваља оно, што је за народни новац набављено.

То је оно, што најтеже погађа народне осећаје, то је оно, противу чега се морамо бунити. Утрошак народног новца не може бити тајна за Народну Скупштину. На против дужност је владе и по самом Уставу, да Народној Скупштини о сваком утрошку кредита поднесе рачун. Биле су две анкетне комисије у последње време, које су контролирале утрошак кредита на војску као и повише неправилности у војсци, и као што знате, морам да употребим један врло тежак израз, оба та извештаја просто се крију од Народне Скупштине.

Ако у тим извештајима има некаквих тајни, које не би требало да дозна јавност, онда је дужност министра војног, као и целе владе, да тражи да се ти извештаји у Народној Скупштини на тајним седницама претресу, како би Народна Скупштина била потпуно обавештена о свему ономе, што у нашој војсци ваља, као и о свему што не ваља, јер Скупштина једино има да даје директиву влади, па и министру војном, како ће се у војсци радити, разуме се с обзиром на стручност. Међутим министри војни нису показали добре воље да то тако тешко и крупно питање изнесу пред Народну Скупштину, а по мом мишљењу, то би у првом реду донело користи, држави — војсци — па и њима самима, јер би им се дала једна директива, како да се држе у Министарству Војном и како да се ослободе онога силнога утицаја на њих. Дакле, на то прво питање влада нам није одговорила, и ми имамо права, да је за то чинимо одговорном.

На друго питање, „*на шта ће се овај кредит трошити*“, нешто нам каже сам предлог, а нешто нам је рекао и шеф владе г. Миловановић, али кусо. И једно и друго је недовољно. Написано је и речено само толико, да се нешто каже, колико да се Скупштина уведе у дискусију овога предлога.

Кад се добро провери овај кредит, запазиће се више рђавих страна. Кад бих о свим тим манама предлога говорио, морао бих да понављам оно, што су већ г. г. предговорници изнели пред Народном Скупштином. Ја ћу се задржати само на три главне техничке мане овога предлога, а то су ове.

Прво, што у овоме предлогу није предвиђено покриће, а то је противно члану 38. закона о др-

државном рачуноводству. Тај члан закона предвидео је принципе, по којима се у оваквим случајевима има радити. Он упућује Министра Финансија, да у име владе тражи кредите, а у исто време да изнесе и приход за покриће тих кредита. Ако се друкчије ради, ако се од овога законског принципа одступи, значи, да је погажен закон, или још нешто више, да се води *рђава финансијска политика*. Позната је ствар, господо, колико је муке и труда потрошено за ових осам девет година, да се наше финансије колико толико санирају, да се доведу у ред, и збиља данас се може рећи, да наше финансије стоје на ономе ступњу, на коме треба да стоје у једној парламентарној земљи.

И кад смо ми сами сарадници и творци тога стања, ред је, да ми то стање и очувамо. Међутим данашња влада тако не мисли, нити тако ради. Ча против она гази чисто и јасно законско наређење, само да дође што пре до овога кредита. Па, господо, кад сама влада иде на то, да гази оно, што је у своје време урадила, онда са каквим правом може неко од нас тражити да ми таквој влади дамо овај кредит и да нерујемо у њен рад?

Друга је велика и крупна мана овога законског предлога у томе, што он није потекао од Министра Финансија, већ од Финансијског Одбора. Ми пред нама имамо два предлога. Један је од 2,500.000 који је поднео Скупштини Министар Иностраних Дела, као заступник Министра Финансија. Тај је предлог, како смо чули овде у Народној Скупштини, Финансијски Одбор одбацио. И мимо Народну Скупштину, и мимо владаоца, наједанпут се у Финансијском Одбору појављује Министар Војни; и он подноси наравно Финансијском Одбору, сасвим други предлог, у сасвим другом облику, и Финансијски Одбор то прима. Таква радња, господо, не може да се сматра ни за нормалну, ни за правилну.

Види се, господо, из самог тога предлога, из самог тога рада, да у влади влада нека пометеност, нека неодређеност неко лутање коме, како ми изгледа, неће бити краја, док не дође крај и самој влади.

Господо, наш закон познаје Финансијски Одбор, али не познаје Финансијски Одбор у овој форми, у којој се он појавио пред Народном Скупштином; не познаје га као предлагача извесних кредита, већ га познаје као контролора, владиних предлога или да их одобри, или да их умањи.

У првом предлогу, који је поднео г. Министар Финансија вели се, да се једним делом кредита хоће да набаве извесне пушке и муниција, а нешто, опет, да се употреби на покриће неких поверљивих кредита, који су ваљда раније утрошени.

Кад је реч о наоружању војске морамо пре свега имати један план, и морамо знати на шта ћемо паре утрошити. Ја мислим да је г. Министар Финансија нарочито ово прећутао, да се овако малом сумом наоружа војска. Не да се ни замислити, да се један кредит од 7—800.000 употреби на поверљиве циљеве, а да се од прилике толика сума употреби за неко наоружање војске. То је једна тако ситна ствар, па ако хоћете и мало неозбиљна.

Финансијски Одбор увидио је ту неодређеност министрову, па је онда позвао министра војног у помоћ, и онда је поднесен други предлог од 21 и по милион динара, и у члану првом тога предлога напоменуто је, како ће се 20,972.668 дин. утрошити на набавку пушака и муниције, а како ће од тога списак под печатом стајати код Председника Народне Скупштине.

Кад би сам Председник Народне Скупштине о овоме предлогу решавао, ја о томе списку не би говорио. Али, како Народна Скупштина има да гласа о томе; има да се определи хоће ли дати овај кредит или не, ја сматрам, да је Председник Народне Скупштине, или Министар Финансија или Министар Војни, требао ставити Скупштину у могућност, да се с тим списком упозна. (Гласови са деснице: Списак је стављен свима на расположење!) Мени није.

Не може бити тајна, кад се траже кредити од Народне Скупштине. (Глас са деснице: За посланике није тајна!).

Ако ви мислите, да је то тајна, претворимо скупштинску седницу у тајну, па нас обавестите. Ја, господо, хоћу тачно да се уверим о ономе о чему гласам, и да с мирном савешћу гласам. (*Председник Министарског Савета, Др. М. Миловановић:* Ви се можете уверити!) Ви то сад говорите, г. Миловановићу, али ви сте могли прекратити дебату на један врло згодан начин, па да нас још у почетку обавестите. (*Председник Министарског Савета, Др. М. Миловановић:* На ја сам то у самом почетку казао!) Казали сте нешто друго, а не то.

Други део овог кредита, вели се, употребиће се на поверљиве циљеве.

Покриће ових кредита је врло важна ствар.

Ја нећу ићи до оне опширности, до које су ишла друга господа предговорници. Ја ћу о томе укратко изнети своје гледиште с обзиром на деликатност предмета.

Господо, са државном готовином која постоји, закон је одредио њену употребу и у њу се ни с једне друге стране не сме дирати. Међутим у чл. 2. овог законског предлога вели се, да ће се за покриће овог предлога 4,000.000 дин. употребити из државне готовине; 4,000.000 од продаје фурде и старог неупотребљивог војног материјала, из прихода монопола алкохола, у колико није унесен у буџет, а за непокривен претек, да се тражи покриће од Скупштине итд. Све су ово несигурни извори, и мој пријатељ г. Вуловић, тачно је изнео, да, и кад би се све ово могло добити, и употребити, било би покривено само око 10,000.000, а скоро 11 и по милиона не би било покривено.

Господо, види се да Министар, или је хтео намерно да погази закон, или није био свестан свога позива, у тренутку кад је ово радио. Дакле, господо, та друга мана јесте и најтежа, јер, нема сумње, да ако се не би могло, по овом предлогу, добити ово чиме влада мисли, да покрије овај кредит, више је него сигурно, да ће на јесен доћи предлог о зајму, којим ће она да покрије овај кредит. Трећа мана овога предлога јесте, *што је*

овим законским предлогом погажен чл. 111. Устава. За све предлоге законске, изузев буџета, тражи се и мишљење Државног Савета. Г. Министар Војни или г. Министар Финансија који је према овоме предлогу био надлежан, то мишљење Државног Савета није тражио, и на тај начин обиђен је у овоме питању један меродавни фактор, који је морао дати своје мишљење, да ли је овај предлог добар или не. Али ја мислим, да је то обиђено нарочито због тога, што би Државни Савет одбио овај предлог, и тражио, да влада дâ покриће за исти. Да би то избегли, мислећи да то неће пасти Скупштини у очи, господа Министри су предлог поднели без саветског мишљења.

Кад једна влада гази законе и Устав, онда треба да се запитамо; да ли је влада позвана, да чува, или да гази Устав и законе. Несумњиво, она има оно прво за дужност т. ј. да чува Устав и законе јер ако она почне да гази народне тековине, онда докле ћемо дотерати? Није ово једини случај, да влада г. Миловановића гази Устав и позитивне законе. Тога је било у више прилика, и то ће ићи до извесне мере, — то ће ићи до извесних граница, и онда ће се побунити и његова странка са уверењем, да један пут треба стати са тим гажењем закона и Устава. Овакав рад, документује помућеност и неодређеност у влади. Неодређеност у влади стара је ствар, о њој не треба ни говорити. Стара радикална странка желела је, да буде усамљена, раскинула је коалицију, почела је да ради, послови су пошли мимо њене планове; решила се на нове изборе, и тамо је поред свега онога ружнога и штетнога што је било на изборима, ушла на своју рођену штету врло слаба.

Као резултат тих рђавих по владу избора, извесни чланови владе, који су требали да престављају — континуитет војне и финансијске политике, полако су се и нечујно извукли из владе, свакако да један део одговорности скину са себе. Ја, неодређеност владину, морам да утврдим извесним примерима, који су поторно и Скупштини познати. И раније појављивали су се предлози и жеље, да се ти законски предлози решавају у Народној Скупштини. И ако је било довољно времена, и ако је било прилике, да се неки од тих законских предлога реше, то није учињено, већ је избегнуто.

Влада је изабрала повољан моменат, да овој савредној Скупштини поднесе предлоге: о средњим школама, о витешким друштвима, о уређењу санитетске струке, о питомцима, о устројству Војне Академије итд. Ови законски предлози могу бити врло корисни, али у овом сазиву не могу бити решени, јер Скупштина не може да ради; у то је несумњиво и влада убеђена, али ипак то ради. Ето вам живих доказа о владиној помућености, о њеној збуњености у раду, који само носи штете за земљу.

Све оно тврди, да је влада и њена странка у сталној кризи, из које не може лако изаћи. Влада, господо, која је овако неодређена не може тражити од Народне Скупштине, да јој пружи кредит овако велики, на трошење. Овај кредит имао би да зајемчи државну сигурност, али ако он треба да буде такво јемство, он треба да буде у сигурним рукама.

У предлогу се вели, да ће се један део овога кредита утрошити *на војску.* С обзиром на велике националне задатке, који војску очекују, наоружање војске јесте једно врло важно и пресно питање. То гледиште делим и ја, то гледиште дели и странка, којој ја припадам. Али, кад загледамо у војну политику, и рад Министарства Војног, кад загледамо оне извештаје анкетног одбора, ми ћемо видети, може се рећи, један прилично велики хаос, видећемо једну неуредност у Министарству Војном. Министар Војни, који је дужан, да о своме ресору води рачун, требао је да поднесе Народној Скупштини исцрпан извештај о наоружању војске до савршенства, да се тај извештај у Народној Скупштини провери, и кад се то утврди, то да му буде основ, — то да му буде темељ, на коме он има војску да наоружава.

Онда је он сам себе и своју одговорност поставио на сигуран терен, који је одређен и који треба да буде непоколебљив, који ће бити светиња, како за мин. војног, тако и за све остале чиниоце у министарству војном, па и за ратни савет, који је министру војном најближи. Тако није учињено. Нити је мин. војни чинио оно, што му је дужност, нити су то чинили његови претходници, и то је оно што нам даје разлога, да мислимо, да у министарству војном не иде све како треба, и да политика министарства војног не стоји на ономе ступњу на коме треба да буде, јер се та политика министарства војног мења са променом Министара. Када дође нови Министар он доноси у исто време и нову војну политику. Ништа страшније за једну војску нема, него промена принципа, наоружања, управљања војском, без доброг реда, као што се то код нас ради. Војна управа мисли, па можда и мин. војни, да је она позвана, да она једино и искључиво води рачуна и бригу о војсци. Не, господо, о војсци у првоме реду води бригу онај, који руководи целокупним државним пословима. Он се брине, да војсци да кредита, али се он у исто време брине, да тај кредит буде утрошен на оно, на шта се даје, и да оно, што се купи, буде добро и употребљиво, и да одговара своме задатку, јер је спрема војске чисто политичко питање — то је Народна Скупштина.

Војска се мора наоружати, ја сам напред казао, да и странка којој ја припадам, дели то мишљење, али ми прво морамо да знамо, шта све тој војсци треба тј. *мора Народна Скупштина, у договору са стручњацима, да утврди какве нам војска треба.* Војска се код нас, у колико сам ја то могао да сазнам, формира без формације. Почиње се са оним, с чиме треба завршити; један Министар тражи једно, други друго. О томе је радо овде врло много примера, и ја ћу се морати дотаћи неких примера, који ће бити довољни да покажу неједнако поступање Министара војних и војних управа, управо разнолику политику у министарству војном.

Тако, на пример 1906 године дато је на наоружање војске 47,000.000, мало доцније дато је 22,000.000. 1908 године 56,000.000. Све је то дато на наоружање војске. И сад питам ја вас, кад сте ви добили рачуна овде у Народној Скупштини о утрошку тих тако великих сума, и кад

сте ви овде добили извештај, да је све оно на своме месту, што је за те милионе купљено? Нисте добили. Па зар ми немамо онда права да оваку владу осуђујемо.

Поменуто је овде да Министри војни раде често пута по својојћуди или по утицају појединих њихових управа, нарочито начелника у министарству војном. Речено је, да је у месецу децембру 1909 године одређено, да се набави известан материјал за војску. Али ни месец дана није прошао и већ у јануару 1910 тај је план промењен. Дакле, видите, да у Министарству војном нема одређене политике, нема одређеног плана шта треба да се набави, па то да се мора и набавити.

Поменут је и акт једног Министра војног, којим је тражио известан кредит, креко Министарског Савета, а мимо парламентарни одбор, да се огласи као хитан, и да се о њему као о таквом решава. Тај је предлог дошао пред Народну Скупштину, ту је лежао три месеца, па је онда пао Министар Војни, а с њим и хитност предлога. Министар војни који је за њим дошао, не само што није нашао за вредно да тражи хитност предлога већ није нажао за добро, ни да га у опште покрене. Министру војном дато је 5,000.000 динара на подизање касарни, па то и до данас није учињено, јер се не зна, где ће се подићи. Утрошено је 2,000.000 динара на преправку пушака. Вели се, пушке нису добре, а пара нема потрошене су. Дат је кредит за преправку Дебанж-ових топова, и то није извршено како ваља. Па афере око набавке оружја. Зар је то озбиљна војена политика тамо, где се рукује с' народним милионима?

Господо, војне набавке се не могу везивати за личност, већ се имају везивати за план, за принципе, које је поставио онај, који је зато надлежан, а Министар војни и целокупна његова управа имају да се држе тога плана, и да по томе плану раде. Само на тај начин они могу да одговоре својој дужности, а не да употребљују своју вољу на воље онога, који треба тај план да утврди, јер таква радња пре може да одведе штету, но користи. Овако наоружање војске, како је до сада код нас вршено, и како изгледа и даље се мисли вршити, мени изгледа навући мртав материјал; заменити старо новим, па војска је наоружана, а све друго оставити ћефу или промислу.

Не, при наоружању војске, ваља култивисати онај живи елеменат. Он је оно, што је главно, јер пушка и топ не стоје на њеју. Створити војску, организовати је, наоружати је, и научити је, да рукује оружјем, то су елементарне дужности сваке државе, за свакога јасно, да се ти државни знаци не могу изнести једино куповином оружја остављајући оно друго промислу или ћефу овог или оног.

Као што видите, господо, у Министарству војном, са жаљењем морамо констатовати, да се ради без плана, и тај је план како се чује, потенциран недисциплинованом администрацијом. Овоме Министар војени мора поклонити највећу пажњу, и ако се увери, да ту има нешто, да то одмах лечи.

Али, господо, одмах морам констатовати и то, да у нашој војсци није све црно онако, како то преставља један део наше штампе, или поједини људи, непријатељски расположени према војсци. Није, све што се тамо ради, за осуду, јер би то било страшно, али на организму наше војске има болних места, има рана, и те ране ваља што пре, и што боље залечити, како би се од војске отклонило све, што шкоди њеном угледу и њеном позиву. Напомеуо сам, да се говори, како је план рада у војсци потенциран недисциплинованом администрацијом.

Господо, колико ја у томе истине ја нећу да улазим, јер морам да верујем, да у нашој војсци влада дисциплина, али предпоставимо да од тога има нешто — да има нешто рђаво, ја по дужности скрећем пажњу г. Министру, да о томе поведе рачуна, јер ако се допусти, да се дисциплина поремети у војски, онда је узалуд, и пушка и топ и муниција, онда је пропала општа ствар.

Војска, сем наоружања мора имати и јединства, заједнички дух, један морал, једну правду, једно мерило за све. Кад онај свет у касарнама овако схвати морал и чврстину — управо своју високу дужност, ја сам дубоко убеђен, да ћемо имати војску у пуном смислу те речи, и такву војску ваља спремити од игле до конца, како се то обично каже. А, ако овога нема, узалуд ћемо давати милионе. Потребно је напоменути и ово: свака набавка војске мора да има чисту јасну и отворену основу. Несме нико ништа у кучине завијати. Ви знате, да смо односно набавке за војску имали и сувише афера и да су све свршене без ичије одговорности, а на штету државе, јер има знакова, по којима се може веровати, да све набављено за војску није добро.

Па, господо, кад видимо, да у војски није све онако, као што би требало да буде, онда морамо да се запитамо: на шта ће бити даље, који је тај, који ће све то поправити тако, да у војску верујемо као у узданицу, која има да се употреби у најтежим тренуцима?

Веровало се, господо, да је г. Степановић ђенерал, један ауторитет војнички, и да ће он сва она болна места на организму наше војске брзо и добро залечити. Веровало се, да ће он изнети план, како треба и чиме наоружати нашу војску, и учинити што нашој војсци треба, да би могла одговорити својим високим задацима. Он је имао пуно поверење Круне, скупштинске већине а једно време и целе Народне Скупштине, па смо, господо дочекали, да тај војнички ауторитет падне а да Народна Скупштина о томе ништа не зна, нити њу ко о томе на време извештава. Зашто је тај војнички ауторутет, на који се у свима круговима рачунало, отишао из министарства војног незнано и не чујно, онда, када је требао корисно да послужи војсци? Ето видите, да нико од нас не зна.

Њега замењује ђенерал г. Путник. Господо, част и поштовање прошлости г. Путника, али његове године данас неподмлађују овакав ровит кабинет, као што је кабинет г. Д-р М. Миловановића. Нека ме извини ђенерал г. Путник, ја мислим најсолидније и најкорисније је како по његову личност, тако и по саму војску и државу, „*дебела хладовина*“ и „*ђенералска пензија.*“ Па, господо, кад није могао много учинити ни генерал Степановић, а неће моћи учинити ни генерал г. Путник, онда који је тај, који може ле-

чити та болна места у војсци? Каже се *Влада*. Па она је у кризи! И кад она није ни парламентарно, ни пословно јака, да може отправљати послове како треба, зар ће бити у стању да излечи све те ранице на војничком организму? Не може, господо. Остаје једина утеха, а то је нада на будућност, да ће радикална странка, која има, и ако врло слабу већину, доћи на ту мисао, да створи кабинет, који ће моћи повести државне послове онако, како државни интереси захтевају. (Министар Унутрашњих Дела *М. Трифковић*: Тако мисли и г. Пера Јовановић). Не нова ствар. Предлог нам каже, да се један део овог кредита тражи на поверљиве циљеве. Због деликатности питања у њега нећу улазити, само морам напоменути, да се и овај кредит не сме тражити, нити трошити, противно закону, и по ћефу Министра Иностраних Дела. Сем овога имам да учиним г. Министру Спољних Послова једну замерку. Сваки Министар Спољних Послова, кад се прави буџет, мора да предвиди догађаје бар за годину дана, и за те догађаје да тражи кредит, па и поверљиве кредите. Г. Миловановић, жао ми је што није овде, изгледа ми, да је преспавао оно време око прављења буџета, он није загледао у догађаје, који су били на прагу, па да све припреми, те да догађаје дочека спреман. Међутим, он ради на парче, кад се појави потреба, он онда кредит и тражи. То је најопасније вођење спољне политике, то су опасна крпарења, која доносе штете, а никако користи.

Остаје ми, господо, да се забавим са трећим питањем, које сам напред истакао, о плановима и циљевима владине војне спољне и унутрашње политике, која треба да се оствари овим финансиским средствима, која се од народа траже". Влада нам, господо, као што знате, није ни једну реч о томе казала. Она просто тражи да јој се да кредит, позива се на списак о коме води рачуна једна личност, — Председник Народне Скупштине. — Томе се не треба чудити. Она је у кризи парламентарној и пословној. Слаба већина, а утицај појединаца на владу велики. Кад је влада у кризи она је без плана у рату. Ту не може бити ни речи о озбиљним плановима рада. Види ли смо да војна политика није похвална. Да ћу погледамо са гледишта: спољне привредне и унутрашње политике, и да видимо, како тамо стоји јер се војна политика наслања, како на унутрашњу, тако и на спољну и привредну политику. О нашој спољној политици ја нисам компетентан да говорим али умем врло добро да прочитам оно, што се пише, и да схватим оно што од паметни људи чујем. Господо, са уверењем могу да кажем да је г. Миловановић ове 3—4 године комотно преспавао. Замерено је нама, како смо раније г. Миловановића у кабинет довели, и њему веровали. Ми смо веровали и наше веровање је потпуно оправдано. Г. Миловановић је познат као образован човек, који је заступао нашу земљу на страни више година и ми смо веровали, кад он дође на чело спољне политике, да ће наша спољна политика поћи бољим путем, и кориснијим по земљу.

То је био разлог да будемо расположени према г. Миловановићу, али, господо, наша су очекивања омашила. Г. Миловановић наша очекивања није задовољно. Кад је постао Министар спољних послова, почео је нешто да ради, па се одмах солидарисао са његовим подручним особљем, измирио се са нерадом и уживањем, а спољну политику оставио случају и промисли. Резултат те његове тромости јесте чиста штета по Србију и нашу нацију, и што више остаје на томе месту све је већа штета по наше племе.

То је господо, оно, што изазива наше незадовољство према њему.

Ми од њега у овим тешким приликама тражимо, да много више ради на спољној политици, а нарочито да његове органе па страним дворовима покрене на интензиван и користан рад. Шта видимо данас? Докле у новинама читамо, да поједини представници страних народа, улажу своје протесте, штите интересе својих држављана, заштићују све оно, што треба да заштите, дотле читамо за наше посланике на страним дворовима: како држе журове, иду на одсуства у бање, и како се шетају по Европи. Дакле, видите господо, да спољна политика код нас не иде како треба, води се рђаво. За сведока позивам се на Министра Просвете г. Љубу Јовановића, јер ја сматрам, да се он у погледу спољне политике потпуно слаже са мном, да она иде рђаво, и да ће она ићи рђаво докле год буде на челу те политике г. Миловановић.

То је што се тиче спољне политике.

Сад ћу да пређем на унутрашњу политику. Мени је мило, што је овде г. Марко Трифковић, ја сам се у једној прилици с'њим парнично о политици Министарства Правде, и по би желео, да се и сад парничим о политици Министарства Унутрашњих Дела, с тога ја сам покушао, да се сва питања, која су у његовом ресору, а која се непосредно тичу пријатеља моје партије, на леп и законит начин расправе. Г. Трифковић давао ми је реч, да ће ми изаћи на сусрет, али дату реч, нека ме извини, није одржао. У округу ваљевском има два — три капетана г. г. Коста Стојановић, Рела Борђевић, колубарски и подгорски који може се рећи нису државни чиновници (Министар Унутрашњих Дела, *Марко Трифковић*: то нема везе са овим кредитом, о томе ћемо доцније разговарати). Ја ћу укратко то да споменем јер ми је потребно, немојте да се бушите, ја кад будем седео на томе месту ја се нећу бунити кад ме будете напали (Министар Унутрашњих Дела, *Марко Трифковић*; Ви кажете да нисам одржао реч). Сад ћу да вам докажем; но ако сам учинио нешто, што нисам требао, ја ћу да повучем реч, али видећете, са неколико речи, да ћу своје наводе доказати.

Коста Стојановић, капетан ваљевски осуо је страховиту ватру како је радио у пожаревачком округу и у другим окрузима, искључиво противу самосталних радикала. Ништа немам противу тога, ако су ти људи криви. Ја сам у једној прилици казао г. Министру, и сада му јавно кажем, да ћу му помоћи, да нађе сваког кривца, ма да је и самосталац у питању, али господо, не допуштам, да се то ради само према самосталцима, а да се према фузионашима не ради. У томе срезу има неколико људи, који су за тешка дела оптужени

постоје тужбе и тај начелник их не узима у поступак. Ја сам то напомену г. Трифковићу и он није хтео ништа учинити. Овакве су исте појаве у Тамнави, Колубари и Подгорини. Па је ли то добра политика? Је ли Министар одржао реч?

Потпредседник, **Јаков Чорбић.** — Молим вас, г. Радивојевићу да говорите о дневном реду. Месец и по дана смо се разговарали о капетанима и унутарњој политици и тако рећи јуче прешли на овај дневни ред, па га инак напуштате.

Михаило Радивојевић. — То сте требали јутрос казати г. проти Ђурићу.

Г. потпредседниче, да се са вама објасним. Овај предлог је у вези са ресорима свих министарства, и ја имам права о свима да говорим, ја ћу да кажем зашто ћу гласати за или против онога предлога.

Политика Министарства Привреде у тесној је вези са политиком Министарства Војног. Господо, част и поштовање раду у Министарству Привреде онда, кад су тамо седели г. Драшковић, г. Коста Стојановић и г. Јаша Продановић. Ја верујем, да је онда тамо имало правде, и да се добро тамо радило, да се радило са разумевањем, или како се то каже привреднички рационално. Међу тим, кад је дошао Министар с слуга, како он самог себе назива, тамо све иде наопако. Кад смо ми овде нападали изборе с тога, што су били упрегнути чувари шума у изборну борбу, онда нам је г. Министар донео некакве извештаје баш од оних људи, који су агитовали за владајућу странку и он смешећи се овде читао је те извештаје, који су проста бесмислица, али га ти извештаји нису могли одбранити. И све остало у томе министарству у ово време иде рђавим путем, а то стога, што се у рад уноси више партиског елемента.

Таква политика даје нам право, да је осудимо.

Шта се ради, господо, са другим стварима? У Министарству Народне Привреде се ради само према пријатељима, а према политичким противницима само ако се може, или још боље, ако се мора. Ја бих могао о Министарству Народне Привреде много више да говорим, али ми је жао што г. Министар није овде; оставићу то за једну интерпелацију, па ћемо се о томе више разговарати.

Ја ћу, господо, да завршим свој говор, баш за то, што су господа заморена и расположена да прекинем говор, а истиче ми и време.

Према свему што сам рекао види се, да је организам наше војске прилично болестан, и да Министар Војни, види се бар за ово кратко време, не показује довољно снаге и воље, да те ране залечи. Даље, господо, целокупна државна политика, којом управља кабинет г. Миловановића колеба се, она није стабилна, она нема свог одређеног програма, нема одређеног циља коме тежи. Према томе, господо, ја не верујем, да ће она влада употребити овај кредит, који се од Народне Скупштине и од народа тражи, онако, како интереси наше војске и интереси нашега народа захтевају, и то је оно, што ме опредељује, да, не верујући овој влади, гласам против овог законског предлога.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Има реч г. Агатоновић.

Радослав Агатоновић. — Један од угледнијих говорника из већине има обичај кад год једну крупну, тешку и незгодну ствар треба протурити кроз Народно Представништво да устане и да позове целокупно Народно Представништво на заједнички рад и слогу и у тој тежњи он претури све кости из старина, претури сву историју, испретура и Србе и Турке, и Лазара и Мурата, испретура и мртве и живе да би нас умудрио, да би нас убедио како треба да идемо за његовим мишљењем. Тако је он урадио и данас. Збиља никад згоднијег питања није било него што је ово питање о наоружању српске војске о спреми њеној, за њен узвишени задатак, никада згоднијег питања за такав сложан рад народнога представника него што је то питање. У питању наоружања српске војске, у питању њене моралне и материјалне спреме, за њене крупне задатке нема међу нама сем можда она два социјалдемократа, који су из начела противни стајаћој војсци, и једног који би био супротног од гледишта г. проте; и више него ико други ми чланови народне странке који смо традицијом везани за успех наше војске, ми би смо се највише радовали кад би смо имали ту прилику и могућност да идемо руку под руку сада баш и са оном већином, која сада хоће да наоружава стајаћу војску и ако је 25 година противу ње викала и разоружавала је више него ико други и ми бисмо желели ићи руку под руку с вама да спремимо оно што је отаџбини и племену српском најсветије.

Али, господо, да то буде и да бисмо ми могли заједно са поштованим протом Ђурићем овде подпомоћи захтеве владе и тежње већине, потребно је да ми из опозиције пре свега будемо уверени у истинитост онога што се тражи, да оно што се тражи одговара правом стању ствари; потребно је да будемо уверени, да влада која то тражи и која хоће то да изведе, да је она и способна да то изведе. И кад ми морамо да се ставимо на то гледиште да оцењујемо: је ли Влада способна да изведе то што хоће, и је ли све оно истинито што се овде тражи, онда ми, господо, морамо да станемо на сасвим друго гледиште од онога на коме стоји већина. Ми будући рад владин на наоружању морамо да оцењујемо по прошлости на овом истом питању.

Питање о наоружању српске војске није јучерашњег датума. Оно је бачено на терен јавне и парламентарне борбе још од пре пуних шест година.

И ово је трећа форма у којој се питање о наоружању Српске војске јавља.

Први пут оно је изнесено 1906. год. са зајмом од 95,000 000 са паролом: „*наоружање Српске војске модерним брзометним оружјем*“. Други пут је изнесено 1909. г. са зајмом од 150 милиона у форми: као „*довршење наоружања*“ модерним оружјем. Сад се износи у трећој форми: „*комплетирање и заокругљивање наоружања*“.

Ја не могу а да се овом приликом не сетим једнога патетичног узника у говору једнога од највиђенијих радикала, тадашњег Министра Финанасија г. Пачуа, који је са онога стола, у заносном одушевљењу што му је зајам готов да прође кроз Народну Скупштину, узвикнуо народним посланицима у очи Божића

1906. г. кад су полазили кући *„идите и поздравите бираче, поздравите народ, да ће добити преко 600 километара нове железнице, да ће добити* потпуно наоружање српске војске, модерним брзометним оружјем, *а да за то неће дати ни паре више“*. И кад је г. Пачу те речи изговорио веома патетично, веома театрално, онда је већина одговорила аплаузом, који је природан од људи који су г. Пачуу морали веровати. И ми смо се надали да ће и он и влада одговорити обвези коју дају народу преко Народне Скупштине.

Није требало да прође много времена па да се уверимо, да су радикална странка и њена влада с њом, демантоване самим радом тих истих влада и у погледу грађења железница и у погледу модерног наоружања српске војске.

За радикалну владу и странку онај закон, који је тада донесен у Народној Скупштини, да се железнице имају завршити у најкраћем року од 3 године, није вредео ништа. Прошло је 6 година а не 3, и ми једва ако смо добили 200 километара железнице, који кад се буду довршили рачуни тек онда ћемо видети колико се платило за њих и колико још има да се даје.

О железничкој политици говорићу у своје време за нас је сада најважнији овај нови кредит за наоружање војске. Није требало да прође ни година и по дана од 1906. па да видимо да су се ондашња влада и радикална странка преварили потпуно у својим рачунима о наоружању српске војске модерним оружјем. То је наоружање требало да буде довршено у крајњем року за 2 године, и за њ је требало да буде довољно 46,000,000 динара који су узети из зајма од 95 милиона.

И под утиском да је све тачно што је влада тада износила, и да је верно стање које је ондашњи министар војни о дефекту подручном износио, ондашња већина је изгласала зајам са уверењем да ће то питање бити за најкраће време свршено. *Преварени смо и у погледу времена и у тврђењу владином да је онај* кредит довољан; ту превару скупо смо платили, и наше потомство неће никада заборавити јесен 1908. године и почетак зиме 1909. године. Али шта још имамо да плаћамо то видимо сад и видећемо доцније кад се буде изнело шта имамо све да дамо још за наоружање.

Почетак оружања 1906. године није довршен оним зајмом. Министри војни имали су куражи да тврде да је то све. 1908. година затекла нас је са потрошеним 46 милијона за оружје. Све је било још у фабрици, и ако је требало у јесен све да буде готово.

Како је тако је, неспрему ондашње наше војске небрежљивост Министара војних и владе из онога доба, ми смо платили анексиом Босне и Херцеговине.

Дошла је 1909. година. Последице 1908. год. нагнале су ондашњу владу, већину Народне Скупштине, коалициону радикално-самосталну владу да одобри влади много већи зајам, дупло већи и, за довршење наоружања српске војске и за довршење грађења срп. држ. железница. И, господо, и онда смо ми стајали као и сада пред једним збиља врло тешким задатком, и онда су г. г. народни посланици, сви из бриге да збиља одговоре свесно својој дужности, да се не огреше о интересе отаџбине и војске, захтевали од тадашњих представника војних кругова и Министра Војног и владе, да прегледају цело стање војне спреме, да кажу тачно шта им још треба, те да се једном скину то питање са дневног реда.

И, господо, као што нам је познато, бар нама старијим посланицима, нама је онда и у јавној и у тајној седници речено са форума министарског, да је у познатом поверљивом списку изнесено тачно стање свега онога што нам за комплетно наоружање треба; *и кад то буде у нашој земљи, онда ће наша војска бити потпуно спремна и дорасла за позиве које јој њени задаци и будућност земље намењују.* Господо, под тако категоричким тврђењем ондашњих представника војних кругова код нас, под таквим категоричким тврђењем и политичких представника и владе и већине у оно доба да је то последњи ванредни кредит који се тражи за потпуно наоружање, да нам више не треба, и да кад то дамо биће мо потпуно наоружани, није чудно, што је тадања већина радо изгласала онај велики зајам и кредит војни од *54 милијона,*

Али после свега што је било у току ових последњих година у питању потпуне војне спреме, доиста је чудно, да под тим утиском довршене војне спреме стоји и активни министар, г. М. Трифковић, који се ово дана изјашњавао, како је српска војска *довољно и комплетно наоружана* и спремна за свој узвишени позив. То се тврдило у очи онога дана, кад се у другом министарству спремао пројекат за нов кредит, за „комплетирање наоружања“; то се тврдило у очи оног момента, кад се подносио предлог за одобрење новог кредита за „комплетирање и заокругљивање наоружања“.

Господо, ми који знамо, колико је дефектан онај списак војни из 1908. године, који је придодат закону о наоружању, ми који знамо, како је он у својој примени одмах у почетку наишао био на немогућност да се изведе, ми који смо присуствовали, не годишњим променама идеја високих војних кругова, него и месечним променама тих идеја и мишљења шта треба, какво нам наоружање треба, — нас ништа не изненађује овај садањи захтев ни Министра Војног ни данашње владе о овом комплетирању наоружања. Нама 1910. године није требало више него неколико дана, па да се ми у парламентарном одбору уверимо, да је онај цео списак био састављен у Министарству Војном ad hoc, на брзу руку, да је био непотпун тако да поједина одељења Министарства Војног нису ни питана, шта им све треба. Јер смо видели да су ондашњи Министар Војни и његов главни начелник штаба г. Путник, оно доба хтели само моментално да задовоље захтев владе да протуре један зајам остављајући да питања војног наоружања иду и у будуће онако како су и у прошлости ишла.

Али нас сада изненађује на првом месту дрскост, да се и сад поново излази и тражи у тако блиском времену нов кредит за комплетирање и заокругљивање наоружања, после тврђења и ових дана од стране чак и активнога Министра, да је оно комплетно; у другом реду изненађује нас још више појава, која нас и баца у бригу и која нам

даје разлога да стекнемо уверење, да никад у будућности, док су Министри Војни људи какви су до сад били на власти, какав је и г. Путник и његови претходници, док се у војсци води оваква политика каква се до сад водила, док влада према војсци нема никакве бриге, већ само да дâ кредит, а да не води никакву контролу, док се војска сматра као нешто засебно у овој земљи, као једина позвана да дâ импулс чак и за политички рад у земљи, ничему више не можемо да верујемо. Нас задовољава и факт, *што се и сад не излази са истином на среду*, што и сад Министар Војни, који зна шта му све треба у војсци, што и он и влада не излазе пред Народно Представништво и не кажу, колико снега нашој војсци треба, па да буде збиља потпуна и комплетно спремна за свој позив.

Није, господо, потребно само ових двадесет милиона; много нам више треба ако хоћемо да наоружамо српску војску онако како то треба да буде. Ви видите да смо ми били у положају да верујемо два пут министрима војним и владама радикалним, како је оно што се 1906. год. и 1909. год. тражило довољно а ево видите и по трећи пут стојимо у дилеми, да ли треба да верујемо или не.

Већина ће веровати, и она мора веровати, јер ће је влада убедити, али неће проћи ни неколико месеци а ми ћемо имати прилике да поведемо реч, не о кредиту новом него о зајму за довршење и комплетирање наоружања, како је то лепо известилац овога предлога нагласио својим речима: да је ово увод у један зајам, који се има остварити на јесен. (Известилац Момчило Ничић: То нисам рекао). Нисте рекли изриком, али су ваше речи тачно ишле на то, кад сте објашњавали покриће за овај кредит (Известилац *Момчило Ничић*: Ја сам казао да смо ми зато и предвидели ова покрића да не би правили зајам).

И готово је сигурно да ми нећемо на јесен наћи покрића за овај кредит и готово је сигурно да су она 4 милиона за које сте нашли покриће у фурди један варак, и да од фурде нећемо извући ни један милион, те ће тако остати три милиона непокривени, јер нико неће куповати бронзане топове из Ниша. (*Чује се:* Ви не знате шта је фурда). Ја знам шта је фурда, али ви треба да знате колико има килограма те фурде и колико стаје килограм и кад знам да су војни кругови уверени да је апсолутно немогуће добити 4,000.000 дин. за ту фурду, ја онда не могу друкше а да не верујем да на јесен нећемо стајати пред једном — дилемом или да нађемо зајам или да нађемо покриће без зајма.

Да би смо могли данас да одобримо овакав кредит ми треба да смо уверени, да је оно што је до сад урађено, рађено паметно и да ће се оно, што ће се у будуће радити, радити паметно и са рачуном. Ако је тачна изрека народна да се по јутру дан познаје, ми смо то јутро и сувише добро видели какво је и ми немамо поверења да је ово што влада тражи тачно, и да ће са тим кредитом бити задовољени интереси војске, да ће бити довршено, комплетирано наоружање наше војске; и због тога што немамо уверења о томе, да ће се у будуће радити паметније но што је досад рађено, ми не можемо одобрити овакав кредит, и ако би иначе своом сопјом снагом и материјалним и моралним средствима потпомогли да наша војска дође до целокупне своје спреме, која је потребна за њен узвишени задатак.

Господо, како се мало води рачуна у влади кад се онако велики, огромни кредити траже од народа, и како се мало води рачуна код војних кругова о томе шта им све треба и шта све они траже, господа посланици су износили многе примере.

Ја могу, господо, лично да утврдим само то, да и влада кад је закључила 1909. године зајам од 150.000.000, у ономе моменту кад га је потписивала и подносила Скупштини, није знала на шта ће га све утрошити. Она је тек после правила распоред трошења тога зајма. За доказ тога тврђења, ја ћу навести факт поништаја лицитације онога доба и повећање наоружања појединих артикала који су у оно време Србији били потребни. Године 1909 ми смо збила набавили за Србију велику количину оружја, али поједине артикле не у оној мери у којој је оно било довољно, нисмо набавили оно што нам је било много потребније, за које смо и тада знали да нам је много потребније.

Српска држава данас има брзометних пољских топова толико, да би могла комотно нешто позајмити и комшијама. (*Чује се:* није истина). Наравно, ако хоћемо да тражимо војску од 1,000.000 бораца онда немамо довољно. Српска држава данас има толико топова, да ће они стајати по шупама, јер неће имати ко да их вуче. Она данас има толико топова да их нема где склонити, јер није направила шупе, где ће их чувати. Два најглавнија недостатка, недостатак у зградама и недостатак живе снаге која ће вући то оружје, могу се допунити и трећим недостатком, недостатком у броју војника, јер Србија нема толики број војника за послугу тога оружја. Та три недостатка, показују како се у Министарству Војном не води озбиљна политика, *о хармоничном наоружању српске војске*, него се набавља један артикал и преко мере које је потребно, а за то време ми остајемо у дефекту у у једном далеко потребнијем и важнијем артиклу на оружање наше војске. Ни данас, господо, неће ићи боље. Ево зашто. Личности које су до сада биле у Главноме Ђенералштабу и у Министарству Војном као министри, те се личности једнако мењају и смењују. И г. Путник и ђенерал г. Степановић, то су две личности које су до сада највише заузимале највише војне положаје у војсци.

Ако је тачно, а треба да буде тачно, да Главни Ђенералштаб треба да води војну политику, а да је министар Војни само као политичка, административна личност за извршење те политике коју Главни Ђенералштаб утврђује, онда је ту политику до сада водио г. Путник, а његову политику су до сада спроводили кроз Министарство Војно, у највећој мери ђенерал опет г. Путник и ђенерал Степановић. Г. Путник је 1906 године био на положају, на коме је могао давати свој правац, оцену и пресудну реч у погледу наоружања. Он је и 1909 године и даље био на положају, са кога је могао давати правац војној политици. Он је, господо, и данас на томе положају. На сви они дефекти,

који су се до сада показали, морали су му бити познати, онда кад су били спроведени кроз Народну Скупштину у оним разним списковима.

Па ако ђенерал г. Путник није онда био уверен да је оно све било довољно, откуда сад долази до уверења да је било довољно: или ако је био убеђен да није било довољно, одкуда и са каквим правом може тражити, да ми сада верујемо да је истина све што сада тражи. Нико није одговорнији за ненаоружање српске војске, нико није одговорнији за то нехармонично наоружање српске војске него ђенерал Путник. (*Министар Војни Ђенерал Путник*: Он није ни био у комисији која је поднела пројекат за наоружање.) Г. Министар војни одговара како он тада није ни био у тој комисији.

Г. Путник је тада био начелник Главног Ђенералштаба, и ја сам казао, ако је истина а то треба да је истина у једној модерној држави — да *Главни Ђенералштаб треба да води војну политику*, а да Министар Војни као политички орган спроводи ту политику кроз Парламенат, — онда је генерал Путник требао да зна све што су те комисије за наоружање радиле, јер се то без њега апсолутно није смело радити. Међутим, ја не могу замислити, да генерал Путник није знао 1909. године, при закључењу оног зајма, да ми немамо довољно брдске артиљерије; а после неколико месеци, иницијативом парламентарног одбора кроз Министарство Војно натеран, он саставља комисију у којој ће се третирати питање: треба ли преправити Дебанжове топове на брометне, или набавити нове брометне брдске топове калибра да се може употребити Дебанжова муниција. И сви ми знамо, да је генерал Путник дошао са генералском комисијом дао мишљење да треба брдске топове набавити.

Како је то могућно да је г. Путник 1910. године знао и био мишљења да је потребно *што пре* набавити брдске топове, и то у повећем броју батерија, јер је терен у Србији такав, да нам је то оружје веома потребно, а 1909. године, као начелник Главног Ђенералштаба, он то није знао? Али ако он тада није ни питан о томе, онда је то још више за осуду и онда је за осуду и сам г. Путник што је седео на таквом месту, када није питан у таквој једној крупној и важној ствари; онда је за осуду и влада и целокупни овај режим, који такве крупне ствари ради, а не пита најважнију личност у тој војсци — шефа Главног Ђенералштаба у Србији.

Па нису, господо, само ови брометни топови показали: да у нашим војним круговима, у тим врховима који рукују војном политиком, нема пречишћених појмова о врсти наоружања. Нису то само брдски топови, него и многе друге ситније ствари.

Ја ћу вам поменути неке, које је Министарство Војно набавило без сумње без сазнања Главног Ђенералштаба; јер, ја опет кажем, да мора бити потпуне хармоније између Начелника Главнога Ђенералштаба и Министра Војног; иначе, ако тога нема, треба или један или други или обојица да иду с положаја.

Ја ћу вам рећи да је Министарство Војно набавило у то доба неке *гвоздене шупе*, за које је дато скоро пола милијона динара. И кад су те гвоздене шупе дошле и кад су склопљене и намештене у Крагујевцу и Нишу, онда су се команданти дивизија питали нашто ће им то, па су питали Министарство Војно шта ће им ове гвоздене шупе. Онда је Министарство Војно наредило дивизијама да одреде комисије, које ће прегледати на шта се могу употребити те гвоздене шупе, и онда су дошли до уверења, да оне нису подесне за наше климатске прилике, јер би се зими војници помрзли, ако би у њима спавали, а лети би изгорели испод оног усијаног гвожђа. До таквог су уверења они тада дошли и данас се чуде и сами војни кругови на шта се могу употребити те гвоздене шупе (*С. Катић*: Могу се употребити за сушење сировог материјала!), сем ако не за то, што рече г. Катић, да суше у њима сиров материјал.

Господо, ми идемо за војном техником и морамо њи. И ми морамо да се модерно наоружамо; и ми морамо да набавимо оно што и друге војске имају, ако хоћемо да будемо колико толико приближни њима.

Тога ради набавили смо у своје време и неке војне балоне и послали смо људе у иностранство да се стручно спреме за руковање с тим балонима. Ви сте могли читати, па чак и добијати и дописне карте са сликама тих балона и српских официра на њима, и ми смо данас у положају, да те балоне посматрамо у ангару нишке инжињерске касарне и да видимо кроз њих прорешетане рупе, од мишева и државних пацова. Те балоне, на које смо потрошили неколико десетина хиљада динара, бацили смо сада у прашину, да их заменимо данас аеропланима.

Као год што смо онда слали официре, да се спреме за руковање балонима, тако и данас шаљемо официре да се спреме у авијатици. И, господо, не желим да будем пророк, али бојим се да ови млади људи, који су отишли да се спреме за авијатичаре не дођу доцкан и не донесу аероплане, које ћемо опет сложити у магацине, прво па тамо министарства војног па онда у магацине, јер ће до тога времена, док ми стигнемо да спремимо људе за тај посао, војна техника отићи далеко и пронаћи нешто ново.

Па, господо, 1909 год. Министар Војни је нама спроводио поверљиви списак овде и утврдио потребу онога материјала, тврдећи да је набавка тачна и да је хармонично изведена према ономе што нам треба, он је цело једно одељење свога министарства пренебрегао па чак по тврђењу извесних људи није се ни питало то одељење, да ли му што год треба.

И ми данас, господо, имамо оружје, имамо војника, а немамо где оружје и војнике да сместимо у случају ружног времена, јер нема довољно магацина и шатора; имамо оружја а немамо чиме да га обесимо војницима о рамена, имамо муницију а немамо довољно фишеклија. Ето видите те најпотребније елементарне ствари у наоружању војске, Министарство Војно не зна у хармонију да доведе и не набавља их у довољној количини све у своје време, него набави један артикал најпре

у једној великој количини, па кад набави тај артикал онда она излази са захтевом и каже: где ћемо да чувамо ове топове, морамо да тражимо шупе за њих, немамо кредита, дајте нам шупе за чување топова.

Тако исто кад се набаве топови они кажу: немамо коње, немамо кредита, оно што смо имали утрошили смо до сад, дајте нам пара да купујемо коње итд. Ето видите, то је, нећу да кажем, да је то с планом, може бити да је и без намере, али тек излази једна нарочита особена војна политика, која потиче из Министарства Војног, које хоће да набави што више појединих артикала, па и преко мере да би после тражило све више и више од Народне Скупштине и износило потребу за оне друге потребне делове, те за чување тога материјала, те за руковање тим материјалом итд. Сви су досадашњи опозицијони говорници утврдили, а они који су бранили владину политику, нису ни покушали, да сузбију то тврђење, да плана наоружања српске војске није до сада било, да га ни сада нема.

Тога плана није било ни онда, кад смо га ми тражили, тога плана није било ни онда, када смо ко санћим били уверавани, да тај план постоји, тога плана ни данас нема. Јер ја вас уверавам, да неће проћи ни неколико месеци, ви ћете стајати пред другим захтевом Министра Војног да му дате још кредита за поједине ствари, опет за комплектирање тога наоружања.

За доказ овога што тврдим, ја ћу да вас подсетим на једну ствар. Ми смо пољску артиљерију набавили, пешадију смо снабдели оружјем, инжињерију смо снабдели потребним материјалом, — истина додаћу одмах уз то, да је бојазан, да ће више од половине тога материјала пропасти са његове неупотребе, јер је такве природе и са не познавања и незнања самога Министра Војног у руковању тим материјалом. Јер узгред да напоменем Министарство Војно је допустило једном шефу своме, да тај материјал набави, и он га је набавио, и то је одељење најбрже извршило свој задатак и најбрже набавило сав материјал.

После тога Министарство Војно је тога шефа пензионисало. Кад је материјал дошао, онда су се питали у Министарству Војном, како ће да рукују са тим материјалом, јер нико не зна, и онда се обраћају оном пензионару да им пропише правила за руковање тим материјалом.

Дакле, господо, имамо материјала и за пешадију и за инжињерију и за пољску артиљерију и влада ће бити свршено питање и за брдску артиљерију; али има још један артикал врло потребан за нас, о коме до сад ни у једноме списку ни једанпута, кад год је тражено наоружање није било ни речи. Мени је познато да се то питање третира у војним круговима и да људи позвани да воде рачуна *о градској артиљерији*, императивно траже од надлежних, да се и тој врсти наоружања поклони довољна пажња нарочито према савременој потреби. Ви, господо, видите да до сада о томе није било ни речи.

И за ту сврху ће нам се извесно тражити нов кредит, а разуме се и за остале ситне ствари, које смо пропустили да онда набавимо. Ја не велим да то није потребно, ја не кажем да бисмо ми били противни да је то у своје време изнесено, а то је могло бити да је било плана у томе наоружању, да је било хармоније између министарства и владе у погледу опште војне политике, Србије и њене офанзивне и дефанзивне снаге. Да је то било раније ми би смо мирне савести могли, у интересу отаџбине, у интересу наше снаге, војне да гласамо за све кредите, које Министарство Војно тражи.

Али, господо, кад ми видимо да се годинама пред нас износи наоружање наше војске без плана, да нам се траже само кредити *а да се наоружање врши на марче*, онда, не можете ви тражити бар од нас, који немамо обвезу да ову владу држимо на власти, не можете тражити од нас, да гласамо за кредите, који се, више од половине, бацају у мутну Марицу.

Најзад, господо, кад народни посланик има да дâ свој глас за овакав један кредит, он треба да се запита: коме да га дâ, каквој влади, каквим чиниоцима који рукују тим кредитима треба да га дâ.

Кад би, господо, на ономе месту седели људи и владе — част и поштовање појединим људима у влади — кад би седели људи који ово што су бар на наоружању радили да су израдили све лепо, паметно, добро, мудро, да њихов рад не прати ниједна афера, да је тај рад њихов уродио оним плодом, који смо ми очекивали дајући те кредите, — онда данас не би било ни једнога који би могао замерити и овој влади што тражи нове кредите. Али, господо, лепо је један посланик јутрос рекао, и набавку пољских топова пратила је афера, и набавку муниције, пешадијске и артиљеријске пратила је афера, и набавку пушака пратила је афера, и набавку митраљеза, пратила је афера, и покушај за набавку брдских топова пратила је опет једна афера, и, као што видите, господо, ниједна врста наоружања у мало јачем обиму није прошла без афере. Влада и владе, које су до сада вршиле та наоружања, ни једна се није трудила да стане на пут тим аферама, све су се једногласно трудиле да те афере заташкају, за што је најбољи доказ судбина извештаја анкетне комисије, који никако не може да изађе пред Народну Скупштину докле год су радикалне владе на управи земље, за то је доказ и само гажење закона, које је извршила влада, мимо парламентарни одбор, набављајући један артикал у великој количини само за то, да се задовоље француска индустрија, да се искупи некаква реч, која је дата ван парламента, и да се учини, можда, пријатељство и посредницима, који су посредовали за набавку тога кожнога материјала од Лефевра у Француској. Кад буде поднет о томе извештај и ако он не буде оне исте судбине, које је био извештај анкетног одбора, онда, господо, видећете ви сами колико мало гарантије има Народна Скупштина и у самим владама, које овде пред Скупштином једно говоре а тамо изван ње друго раде и које, за љубав другоме, не презају ни од тога да закон погазе.

Дакле, господо, радикалне владе и радикалну странку пратиле су афере у свима набавкама, и то афере крупне природе које нису ни сада завр-

шене. И ја, господо, и данас имам нарочитог разлога да ни овој данашњој влади не поклоним ни најмање поверење да ће овај кредит бити употребљен корисно и добро као што очекујемо, јер сви знамо да су надлежни чиниоци у крагујевачкој фабрици и у Министарству Војном упропастили преко 2,000.000 динара на преправку пушака модела 1880 године у брзометне. Али сам тај факт, што је тај толики новац упропашћен није још тако страшан, и може се правдати тиме, да се незнање мора платити, него је овде страшан факт: *што се већ две године води истрага да се пронађе и утврди, ко је за ово крив, па никако да се та истрага оконча и да се кривица лица утврди.* Али, господо, ми сви из досадашње истраге знамо, ко је за ово крив: крив је онај велики радикал у крагујевачкој фабрици, који је био а који је и сада потпуни господар у радионици, која је преправљала пушке и који је сам, под својим непосредним надзором вршио ту преправку, и који је бацао у фурду преправљене делове, који их је бацао у канале у рупе и на друга места.

Ето, господо, тај је човек за све крив али, видите, нема могућности да се дође до тога: да се кривац стави под законску одговорност. Бивши Министар Војни одговорио нам је овде на интерпелацију: да је ствар испитао и да ће кривца дати под суд; и од тога доба па до данас, и ако има више од пет месеци, кривац још није дошао под суд, он је и даље остао на своме старом месту.

Данас пак Министар Војни почиње да води неку нову истрагу, без сумње зато да прву истрагу скрене на другу страну те да сачува од одговорности Филипа Петковића, као непосредно одговорно лице. И онда, господо, нека ми се не замери што ми влади, у коју немамо поверења, да ће радити боље но што данас ради, што таквој влади не можемо поклонити поверење и одобрити јој овај кредит.

Најзад, господо, кад би на месту Министра Војног имали човека који би нам по својој прошлости, по своме раду у досадањим данима давао гаранције да ће од сада боље ићи у погледу те војне политике, па да се и не обазиремо толико на владу, већ да више поклонимо поверење Министру Војном. Али, господо, нека ми опрости г. Ђенерал Путник, част и поштовање личности и Ђенералу Путнику, али Начелнику Главног Ђенералштаба и Министру Војном Путнику ја не бих поверио ништа, камо ли да поверим оволике милионе.

Ми смо били неспремни 1908 године: нисмо имали материјала, нисмо имали оружја, нисмо имали муниције и зато смо морали признати анексију Босне и Херцеговине, јер нисмо смели ратовати. Па, господо, ко је тај који је од 1903 године па овамо био у Србији највише Министар Војни? Ђенерал Путник. Кад је једном приликом г. Воја Вељковић доказивао овде да према суми коју један војник košта дневно државу, сума која је од нас тражена на обмундирање потребе износи читав милион динара мање но што је у ствари, онда је г. генерал Путник са онога места одговорио: како г. Вељковић ове ствари не зна, како је војна наша спрема добра и како смо за евентуалну потребу довољно спремни. Али, господо, није требало да прође ни две године, и то онда кад г. Путник није више био Министар Војни него начелник Главног Ђенералштаба, да се види како од свега тога није било ничега и како смо се ми тек онда нашли пред потпуно испражњеним магацинима.

Ко је одговоран за анексију Босне и Херцеговине? Не ондашњи Министар Војни него доондашњи Министар Војни и сви доондашњи министри заједно са генералом Путником и ондашњим начелником главног ђенералштаба.

Г. генерал Путник као Министар Војни, кад се говори овде једна истина, коју он не може да поречне, он се смеје. Ја, господо, верујте, не бих волео налазити се у његовом положају; ја знам да је тај смех одјек једнога бола, који он мора у овом тренутку да осети.

Ја ћу само да напоменем још као један додатак политици коју генерал Путник лично води, да ми он још мање даје гаранције да ће у будуће бити боље, кад видим да оно што је 1908. год. он лично започео, као начелник генералштаба, да не кажем шта и где, јер је ствар деликатна, да је то прекинуо одмах чим смо признали анексију Босне и Херцеговине, и да данас на томе ништа не ради него само тражи нове кредите и прави неку демонстрацију са пуковима на граници, тек да се мало направе већини под нос поднесе у очи овог гласања.

Мени, господо, ни рад Министра Војног ни његова воља — морам да говорим и о способности — ни његова способност коју је показао до сада у руковању војном политиком, ни рад у опште радикалних влада до данас, апсолутно не даје гаранције, да ће у будуће бити паметније и боље него што је до сада било.

Ја се, даље, морам запитати, господо, на *чега ради је овај предлог?* Да наоружамо војску. Наша нам војска? Да изведемо наш национални задатак. Па према коме да га изведемо и ко хоће да га изведе? Ја мислим да ћете се ви сви сложити самном у мојој оцени да донде докле је Др. Миловановић Министар Спољних Послова, Србија неће доћи ни у какав конфликт ни са којом другом земљом осим са Црном Гором. За њега је лепо рекао један од г. г. посланика да он прати догађаје; он их не претиче него их прати и због тога што их тако бодрим оком прати, он иде за догађајима које ће он не претећи него који ће њега носити.

Према томе нема бојазни да ће Др. Милован Миловановић који је залога Европе за мирно држање Србије, да ће он покренути на какву акцију те да ми дођемо до употребе овог оружја које смо набавили по скупе паре. За то говоре, господо, све околности. Наши су интереси ангажовани према Бугарској, према Турској и према Аустрији. Све те три земље држе по један комад нашег народа и ми бисмо имали да ратујемо или са Бугарском или са Турском или са Аустријом. Са Бугарском смо у великом пријатељству, са Турском још у већем пријатељству а са Аустријом у толиком, да спремамо пут нашег краља у Пешту, а кад се спрема пут владаочев у госте, онда се не мисли ратовати. Према томе с ким да ратујемо: једина

би још била могућност да можемо употребити наше брзометно оружје противу Црне Горе (Министар Иностраних Дела *Др. Милован Ђ. Миловановић*: Где сте видели тај аргуменат).

У нашем раду и у раду радикалне странке према Црној Гори, од кад сте на власти, срећа је једина, господо, што смо раздвојени, што нас не додирује граница, а ја жалим што је то тако, волео бих да, иначе имамо бар једну додирну тачку, верујте да би Европа врло често присуствовала борби српских четлова.

Ја, господо, имам још један разлог који ме опредељује да мислим, да све ово што се ради и набавља, да је то тек само, да се задовоље захтеви војничких кругова, који збиља у племенитој цељи то траже, тај је разлог у овоме. Наш радикализам је несумњиво неспособан за ма какву спољну акцију. Радикализам је поникао у нас на згаришту ратних потреса либералне странке, српски радикализам се подигао на згаришту ратних невоља, које сваки рат, па ма какав успешан био, за собом оставља локално и појединачно.

Радикализам се подигао демагоштвом, сузбијајући националну идеју. И помоћу демагогије, агитујући ратним последицама, створио је већину, убијајући народни војнички дух, говорећи против стајаће војске и упућујући само на борбу око кметовске столице и посланичке дијурне. Радикализам, који је за 30 година у томе растао, он је неспособан за ма какву спољну акцију. Он је свуда истиг. Посмотримо само Француску, ту богату и силну Француску у новцу и видећемо да ће она употребити све само да не дође до рата, где би били ангажовани њени милиони. Најбоље је то показала 1908. година према нама, кад је она нама непрестано говорила, да гледамо да се помиримо, да идемо у Берлин, да гледамо да тамо добијемо компензације јер Французи не могу нам помоћи. Јер су они знали да варница која потекне на Шумадије неће се задржати на Сави и Дунаву, него ће прећи преко њих и запалиће Русију и још друге многе земље, а ту би били у опасности њени милиони. У Француској је радикализам на врхунцу. Он тражи да се све више богати и да се снаже и групишу капитали. Што се тиче националних идеја Французи су потпуно без одушевљења и за свој реванш Немачкој у рату седамдесетих година. Па то је исто радикализам и у Србији учинио. Данас је тешко наћи примера онакових као што је данас лист Штампа донела из шесет друге године. Тешко је наћи таквог примера у народу. Радикализам је упутио народ на са сиим другу страну а не куда га је требало упутити, на неговање националне идеје.

Даље господо, лепо је казао народ: „Бој не бије свијетло оружје већ бој бије срце у јунака.“ Господо, ми имамо јунака ја то верујем. Има људи који ће са највећем пожртвовањем својом крвљу бранити интересе земље и чувати углед војске, али ја вас питам господо, јесте ли убеђени да у нашој војски, целокупној војски а нарочито на врховима њеним постоји онај велики дух за снагу те војске: да постоји дух јединства у командама и дух љубави према тој војски?

Господо, месецима присуствујемо ми по тајном двобоју између Министра Војног и Главног Инспектора војске. Месецима ми слушамо о постојању неких организација у војски које све смеју бити само не смеју бити политичкога карактера; и нити влада нити Министар Војни предузимају кораке да таквој појави стану на пут. Па, господо, војници српски нису аутомат да не умеју да мисле, да не умеју да виде. Па цела војска то види и њу то боли. Оне јунаке за које спремамо ово оружје да браде земљу, ово тиштиг, јер виде да нема ко да их води победи и поред свега доброга и довољнога оружја. Мислите ваљда да ће г. Путник да им да тај дух. Боже сачувај. Човек који је научио да најбоље људе гони из Ђенералштаба зато што му се лично не допадају, неће моћи повратити тај дух у војсци.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Молим вас господине посланиче, нисте своје време већ потрошили.

Радослав Агатоновић. — Наставља: Сад ћу ја завршити.

Па је господо, потребно поред великог духа у војски имати и високи *морал*, који треба да потиче озго, са врхова, да се народ васпита у великом духу за велика дела, да уме да поштује заслуге и врлине и да цени. Тога морала нема горе. Оћете ли тога морала у томе што се руше историски споменици да би се подигли споменици фалсификовани.

Да ли је морал у томе што се цепају листови историје и ниште заслуге историски забележене да би се изнели на видик као истине фалсификати? или ћете господо, морал од поглавица цркве који кад је држао беседу о бомбардовању Београда, није смео да спомене поносне оне политике народнога успеха, који су били поносни одушевљења и који су глорификовали успех Србије, не сме да спомене најзаслужнијег владаоца великога мученика Кнеза Михаила, а спомиње неког Живка трговца из Београда! Ту господо, нема морала. Кад, господо, на врховима, одакле треба да се васпитава цела маса народна и војничка, и она грађанска, кад нема морала, зар ћете очекивати ту, бољи морал од ових нижих слојева? Кад је такав „морал“ у врховима земље и цркве.

Није чудо што се у темељ једне гимназије не сме да запише ко је Ниш ослободио, него се оставља да се то после 100 година учини фалсификат, протура уместо истине.

Кад такво стање имамо, а знамо да се неможе порећи да то није истинито, не можете захтевати од нас да мирне душе гласамо за овај кредит.

Пошто ми пословник спречава даље да говорим да споменем још само неколико речи, да ми је жао што пре овога кредита није се изишло са једним предлогом, који је требао да буде одјек фраза и декламација пре неколико дана изговорених са деснице, одјек да радикална странка, која је „дала народу слободе“, наоружала војску има да се бави на економски препорођај Србије; ја жалим што радикална странка није изашла са предлогом, да се помогне земљораднику, коме је помоћ врло потребна да се помогне грађанском сталежу и да се српски

привредник привредно и економски упути путем, који треба да би одговорили оним захтевима о давању кредита.

Да завршим свој говор једном сликом.

Господин известилац нама из опозиције пребацио је и казао: „мени изгледају говорници из опозиције као суседи који гледају запаљену кућу свога суседа и не притрчавају да гасе пожар него питају шта је узрок пожару". Мени изгледа да би јаснија та слика била овакна: да кућа гори, а да место суседа око ње стоје разни агенти Шнајдерови и Крупови, не да је гасе, него чекају тренутак највеће забуне, да уђу унутра и да опљачкају што се још може опљачкати.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Има реч г. Сима Катић.

Сима Катић. — Господо, мени је незгодно што морам према распореду говорника да наставим нападање предлога владиног у истом правцу у коме су ова два говорника испред мене почели.

Ванредни кредит од 21 и по милион динара, који је порастао у току од шест и неколико сати од два милиона на два и по и најзад на двадесет један и по милион, карактеристичан је знак времена у коме живимо и знак владавине под којом живимо.

Највише узалудо страћеног и баченог новца народног отишло је на тако зване војне набавке: на оружање, на преоружање, на довршење наоружања и на ванредни кредит у 1912. години у овој суми коју сам казао.

Од народа се стално тражи и увек се вели, влада је компетентна, тако се сматра бар, да она износи праве потребе и већина је стално дужна да верује да влади треба у том и том времену толико и толико тога и тога војног алата и других ствари, које спадају у материјалну спрему војске.

Већ о моралној спреми војске мало ћемо имати да говоримо. Она од старих ратова и последњег бугарског рата, толико иде на ниже, да смо ми већ дошли у једно не само друштвено расположење, него скроз народно расположење, да у Србији нико више нити хоће нити верује да Србија треба и да хоће, или да може, или да сме ма с киме да ратује. Дакле зашто се онда сви ти милијони за наоружање војске траже?? *(Добацивање са деснице:* Грешиш! То је велика погрешка!)

Ја вас молим да не пажљиво саслушате и где нађете да износим неистинит рачун, ни изволите узети реч на побите.

Ми имамо историју спреме војске и пре турског рата, али треба гледати кроз микроскоп злоупотребе либералске, а тако исто и злоупотребе напредњачке, за време бугарског рата, кад је брат Вукашинов протурио труле шињеле и труло сено; то је тако ситно према данашњим злоупотребама, и не износи укупно ни пола милијона динара у целокупном рату, где је утрошено 45 милијона динара; то је тако ситно према најновијим набавкама од фушерског материјала. Колико је поарчено, бачено народног новца, — то сам отворено да кажем, за оружје ђубре Француско и Немачко, одакле је тај лош материјал за нашу војску у последње време набављен.

Да не говорим на памет, ја ћу да вас опоменем на два извештаја скупштинских одбора, шта се све радило.

Ми имамо један извештај од 1907. године и имамо други извештај од 18. априла 1909. године, где су детаљно изнете злоупотребе, које су почињене са знањем и под надзором српских техничких официра, при самој изради убојног материјала у Француској. У тој комисији, поред осталих чланова, што је важно, био је и тадашњи екс-министар г. Марко Трифковић, коме сам ја скренуо пажњу и треба да буде сад овде, који се у томе извештају само одвојио од осталих чланова у томе, што се не слаже с већином, да набавка резервних делова није на своме месту, иначе акцептира цео извештај о свима злоупотребама извршеним при набавкама муниције из зајма од 95 милијона, од кога је ефективна сума 46 милијона одређена искључиво на наоружање. Додајте томе $16^1/_2$% изгубљено на курсу зајма, што такође морате ставити на терет наоружања.

У том закону, да се заваре Скупштина, јавно мњење и владина већина, унета је једна фраза, форме ради, да се да бајаги нека гаранција, да ће се савесно управљати са набавкама, у § 11. тачки 3. стоји оваква одредба:

„О извршењу и утрошку зајма спремиће Управа Државних Дугова нарочити извештај за Народну Скупштину, чији ће рачунски део извештаја претходно прегледати и оверити Главна Контрола".

Колико ја знам, и ако се не варам, тај рачун ни до данас није поднет Нар. Скупштини (Чује се са левице: није! није још извршен зајам). Тај је зајам извршен по закону од 14. децембра 1906. г. и све набавке по томе закону окончане су и квитиране. Пошто се већ онда зуцкало, а то није да се само зуцкало то је била јавна тајна, да се ту врше јавно злоупотребе, и пошто је дошла Скупштинска анкета која се упустила у испитивање шнајдерија око набавке муниције и у штампаним извештајима обелодањено је и утврђено да је било тих злоупотреба, онда је у закон о зајму од 150,000,000 динара ушла једна мала јача прецизна одредба која даје мало јачу гаранцију Нар. Скупштини, да ће се савесно употребити одобрени зајам за наоружање. За прављење зајма који се датира од 15. децембра 1909. — изгледа да је стално расположење било добар курс код париских банака, тек види се да ми редовно у децембру месецу закључујемо зајмове, бар најчеће да се у томе закону о зајму од 150,000,000 дин. у § 6. где се одређују суме на наоружање, ово каже: 44,000,000 динара, на набавку на страни а 10,000,000 на вршење набавке у земљи свега: 54,000,000 дин. Са оваквим паричним поређењем § 6. суме од 44,000,000 суму од 10,000,000 свега 54,000,000 одређене на војне набавке имају се употребити тако, да с том сумом поред одобреног кредита из зајма од 95,000,000 дин. то је ефективних 46,000,000 дин. и кредита одобрених законом од 9. октобра у току решавања анексионе кризе 9. октобра 1908 год. у ванредном кредиту од 16,000,000 и 9 марта 1909. год. у ванредном кредиту од 5,191,900 дин. ради подмирења свих војних потреба (оружја, сместишта и профијанта) који се из ванредних кре-

дита имају употребити за одговарајући томе број војске".

Видите ми нисма знали колики је одговарајући број војске али за гаранцију је приложен као што се сада излаже један тајанствени списак војне управе под печатом Председника Народне Скупштине и сад према томе „списак војних потреба снабдевен потписом и печатом Председника Народне Скупштине, саставни је део овога закона. У овоме списку мора бити изрично назначен број потпуно опремљене и снабдевене војске" итд.

§ 5. гласи: „Народна Скупштина изабраће пет чланова из своје средине који ће се „*старати*" („ради смо се старати") види се потпуно онај термин старопременски који је одомаћен у војној управи, „у споразуму са владом о рационалној и целисходној употреби зајма". И као што видите и та рационална и целисходна употреба зајма, шта нам је донела? Донела нам је то, да до овога часа незнамо шта је са зајмом од 95,000.000 динара, шта је са зајмом од 150,000.000 динара. Пред нас је пре неколико дана изнет овај кредит од 2,500.000 динара који се пење на 21,500.000 да их опет вода однесе као и друге милионе, а да ми не знамо ни куда су ни зашто су страћени.

У § 8. закона о утрошку овога зајма стоји: „Кад га и Главна Контрола прегледа поднеће се у смислу чл. 58. зак. о буџету и Народној Скупштини на преглед". Поднеће се кад „вук поједе магарца", поднеће се као и онај анкетни извештај где је само око расправљања извесних ствари у њему утрошено једно скупо и златно време без икаквог успеха само зато, што влада није поступила савесно да Народна Скупштина изнесе тачно све на перу, зашто је дат који маријаш од ових одобрених кредита, је су ли утрошени, како су утрошени, и каква нам се сигурност пружа за независност Србије. Ништа од тога нема, нити ће да буде. Метуто је исто оно и у овом закону о кредиту, да ће се по чл. 4. и његово трошење у смислу §§ 6., 7. и 8. које сам навео из зајма од 150,000.000, да се у споразуму са анкетним одбором опет профућка.

Г. Агатоновић и г. Мариновић били су у том анкетном одбору, и то је оно што мора сваког поштеног човека да изведе, што сте опозиционаре увукли само да вам потписују, да ли су протоколи лицитација уредни или не, као што се и на лицитацији приводе грађани да потпишу протокол лицитације, иначе ти чланови комисије што су видели, да ли је тај материјал донет у Србију, да ли је добар, да ли је исплаћен. (*Чује се*: Да видимо квите о дијурни!) Ништа вам то не преди, то је само празан разговор, јер ми кад би стали да истражујемо те квите ми би нашли много и много ружних квита и рачуна.

Али да то Министарство Војно има једно специјално рачуноводство, ми смо то видели још пре три године, кад је дошао један рачун привремених издатака од 1886.—1903. год., и кад Министарство Војно није могло да их оправда, и кад је Скупштина о томе донела овде решење да се реше. Је ли то књиговодство, је ли то војска?! Стари режим од 1885. — бугарског рата — није могао да оправда рачуне од 1885.—1903. год., а ви од 1906. до данас не можете да положите рачуне од 11, него од 126 милиона!

И та војска односно њена управа, шта ради? Она час тражи тонове са пробама, час без проба. Исти генерал г. Путник и дојучерашњи шеф генералштаба говорио је, час добра је набавка и без проба, „час није добра без проба. Али да се не враћам на то, изгласали сте кредит и напослетку треба то да вас боли, јер ви носите моралну одговорност, ако осећате ту моралну одговорност, јер се човек мора озбиљно запитати, кад једнако изгласавате милионе а не тражите ни о једном марјашу рачуна. (*Прота Ђорић*: Ти нас помажеш!).

Не, ја сам увек протестовао. Примите на себе одговорност и гласајте и вама ће савест бити мирна зато ако радите по савести. Али, кад овде не тражите никакву контролу већ пуштате да влада ради шта хоће, и влада вас пушта да радите шта хоћете, онда ту нису чиста посла.

Да вам изнесем кратак преглед шта ради то Министарство Војно, коме је шеф генерал г. Путник. Незгодно је да понављам шта је све било за време анексионе кризе али сам дужан да вас потсетим на извесне ствари, које се предају заборави, које штампане оду у архиву а које ми као људи и доброга срца и лакога памћења, лако заборављамо. Кад је била затворена граница за време анексије пошли су наши конзули по Европи да протествују и као што рече г. Жујовић бар да избацимо неколико хајдука због оне неправде и увреде, али ни то нисмо могли да учинимо.

У тајној седници кад сам ја питао г. Степановића: г. Министре дуж Саве, Дунава и Дрине живе Срби; кажите пак са колико је војске аустриске поседнута наша граница, — он ми је одговорио да 5—6 дана није добио никакав извештај. Зашто? За то, што нема за то кредита. За коње и гуме, за додатке и путешествија, за обилажење пограничних гарнизона, што стаје по неколико стотина хиљада динара, за све је то имало кредита, а г. Министар Војни онда за шест дана није знао да нас извести! Али у бранни и хитрини vis-à-vis томе да видите шта се све тамо ради. Од оружја не може ништа да се унесе у земљу јер је граница затворена а управа војно-техничког завода пронашла је да може кокинке пушке да преправи у брзометне. Некакав туфегџија пронађе на брзу руку да има 3300 цеви за брзометне пушке у Крагујевцу и на један пут оне се налазе код неког Панте Ђурчије. Купује се а не зна се за колико. Одкуд код њега то? Па затекло се код човека, набавио их раније тамо у Берлину.

Мени је један официр причао да су приликом пријема 90.000 пушака, које је Владанова влада, понављам по злу чувена Владанова влада набавила, без специјалног зајма ма да су доцније дошли летећи дугови, 7000 и неколико стотине цеви наши официри шкартирали као неваљалне и оне су бачене у фурду. Ту фурду пре анексионе кризе купили су неки наши трговци.

Па се онда ишло и даље, хтели су да преправљају и тонове, па су о томе говорили и г. г. Коловић и Војић и остали, не знам како то треба да буде, не знам како то наши радници треба да раде, јер те паре треба да се потроше овде итд.

Кад ми то можемо да урадимо, докле ми имамо способности, материјала и злата, ја сам увек био да се тако и ради и слагао сам се са њима, да то раде наше људи докле наша спрема и способност допире. Али чим се преко тога пређе, ја сам увек говорио и ако нисам био владина присиљетља, против тога. Нема веће недаће и несреће него кад се покаже да је у време опасности оружје несигурно. Хвала Богу, ти топови нису преправљени а Бог да прости и оне пушке, које су од фурде преправљене за добре паре а нису ни за то, да се дају ни чобанима у Азији или Турској. Данас је у питању и то, да ли би се такав материјал могао продати као фурда и узети који грош.

Господо, од Маузер-Кокине пушке одвојено је 27,000.000 метака и продато је на лицитацији у Министарству Војном. Дошао је неки Чинутин Вајс из Пеште због кога су чланови Петковићевог кабинета у Бугарској одговарали за крађу у којој су били умешани приликом лиферовања муниције и набавке пушака у Бугарској, — тај Вајс купио је у Министарству Војном те метке, и немогући у одређеном року да препрода, он је покушао преко извесних неодговорних чинилаца, или како му се то зове присиљетља и пријатеља владиних, не само да не положи новац, него чак да му се врати и кауција. Кад сам тражио одговор на ово питање од г. Стеве Стојановића, он ми је одговорио да у списку достављених му питања није добио моје питање. Закључиле се седнице и он ми није одговорио на питање. Ја сам му на то рекао, и да сте га добили, знам да не би смели ништа да одговорите.

То се све радило у Министарству Војном. То ће се исто радити и даље. Ви тражите да се набави 10,000 сабаља. Чудо не тражите 10.000 бритвица. Тражите значке за старешине. Ја морам да се чудим откуда сад наједанпут фале сабље. Разумем што фале пушке, пиштоли и револвери, али откуда сад баш фале толике сабље? то никако не разумем. Треба да је овде г. Коста Стојановић, који је дошао до једног истог уверења са мном, па да потврди: да ко год у Кривој има какве бофл робе, а нарочито ратне, он има сигурна купца у Србији. Године 1902 Швајцарска није хтела примити 50.000 комада шињела које је лиферовала једна француска фабрика. Године 1902 та фабрика понуди Србији те шињеле. Нашао је г. Саву Грујића или кога другог беше, те шућ муђ, састави се једна комисија, те прими те шињеле по 21 динар комад. Оне су лежали у магацину 8 година и тамо су их најели мољци. Али пошто Србија иначе купује штрупиране коње и кали пушке и муницију, зашто не би купила и кали шињеле. Обично код нас наврну разни агенти и навале са својом робом која се на другу страну нигде не прима они онда долазе у Србију. Ту они увек имају сигурну мумуштерију, ту они увек могу пазар да праве.

Сад је искрсло требовање за 2,000.000 динара, па је одједанпут скочило на 21,000.000. Већ оних пола милиона то је требовање Председника Министарског Савета за неке поверљиве циљеве. О томе ћемо одвојено говорити. Овде су главно војне набавке. О једној ствари нисам хтео лани да говорим овде у Народној Скупштини, али сам натерао г. Живојина Хаџића, кад је био на решавању буџет за 1911 годину да он говори, јер ми се баш било досадило да говорим и да тупим зубе, јер не могу већ да гледам шта се ради. Ја ћу вам само прочитати једну партију из тога буџета код Министарства Војног, где је био предвиђен један изузетак од 100.000 динара за преправку брзометних пушака због појачања разбијача каписле и због „напредних метака.

Овако кратко обавештење није довољно за посланике који не знају ни шта је то појачање ударног лука, ни шта су то напредни метци".

Поручено је у Паризу 25 милијона пушчаних метака. Прва набавка наручена је код белгијске фирме, која је и раније лиферовала ту муницију за брзометне пушке, али по уговору о зајму 75% наруџбина морало се дати француској индустрији, а 25% немачкој, према њихову учешћу у остварену овог зајма. И шта бива, господо? Француска фабрика направила је тако јаке капсле, да наше брзометне пушке не могу да их опаљују, тако, да тек четрнаести или петнаести метак упале.

Шта ћемо сад? Засела комисија; засели генерали, пуковници и техничари, па кажу: „То је проста ствар!" Нашао се опет један туфекџија који каже: „Да ударимо мало јачи федер." И — мирна Крајина — ствар је тиме решена

Ја сам онда наговорио г. посланика Хаџића и упутио га како од приличе да пита г. Гојковића, тадашњег Министра Војног, да објасни, како то може да буде. Јер код нас, господо, час не ваљају метци, и онда дај, преправљај пушке; час, опет, не ваљају пушке, и онда преправљај метке. Шта ко ради, ми само вршимо неке преправке нашег новог новцатог оружја и муниције.

На питање г. Хаџића, г. Министар је рекао: „То није ништа. Ту се само измени један федер, и готова ствар." Ја сам га онда упитао: „А кад почну у рату да лете зрна на борца, како ће он моћи са две руке да отвара пушку, кад је и сада не може лако да отвори." Г. Министар је на то одговорио: „Не знате ви како је то у рату." Ја, доиста, нисам био у рату, па можда и не знам како је тамо. Можда је у рату човек јачи, па брже отвара пушку. (Смех) али мене нико не може уверити, да је човек у рату јачи и присебнији, сем, можда, једино један генерал, који 1878 године на 4 километра пред Врањем није могао пет дана наћи Врање, или онај, који у бугарском рату за 24 часа није могао саопштити наредбу наступања шумадијској војсци која је била пред Сливницом.

Нико ме не може разуверити у моме убеђењу о томе шта је то страх и какав је то човек у страху.

Али шта је било даље? Од оне друге муниције што су је набавили од белгијске фабрике десило се на пробама да врсне по која пушка. Дај да измеримо јесу ли димензије чаура по прописном профилу и констатује се, да је узрок томе што су неки метци шири него што је лежиште метка у цеви. Сад шта да радимо? — Да бројимо целу муницију, јер та је муниција пропуштена кроз профил кад је примљена?! — Не помаже ништа: Међутим, то доводи у питање функцију целе пушке.

Довољан је један такав метак па да упропасти пушку.

Опет се нашао некакав туфекџија који рече: „Да раширимо мало лежиште, па онда може да пасује и за дебљи и за тањи метак. А тачност погађања, даљина погађања и остало, то је за г. Путника, као шефа Главног Генералштаба, споредна ствар. И онда, господо, тражи се кредит од 30 хиљада динара за преправку лежишта на свима пушкама, не само, дакле, на оних 90 хиљада пушака, што их је Владикова влада набавила, него и на оних 60 хиљада, што сте их ви набавили на оба зајма: и из зајма од 95 милијона: и из зајма од 150 милијона динара.

Ви сте бајаги хармонично одговарајућем броју војске попунили спрему из обмундиронног материјала, профијантске одеће и т. д. Господо, ви за најјачи део војске, — ја сам био резервни официр, то кажу не преди много, ја сам лајик у тим стварима признајем, — ви за најјачи део војске не само у Србији него свуда, за нешадију, за коју имате највише људи, немате ни две трећине потребног материјала — пушака и данас, кад се бије бој у непосредном суседству, једнога моћног суседа са којим и ми имамо укрштених интереса, ви сад тек видите, шта вам фали, па деде дај на брзу руку, и опет *вршите непотпуно наоружање*. Јер на послетку једна сиромашна земља, где највише треба да се напрегне, то је да нешадију своју наоружа што јаче и у што већем броју. Зашто ви то нисте радили, ја ћу да вам кажем? Ево ту је г. ђенерал, он треба те да зна, али томе је узрок шпекулативна страна тих операција. Већим делим узимање зајмова било је из Француске од драгог Шнајдера, Банке Отоманик, Банке Оријентал, и т. д. Пошто Француска даје највећи кредит, тражено је да се њена индустрија највише узме у обзир а од Немачке, која је са једним малим делом учествовала у зајму, узето је нешто од кола, од шина, од железничког материјала. Дакле шта је било? Што год је Шнајдер имао за продају и колико год је износио онај део зајма оптиран у Француској, ви сте морали до марјаша да пазарите код њега и ако су вам више требале пушке, пушчана муниција и други убојни пијонерски и понтонерски материјал пре него ли оне његове спиљаве гранате и шрапнели. Шта сте ви урадили?

Ви сте напунили те магацине а немате осталу спомоћну спрему да тај материјал употребите на случај рата, а оставили сте највећидео људства, највећи део наших бораца без оружја. И забадава се с ваше стране сад овде прича, како су самостални ометали наоружање, човек је створење од разлога, али то није никакав разлог, то је само мандрљање у ветар, да неки своју сопствену кривицу баци на другога. Па добро, ми смо вас ометали да наоружате на време војску пре 1905. год. али од 1905. и 1908. године *нико вас није ометао*, па ипак немате ни пушке ни ножеве, ни кајише ни обућу, а проарчили сте толике милијоне, и као што рекох мало пре а то морам и сада да понновим, ништа то не буни, ништа то не потресе душу нашег честитога проте, који је јутрос требао да говори о тим рачунима и дао је реч да ће о томе говорити, па кад помену реч рачуни, он окрете: „Наша су браћа под Турцима, под Аустро-Угарском, те ово те оно, и ја мислим да влади треба дати све што тражи.“ Влади јечак и установом дата моћ, ако она увиђа да нешто хитно треба, да не пита ни да ли је Скупштина ту, ни да ли је на окупу, ни да ли ће се она састати, ова на своју одговорност може да набави шта треба и хоће на да после пита Скупштину за то.

Кад је то прешла потреба зашто није влада тако урадила, па се може бити не бисмо овде толико разговарали. Него шта хоће влада? Влада хоће да има допуштење, да има ангажман за нови зајам, слично закону о зајму од 150 милиона, где се фино у једноме параграфу, који се може и односити и неодносити на ствар, каже ово: „Ако влада нађе да се пристаниште на Дунаву, уз сва јемства, потребна за заштиту привредних интереса земаљских, може дати у концесију, она се овлашћује да то и учини итд. итд.“ (*Сретен Војић:* Тада је био Јаша министар — *Ј. Продановић.* Разговараћемо и о томе).

Видите како је то фино уметнуто да се чак неки ћар употреби бајаги на грађењо пруге Пожаревац—Осипаоница — тако је онда била крштена према траси. Нека се за сваку сигурност метне: „овлашћује се влада“. Сад је настала прилика да влада дâ концесију Табурну. Откуда то сме да буде? — почеше неки да протестују. Е, Бога ми, видите, то је било 1909. године и за три године ми смо то заборавили, а Баја свршио, метнуо ту одредбу, па причај ти сада. На часну реч ја сам питао многе ваше људе — тебе, Војићу, нисам питао — знате ли ви да влада има за то овлашћење? Они кажу: нема, то мора Скупштина да решава, — а ја сам знао за то па сам ћутао, и чекао чарку јер ви, господо, нисте малолетници, нисте деца, да вас једнако вуку тамо амо за руку. Изгледа да влада хоће тако исто и са овим да оперише. Она неће да изађе отворено и да каже: за покриће овога кредита има фурде за 200.000 динара, има од шпиритуса толико и толико, од тога толико, од тога толико, а за 18 милијона да идемо у Париз да питамо Навиља и Бардака па да се задужимо, — не, него она само метне: „за остатак непокривеног кредита да се поднесе Скупштини нејасан предлог“ — сигурно да плати Султан — и ако је то противно Уставу, јер по њему није могла Народна Скупштина да се упушта у повећање кредита кад га влада није у толикој мери тражила. То стоји јасно у чл. 173. Устава.

Ви ћете се позивати како то није буџет, а у тој се глави о финансијама говори о буџету и одређује се како ће се поступати са буџетом, али, господо, и ово је један издатак буџетски, само није годишњи, него је један изванредни, који се мора подмирити или ванредним приходима или редовним приходима, претецима, готовином или зајмом. Дакле, нужно је, као год и за ону концесију дунавску, да остане једна рупа, па да се има разлога за један нови зајам, јер ни кредит за довршење железница неће бити довољан, па онда да се то двоје споји и да се прошири и један нови велики зајам. Па је ли, господо, подмирена ова количина за одговарајући број војске? Није. 150.000 и 60.000 колико је то? То је 210.000. Опет мало!

Г. Стојан Протић у својем одвојеном мишљењу у закону о устројству Војне Академије лепо је казао, као што обично говори један министар, кад се скине са министарске столице, а док је тамо тако не мисли и не ради — он је скренуо пажњу на ово: „Војска се, међутим, не може без штете и за војску и за државу повећавати преко одређених граница економске и финансијске снаге државе с једне стране и *начела науке о здрављу*, која су за све војске једна, с друге стране.“

А сад се брините чак и за племенито здравље војске и жалите што има кенеца. Напослетку за непадњу, нас је уверио последњи велики рат да то баш није важно толико да ли има војник 150 или 170 сантиметара, јер руски војници са 170 сантиметра морали су да устукну пред јапанским од 135 сантиметра. Ништа им није помогао њихов велики узраст, јер је код војника главно да је добро васпитан војнички, да има јак војнички морал и частољубље војничко. Па шта радимо ми да створимо добро здравље и јак морал код нашега народа? Ево шта радимо. Г. Протић, пре него што ће да сиђе са министарске столице, под њим монополска управа шаље једну наредбу свима државним и општинским властима старајући се да овај народ и његова војска, чије он здравље цени и о коме тако лепо води бригу, може од шљива, воћа и од комине од грожђа правити ракију и да му је слободно да и од шпиритуса може правити ракију, а да га у томе нико несме узнемиравати.

Е, господо, видите како се једно мисли и говори кад се седи за оном зеленом чојом тамо а како се друкчије мисли и говори кад се седи овамо с нама. А то је баш оно што је најгоре.

Господо, дакле, као што рекох, преправка пушака Маузер-Кокиних није дала добре резултате. Г. Министар Војни дао се је интервјуисати од једног сарадника од Самоуправе, коме је изјавио да није истина да су све преправљене пушке неупотребљиве. Он дакле и сам признаје да су многе од њих потпуно неупотребљиве, али је свакако сигурно да ни оне остале нису као што треба и да би ми имали увек да страхујемо кад их дамо у руке нашим синовима.

Па нашто сва ова спрема, уз ово проширивање ово дозиђивање престонице у Београду које сада вршите. Зидате нов дом за Народну Скупштину, зидате велику зграду за Двор и за разна надлештва и у опште подижете све оно што долази не само у административне потребе престонице него и у културне и материјалне тековине а сам г. Министар Војни заседавао је до јуче у Генералштабу на домету А.-Угарских пушака а да не кажем и на домету њихових монитора. И ми то подижемо и ако знамо да је 1908 на глас да је Аустријска војска прешла Саву овде за време анексије све живо било побегло из Београда, а само остала општинска патрола. Па зашто све што треба да имамо најбоље, подизати овде у Београду кад сваког часа може доћи моменат да без борбе без битке и без боја морамо то оставити тако да Београд буде за једну ноћ одсечен од Србије.

Па зашто се ми све то оружамо? Да ваљда после хајдукујемо по Шумадији! Шуме посечене, не можемо! Путеви разграђени свуда да не можеш апсолутно ни примити борбу, кад ти буде једног дана одсечена глава имаш одмах да се опружиш. И онда кад ви све ово видите као што ја видим, онда значи да ви све то светно вршите као ствар пазара моде и т. д. Имају Мађари марвене лекаре, па метнимо их и томе слично, а да ли ће то бити у истини потребно то је за нас споредна ствар. Главно је да се конвенционално одржи навесна установа, тек да се каже да смо и ми културна држава. Дакле, ви и ово сматрате као ствар моде а не мислите на озбиљну борбу. Можете ми рећи да ја овде понављам речи једног човека који је компетентнији од мене једног вашег друга и члана анкетног одбора, који је овде заједно са г. Марком Трифковићем изнео сва злоупотребе око набавке оружаног материјала. То је г. П. Мишић, чије су нам речи као врео свердао прошле кроз уши да сте морали да га се курталисавате „иди с милим Богом од нас“ и да дајете знак њиним Власима фуљоношким да гледају ако могу главе да не изнесе. *(Грађа)*. Наравно то се протумачило после у изборном смислу, т. ј. да на изборима не изнесе главе. Дакле, господо, ви само трошите узалудно нашу снагу и наш новац. Зашто? Да не ратујете. Никако, само да се рат не понови. Ја морам да жалим што у том погледу морам да се сложим са г. Агатоновићем иначе по начелима мојим далеким противником, да сте ви овај наш народ који још није толико просвећен, навикли сте га на рабацилук, да само рабацише, па кад се помене рат он повиче „не само рат, да дамо све, само да не ратујемо“. Отишли су официри за време анексије да кураже сељаке у Велико Село и у Вишњину: „Не дајте се браћо, погледајте наше брегове, погледаје тамо оне њихове ритове и т. д.“ А знате шта су они одговорили? „Чујеш господине, ниј то на се чисти, какан рат, ми смо пропали ако заратимо“.

Дакле, господо, ја нећу да кажем да сте хотимично то урадили, али сте урадили несвесно; оставили сте народ да о тим стварима ништа не мисли, да се брине само за бикове и за кобиле и друге трице, да напуне државне касе. Истина и то му треба и без тога се не може живети, али ви сте заборавили да један народ који нема поноса, нема морала, нема частољубља, нема ништа. Милост Европе? Каква Европа, ово неколико комшија како реше то ће ти бити.

Зашто је то тако? Зато што свет тако трпи. Влада тражи. Амин, амин, амин. И тако сте довели земљу у једно тако да се изразим, шлогирано — узето стање, јер се збиља наша држава налази данас у једном таквом стању. А што се тиче њене војне јачине ја бих највише волео да мој народ буде свакад прајски солдат. Видели смо како је рађено у касарни а и ван касарне. Ононад 5 јуна Аустријанци демонстративно — то је срамота, напослетку ако си јачи јурни једаред на нас — прешли су шири рукав Дунава и прешли су на Острво.

Српско село Острово припада Аустрији. Дошла на половину рукавца и прави пробу да ли могу да пређу Дунав. И сад наше власти и цивилне и финансиске и војне гледају само шта у чуду да раде. Морају да јављају окружној команди пешадиској да Аустријанци прелазе на чуновима, да звиркају на дурбинима и т. д. А Српска војска

каже ћутите док се не смркне да не искрсне конфликт а кад се смркне можемо да радимо шта хоћемо. Она прши маневре а то је изазивање, малтретирање. Ја желим Аустрији да јој се то врати. Ваљда ће доћи дан и наћи ће се једна сила, да каже да и над попом има попа. Са жандармеријом она прелази сваког часа и налази неко своје земљиште по нашим адама дринским. Дођу протести г. Миловановићу: истерују наше косаче и наше ораче из њива, све то растерају и онда се тек нађе да је то наше и да оде комисија. Од како су Турци истерани из шабачке нађе ни не можемо да утврдимо са Аустријом граничну линију. За што? Зато што пристајемо да нас малтретира тај сусед како може и како хоће.

Потпредседник, **Јаков Чорбић.** — Господине Катићу ви имате још свега пет минута да говорите.

Сима Катић (наставља). — Жао ми је што је тако по вашем пословнику испало али за тих пет минута хоћу да да кажем ово: ви немислите да ратујете, ви не можете да ратујете. Ви сте и народ наплашили да умре од рата. Ви њему расписом дозвољавате да сербес није шпиритус кад није родила шљива и грожђе само нека се има да плати ануитет Шнајдеру и другој компанији, који тако галантно кредитују краљевство Српско.

Господо, установљена је главна инспекција војске. О томе сам још онда говорио. Та ствар уноси само перед у војску. Поставили сте за главног инспектора Престолонаследника. Човека који по свом високом ауторитету требао би да да маха напредку војске, али по својој слабој спреми има да потре значај свога положаја.

Јер кажу и Престолонаследник Аустријски мора да трчи по маневрама. Али он је морао да учи и генералштабну школу и онда тек да дође на то место а не само да зауима тај положај и да ремети онај ред у војски, да се незна ко је старији а ко је млађи. Господо, скраћено ми је време да изрећам све овде. Оћу само да кажем још ово:

Ви немислите да ратујете ни ским немислите. Ви ћете то несрећи овако „спремајући се“ за рат само да спремите капитулацију Србије без и једне битке. Само прокламација Фрање Јосифа — као што је свршено са Босном, — има да се прочита у Аустрији и да се ова земља преда без битке. (*Чује се*: То не може бити. Грађа). Ако будете овако продужили то нам не гине.

Тражи г. Миловановић $^1/_2$ милиона поверљив кредит! Зашто? по поверљивом акту Министарског Савета од тога и тога датума. Не тражим да нам објасни за шта. — Немојте да сматрате ово као лични напад. Ја налазим да не може бити напретка у овој земљи; она не може ни чему добром да се нада док ви, господине, као Председник Министарства улазите у шпекулативне послове само једно или друго може бити!

Председник Министарског Савета, Министар Иностраних Дела, **д-р Милован Ђ. Миловановић.** — Ја одбијам то. Ја не улазим ни у какве шпекулативне послове. То наша болесна фантазија може да измишља.

Сима Катић. — Извините али ево шта књига каже: „*Писмо о њеној понуди примио сам и ја, као и други чланови саветодавног Одбора Српско-Француске Банке и на то писмо ја нисам одговорио ни до дан данас* и на то ћу писмо одговорити тако, да г. Рибарац може бити сигуран, да ће то писмо бити онако, како то доликује једном Министру“.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Истекло вам је време г. Катићу, и не можете *даље говорити*.

Сима Катић (наставља). — Тридесет и један дан чекао је да он одговори на то писмо. Господин Миловановић је акционар једне стране банке, која и у Београду има седиште; он не може бити Председник владе, која тражи кредит за наоружање.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Има реч ради личног објашњења г. Воја Маринковић.

Д-р Воја Маринковић. — Поводом говора г. Катића о контролном парламентарном одбору ја ћу говорити у специјалној дебати, кад дође она одредба која уноћује на тај одговор и казаћу колико буде могуће Народној Скупштини: због чега од рада контролног одбора није могло да буде оне користи које је требало да буде и које је могло да буде по самом закону. За сад могу да кажем г. Катићу, да је неке користи ипак од тога одбора било. И ако у овој земљи Главна Контрола буде на своме месту, и ако још закони постоје, господа Министри одговараће за издатке, за које још немају визу контролног одбора. Више нисмо могли да учинимо.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Има реч г. Министар Војни.

Мин. Војни, ђенерал, **Рад. Путник.** — Господа из опозиције нису расположена за овај кредит због тога што, веле, да се наоружање не оснива ни на каквом плану, него се тражи „од ока“ и како који Министар Војни долази на ред, он излази са новим захтевима. Господо, ништа од тога изговора не постоји.

Финансијском Одбору је врло добро познато, да се садашњи кредит за наоружање тражи на извесном основу: то је формација војске. Финансијском је Одбору тако исто познато зашто се и колико чега тражи. У том погледу говорници не могу наћи никаква коректна основа за одбијање тога кредита. Нека га потражи у чему другом.

Тај кредит није потекао од мене.

То није нова ствар.

Да је то продужење једнога плана, види се по томе, што сам ја ту тражбину затекао од пређашњег мог предходника и поднео је сада на одобрење и извршење.

Штета би било, господо, да се та набавка одлаже за јесен. Докле би се тада свршила претендна процедура за набавку, дотле би могли имати на рукама све сада поручене потребе.

Ја вас молим, да ви тај кредит одобрите. Кредит није за ову или ону партију, него је за отаџбину.

Што се тиче војске, онога о чему су нека господа посланици напомињали о некаквој организацији, ја сам једанпут у клубу казао: да сам дошао пре неколико дана на овај положај те не могу ништа поуздано о томе да вам кажем. Не треба веровати свему што се говори и по новинама пише. Говори се по некад нешто што је истина, али се

обично више надовеже него што постоји, а по некад се и са свим лаже.

Ви сте могли о томе читати у „Трибуни". Могли сте читати поред тога и то, како „Трибуна" познаје моје намере, те би се рекло да она од мене добија упуства за писање. Међутим то је све чиста измишљотина самога уредништва. Тако је могло бити и с том тајном војном организацијом. Од моје стране могу то да вам кажем да ћу мотрити на развитак и стање у војсци, и ако нађем да когод од официра одступа од реда, да се удаљава од свога позива и мешa у политику, — а ја сам убеђен да се војска нетреба никада у политику да упушта — сам ћу настојати да се иступи против војног реда уклањају и казне. Ја се надам да ћу у оном погледу наћи свакад помоћи код саме скупштине (*са деснице*: тако је).

Али молим вас, господо, дозволите да вам напоменем још нешто. Не примените то као прекор. Дужан сам да вам кажем и ово што сматрам као истину. У вашој међусобној политичкој препирци, у вашем прегоњењу партиском, ви врло често грешите, па и оно што не постоји упућујете преко противничке партије на војску и њу погађате.

Ви добро знате колико је галаме било кад је било речи о правом наоружању. С чиме се то свршило? Свршило се с тиме, што је можда и нехотице набачено али да сада постоји глас, да у војсци влада само крађа. (*Стојан Рибарац*: ту војска није крива.) Криви сте ви, не велим сви али она господа која су преко радикалне партије погађала војску.

Па, молим вас, да ми кажете, где су те крађе. Ви сте говорили о првој анкетној комисији, у којој су били чланови од свију партија. Могла је та анкета наћи неупутности, неправилности и погрешака, али молим вас кажите, да ли је и у чему нашло крађу. (*Добацивање са левице*: има крађа, има!). Нема господо. Прочитајте извештај.

Јаша Продановић. — Донесите извештај. Зашто се не претреса извештај, што га крије те, што га не подносите Скупштини?

Министар Војни, Ђенерал, **Радомир Путник.** — Не кријем га.

Јаша Продановић. — Не кажем ви, него влада. (*Добацивање са деснице*: Били сте Министар, зашто нисте то тражили".)

Министар Војни, Ђенерал, **Радомир Путник.** — Молим вас, господо, господин Продановић кад је био Министар Привреде у коалиционој влади, требао је тада да потргне ту ствар.

Створена је друга анкета. Да ли је та анкета пронашла да постоје крађе у војсци? Образован је био суд и суд је доказао својом пресудом да крађе нигде није постојало. Зашто се онда, крађе натурају војсци? Војска није то заслужила. Кад већ законска пресуда утврђује да крађа непостоји нико нема права да је војсци натура. Даље, имам још ово да вам напоменем. Закон о штампи, који је такође наше дело, даје права свакоме да каже шта хоће о војсци да напада и вређа кога хоће, а да му за то не буде ништа. Тек ономад што сам дошао за Мин. Војног, „Стража" ме већ назива да сам лопов Министар. По чему сам ја лопов? (Гласови са деснице: то лопови кажу за вас).

Пре два дана такође био је један догађај овде у Скупштини где је о нашој војсци речено то, да она није кадра да нас брани ни од уједињених Цигана (*Гласови на десници*: то је срамно и жалосно). Ја сам захвалан Председништву што се потрудило да ту увреду сузбије, али је она, остала. И ма колико ви и којим било путем настојавали, да се војска држи свога позива, то је немогуће постићи док се она не заштити од увреда и клевета. Трпи се све па и увреде, али и то има својих граница (*Гласови са деснице*: тако је).

Ја вам дајем реч, да су наши официри толике патриоте, да ће за љубав, наше отаџбине, и ако би било каквог неуредног стања у војсци, вршити своју дужност и бити ваљани и поуздани синови свога народа. Али господо, и војска треба једанпут да буде уверена да заиста у вама, у Народној Скупштини, има поузданог чувара њеногa кредита њеногa позива. (*Гласови са деснице*: Тако је!). Ја овим завршавам: било је личних увреда за мене. Ја јако жалим што се не допадам некој господи из опозиције а нарочито г. Радивојевићу.

Јако жалим што нисам, пре него ли сам дошао за Министра Војног, умолио г. Председника Министарског Савета да упита г. Радивојевића да ли ћу му се ја као Министар Војни допасти, па тек онда да се примим за Министра Војног, али кад сам заборавио то да учиним, нека за сада „опрошћава".

Имам да одговорим још једном господину, г. Агатоновићу. Што он критикује рад министра не може му се замерити. Нека га нека критикује колико хоће, само то треба да буде на уљудан начин. Критика, која се на такав начин изводи, много је моћнија, него критика, која се везује за личну грђу.

Г. Агатоновићу да кажем шта ја мислим о њему. Г. Агатоновић може имати мњење о мени како хоће. Он је човек од просвете, он је професор, али ..... овде је говорио увредљиво ..... (*Грајa*: Неки посланици устају са својих места.)

Потпредседник, **Јаков Чорбић.** — Молим вас, господо, заузмите своја места. (Велики жагор у Скупштини.)

Дајем 15. минута одмора.

(Настаје одмор).

(После одмора).

Потпредседник, **Јаков Чорбић.** — Настављамо седницу, Господо. Пре но што бих дао реч говорницима, ја имам да изјавим Народној Скупштини, да ће се овај догађај, који се мало пре десио овде, расправити у Скупштини сутра у јутру пре преласка на дневни ред.

Др. Војислав Маринковић. — Шта има ту да се расправља, ви имате да опоменете на ред г. Министра. (Чује се: Вас има да опомене). И мене ако сам нешто учинио.

Драгиша Лапчевић. — Молим вас за реч ради личног обавештења.

Потпредседник, **Јаков Чорбић.** — Вас нико није поменуо.

Има реч г. Продановић.

Јаша Продановић. — Кад је г. Министар Војни говорио о томе, да штампа неправедно напада војску због злоупотреба, ја сам у једном врло учтивом тону добацио: да треба изнети на претрес Скупштини војни анкетни извештај.

Тада су се са клуна на десници чула добацивања и речено је: па ти си био Министар три године, па што нисі то тражио. То посланици могу да добацују. Они не знају шта се у министарству радило и јесам ли какав корак чинио или нисам. Али, кад један Министар са министарске столице оптужује једног бившег Министра да нешто није урадио, он треба да буде тачно обавештен о томе, како је и шта тај дотични Министар, кога оптужује, радио у министарским седницама. То бар није тајна ствар, то је могао дознати, ако не од кога другог, а оно од шефа свога и данашње владе Г. Миловановића. Ја сам дужан и бранећи себе и бранећи нашу странку да у краткоде обележим, да не стоји но што је г. Путник овде изнео.

Ми, самостални радикали, господо, као чланови владе чинили смо све, што смо могли чинити, да се у војсци уведе ред и да се набавке војне за које Народна Скупштина решава да се зајмом набаве и које народ тешко плаћа, врше што правилније и боље. И познато је и Скупштини и народу да су под коалиционом владом у којој смо ми били чланови, те набавке вршене са 30% јевтиније него раније под хомогеном владом у којој је баш и г. Путник био Министар. Даље се, господо, успело то да се пошљу на страну за у комисије за набавке људи у чију се савесност није сумњало и за које је цела Србија могла гарантовати да су честити и поштени људи.

И ако они нису смењивани, а мени се чини да су неки од њих смењивани, онда сво били уверени да ће у Србију доћи и боље и јевтиније оружје него што је раније набављено. Даље, господо, ја сам био Министар нешто више од две године и за то време су промењена четири Министра Војна. Од све четворице, ја вас уверавам а ту је и г. Министар и Председник и може потврдити, ја сам тражио у министарским седницама да се извештај анкетног одбора поднесе што пре Скупштини, али су се господа Министри Војни изговарали, како ту ствар нису довољно проучили. Таман ту ствар један проучи, он падне и дође други. Дакле није моја кривица што су Министри Војни падали. Један је пао пред Скупштином, а остали су падали на другим питањима о којима би ви на десници могли добити обавештења од бившег Министра Финансија г. Стојана Протића.

Треће, господо, кад је почи самога суђења вуковницима Влајићу и Рашићу, смењен председник војног суда, ја сам одмах у седници протестовао са својим друговима и онда ми је одговорено, да он има друга посла као председник испитне комисије. Ја сам онда рекао да је суђење једне велике војне афере много важније и преће него ли председништво у испитној комисији. После нашег протеста председник је враћен на своје место и продужио је свој посао. Заслугом чланова самосталне радикалне странке, који су били у кабинету, извршено је пензионисање пуковника Влајића и Рашића, да не би могли као активни официри утицати на ток рада који се према њима имао предузимати.

Кад је г. Илија Гојковић, бивши Министар Војни у једној седници рекао: не може господо да буде да и моји начелници одељења који су оптужили Рашића и Влајића остану на своје месту и да г. г. Рашић и Влајић буду невини. Или моји шефови одељења нису знали шта раде, или се није добро пресудила ова ствар. И зато је г. Гојковић потражио да реведира процес али је онда устао један члан кабинета из старије радикалне странке и рекао: не дам ја то, јер се преко Влајића и Рашића бије радикална странка.

Тада сам ја устао и једним мало оштрцјим тоном изнишао и рекао: Г. Протићу, Србији је најпреће да сазна истину у овој ствари, а не да смета г. Министру да ту ствар извиди, па ма кога се та ствар тицала. Ја молим г. Председника Министарског Савета да ме демантује ако то није истина. Г. Гојковић је био готов да то предузме, али је одмах после неког кратког времена пао пред Скупштином а за њим смо после отишли сви са владе, и тако је та ствар остала не довршена. Наше држање је било правилно и ми немамо шта себи да пребацимо. Ја молим председништво скупштинско, да што пре, макар и у тајној седници, стави на дневни ред извештај анкетног одбора на решавање и претрес пре него што будемо дали овај кредит. Пре свега треба видети какво је стање у војсци, какве су злоупотребе вршене, па тек онда давати нове кредите. То је мишљење наше било и раније, а такво је мишљење и сада.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Има реч г. Илија Анђелковић.

Драгиша Лапчевић. — Молим за реч ради личног обавештења.

Потпредседник, Јаков **П. Чорбић.** — Вас није поменуо г. Министар. Ја нисам чуо да вас је он споменуо, и незнам за што тражите реч.

Драгиша Лапчевић. — Како да ме није поменуо. Ја сам чуо да је он цитирао и извртао неке ствари из мога говора. И кад ја кажем то, онда је за Председништво завршено довољан доказ да имам право на обавештење. Онога момента чим бих ја учинио лаж, тога момента не би више мени било места овде.

Потпредседник, **Јаков Чорбић.** — Ја сам разумео, да је г. Министар цитирао говоре појединих посланика. Али ја нисам чуо, да је г. Министар ваше име поменуо и држим да нема места објашњењу.

Стојан Рибарац. — Ја бих хтео да говорим г. Председниче, ако ми дате реч, и да учиним једну напомену о правилној и једнакој примени пословима.

Потпредседник **Јаков П. Чорбић.** — Изволите г. посланиче.

Стојан Рибарац, — Ми смо до сада сваки пут у овакним приликама примењивали ту праксу, да посланици, који су цитирани а нису изрично споменути, добијају реч ради обавештења. То се нарочито чинило у приликама, кад је примедба, учињена на говор једног посланика, погодила читаву једну странку. Овде је тај исти случај.

Г. Министар Војни је цитирао једног посланика, хотећи да порекне његова патриотска осећања.

Ја мислим, да ви требе да допустите, да тај посланик да своју изјаву и прави значај своме говору.

Павле Маринковић. — Молим за реч да говорим о примени пословника.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић** — Изволите, г. Маринковићу.

Павле Маринковић. — Господо, дешавало се неколико пута после мога говора, да су посланици, на чији сам ја рад или на чији сам ја говор направио само алузију, тражили одмах реч ради обавештења, и увек им је с председничког места та реч давата. То је тако јасно, да о томе више не треба ни говорити. *(Жагор...).*

Ја не могу помоћи људима, који имају тако слабо памћење, да се не сећају ни онога, шта је било пре неколико дана.

Ми нисмо знали, да ће се и овакав спор породити пред Скупштином, па да понесемо собом доказе и донесемо скупштинске белешке, те да можемо цитирати ово што сад тврдимо. Али, апелујем на добру вољу и на честитост људи који седе на оној страни и на честитост господе која су тамо на оним местима (показује на места г. г. Министара), надајући се да нико од њих неће спорити, да је то до сада тако рађено, и не може г. Министар Председник сад да каже: „Кад год је то до сада тако рађено, грешено је". — И да сад на једанпут треба завести исправку те погрешке, кад је у питању реч једног опозиционара.

Овде је много важнији случај. Овде није направлена алузија. Овде је погрешно цитиран навод из говора једног посланика, и то једног посланика, који, као што се зна, не заузима овде, у овој Скупштини, никакав полемичан положај. Он излаже своје теорије у неколико прилика — врло често и не узима учешћа у овим нашим сукобима — и зато ја тражим, на основу пословника, да се г. Лапчевићу да реч.

Подпредседник **Јаков П. Чорбић.** — Ми морамо, господо, радити на основу закона о пословном реду, и ја вас молим господо, да не правимо забуну онде где је у питању једна чиста и јасна законска одредба. Ја држим, да се Председништву не може ни најмање пребацити да није толерантно и да пословник не примењује подједнако према свима посланицима. Ми смо због толеранције и Председништво дотерали дотле те поједини посланици на опозиције изгубе обазривост и уљудну дискусију, па чине и нападе и увреде, због којих долазе заплети у Скупштини.

Ја вас молим, господо, да чујете шта Пословник каже за овај случај г. Лапчевића.

Члан 54. Пословника гласи овако (чита):

„Ако посланик тражи реч ради тога да исправи свој навод, који је погрешно изложен, те дао повода каквом неспоразуму или изазвао потребу личне одбране, онда ће му се дати одмах, чим сврши свој говор онај, који је ту исправку изазвао."

„Ако Председник налази, да дотични посланик није изазван тим говорником, а посланик остане при своме захтеву, он позива Скупштину да без претреса реши, да ли ће се дати тражена реч."

Као што видите, господо, ове одредбе члана 54 Пословника јасно показују, да сам ја у праву и да је мој рад на закону заснован, јер је право Председништва да цени да ли је посланик изазван или не.

Стојан Рибарац. — Ви сте нашли врћав пример на коме хоћете да примените ваше право да пред Скупштину изнесете на решење питање да ли је дотични посланик изазван или није. Тога до сада није било. Ако се је, као што је поменуо г. Министар Председник, грешило сваки пут до сада, онда ми те грешке за будућност можемо да избегнемо сагласношћу свију нас, али у овоме случају ви не треба и не смете да прекршите тај ред, који је до сада владао, нарочито по томе што баш тај члан пословника даје у овој прилици посланику право на објашњење, јер је цитирањем г. Министра Војног дотични посланик изазван да се лично брани а ви му ту одбрану не смете кратити.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић.** — Ја сам више пута практиковао, кад поједини говорници не помињу посланика него цитирају њихове говоре, да ономе посланику, који није поменут, не дам реч, а може бити да је бивало случајева да су давате речи кад су чињене извесне изјаве у име група, у име партија итд. С обзиром на то што видим да је расположење да г. Лапчевић добије реч ради исправке свога говора, ја ћу му дати реч, али ја сам позван да радим онако како пословник наређује.

Изволите говорити, г. Лапчевићу.

Драгиша Лапчевић. — Ја сам добио реч од г. Председника, али не по његовом расположењу, него по праву које као народни посланик имам.

Ја имам да, на нападе и провокацију, коју је извршио г. Министар Војни и према мени лично и према нашој партији и према Народној Скупштини, изјавим ово.

Г. Министар Војни је савршено изврнуо смисао мога говора о моћи наше стајаће војске.

У своме говору ни једном речи ја нисам додирнуо моралну страну наше војске. Када сам говорио о немоћи стајаће војске говорио сам о њеној бројној немоћи. То је тачно и то зна сваки који је мој говор слушао и то је без исправке остало у стенографским белешкама.

(Чеда Костић: Ретерирам сада).

Не ретерирам, г. Чедо, јер бих био у стању да кажем и то и све остало да сам о томе говорио, али је моја тада била да покажем да стајаћа војска, чак и кад би била способна са других разлога, она не би могла одбранити Србију по својој бројној немоћи.

(Гласови: А Цигани?).

Да, учинио сам и то упоређење да покажем њену бројну немоћност, а што се тиче Цигана: и Цигани служе у српској војсци, и Цигани су војни обвезници онако исто као и Срби и као и сви поданици српски.

Али г. Министар Војни је са свим тендецнозно изврнуо мој говор због тога што му је то требало као солдату као војнику, који има нерасположења према капуту и према цивилу. Он је хтео на тај начин да са министарске столице у Народној Скуп-

штини потенцира то рђаво расположење, које солдатија има према цивилу, које солдатија има према грађанима. Он је и даље отишао па је овде провоцирао противу слободне штампе, противу које војска, а специјално официри, имају највећу мржњу; па је даље читао лекцију Народној Скупштини не као политички човек него као официр, из познате мржње коју милитаризам има према парламентаризму. (*Гласови*: Нећемо да га чујемо. Жагор)

Господо, то се више не сме трпети и овај моменат најбољи је доказ за то: да солдатију не треба више пустити у Народну Скупштину и да Министар Војни може бити само грађанин.

Потпредседник, **Јаков Чорбић**. — Има реч Министар Просвете г. Љуба Јовановић.

Министар Просвете, **Љуб. Јовановић**. — Поводом говора г. Продановића, који је сматрао да треба да нагласи пажњу, коју треба указивати бившим Министрима, дужан сам да укажем такву пажњу нашем заједничком колеги г. Стојану Протићу. Како он није овде имао да ову изјаву учиним. Ја сам био присутан, кад је била она сцена између г. Гојковића и г. Протића, коју је изложио г. Продановић; али, колико сам запамтио, господин Продановић је испричао ствар прилично кратко тако, да онда речи г. Стојана Протића, а ја памтим да је г. Продановић био у том погледу тачан, могу имати смисао, који у ствари нису имале. Али ја овде не сматрам да ја треба да причам све шта је било, ја то остављам г. Протићу и г. Продановићу који је и почео ту ствар, али само нисам рад да Скупштина остане под утиском једнога непотпуног саопштења од стране г. Продановића.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић**. — Има реч г. Јаша Продановић.

Јаша Продановић. — Господин је казао да су моје речи тачне, само каже да нису потпуне. Нека изволи господин да каже у чему нису потпуне, ако неће он нека каже други.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић**. — Има реч Председник Министарског Савета.

Председник Министарског Савета, **Д-р Милован Ђ. Миловановић**. — Г. Продановић позива да се изложи потпуно шта је било. Ја то не чиним само с тога што није обичај износити оно, што је у Министарским седницама било.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић**. — Има реч г. Илија Анђелковић.

Илија Анђелковић. — Г. Председниче, до осам сати има свега још 20 минута, а седница може по пословнику трајати само до 8 сати. Ја вас молим да седницу закључите.

Потпредседник, **Јаков П. Чорбић**. — Је ли воља Скупштина да завршимо рад? (Воља је).

Данашњу седницу закључујем, а идућу заказујем за сутра у 9 часова пре подне са истим дневним редом.

Седница је трајала до $7^3/_4$ часа по подне.

XXIII редовни састанак Народне Скупштине биће у уторак 12. јуна 1912. године.

Почетак рада тачно у 9 часова пре подне.

Дневни ред:

I). Продужење претреса извештаја Финансијског Одбора о предлогу закона о ванредном кредиту у 1912. години;

II). Претрес извештаја одбора по законском предлогу о изменама и допунама у закону о средњим школама.

III). Одговор Г. Заступника Министра Финансија, Председника Министарског Савета, на интерпелацију г. г. Драгише Лапчевића и Трише Кацлеровића — о укидању свих монопола.

IV). Одговор Г. Министра Народне Привреде на интерпелацију г. Косте Петковића — о Борском Руднику.

Видео секретар,
Милош Трифуновић.

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Господину Министру Просвете,

У 1902. г. отворена је *привремено* школа у селу Рутевцу, среза алексиначкога окр. нишког, с тим: — да општина у току 3—4 године подигне подесну зграду за школу. Зграда у коју је онда смештена школа, и у којој се и сада налази, посве је неудесна, чак и опасна за здравље дечје.

За подизање те школе општинске управе у току последњих десет година стално су у општ. буџет уносиле извесну суму намењену тој сврси. Осим тога оне су се редовно обраћале Министарству Привреде, а оно и одобравало, да се сваке године из државне шуме осеку бесплатно за рачун школе по 10 букових дрвета. Набављана је и велика количина материјала у цигли, кречу и камену. Тражена је и добивена и од окружног одбора знатна помоћ у новцу за зидање школе. И народ општине рутевачке и сви меродавни притицали су свима средствима у помоћ, да се што пре подигне подесна зграда за ову школу. Међутим протекоше већ 10 година, а школа се не подиже, скупљени материјал је већ нешто од услед времених непогода, нешто разграбљивањем, пропао и разнесен; чујем: да су општински чесници у општ. буџет уносили позицију за подизање општ. судница, а народу објашњавали и тврдили, — да се новац — прирез тражи за подизање школе.

Част ми је умолити г. Министра за одговор?

Зашто до сада није подигнута школска зграда у селу Рутевцу?

2. Је ли при отварању привремене школе у 1902. год. постојала наредба г. Министра Просвете, да општина рутевачка подигне нову шк. зграду? Ако је постојала, је ли Министарство водило рачуна о извршењу те своје наредбе?

3. Шта је урађено да сада по жалби коју су *седам* грађана села Рутевца поднели у мају ове год. г. Министру, против општинских чесника за неподизање шк. зграде?

4. Има ли г. Министар уверења, да прва надзорна, среска, власт савесно води истрагу по овој жалби?

8. јуна 1912. год.
у Београду.

Интерпелант
Рад. Агатоновић
нар. посланик

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

Господину Министру Народне Привреде,

Комисија за ограничавање државних шума Ртња у 1910. год. одузела је педесеторици грађана општине ртањске села *Врмце* у срезу бањском, окр. нишког, имања, која су они имали на подножју и у планини Ртњу. Комисија је одузела и она имања, која су уведена у пописне књиге пореске, и оптерећена приватном порезом, а то је противно прописима закона о шумама.

Стога ми је част умолити г. Министра за одговор:

1. Стоји ли у истини, да је комисија одузела сељанима села Врмце (по приложеном овој интерпелацији списку) имања која су уведена и у пописне пореске књиге? Ако ово стоји, онда на основу кога закона је то комисија урадила?

2. Је ли г. Министар у стању обавестити Народну Скупштину, да ли су пресуде комисијске по споровима са, у списку поменутим грађанима села Врмце, постале извршне? Ако јесу, онда зашто бивши сопственици дотичних имања још плаћају порез на имања, која сада држава уживa?

3. Како су већином одузета имања сељанима Врмце ливадска, а ти сељани су одвећ сиромашни у сточној храни, немајући других ливада; и како они још плаћају порез на те ливаде, је ли г. Министар пољан наћи могућности, и до решења овога спора, допустити сељанима, да бар косе те ливаде и узму траву с њих за исхрану своје стоке?

8. јуна 1912. год.
у Београду.

Интерпелант
Рад. Агатоновић,
нар. посланик.

Списак

Лица из села Врмце а општине Ртањске којима је шумска комисија одузела своја имања и то:

Редни број	Бр. пописне књиге К.	Име и презиме	Бр. парцеле	Које имање	Величина хек.	Величина ара
1	164	Богосав Стојковић	24	Земљу у Скоку	1	08
			25	Ливада у Ртњу	0	48
2	144	Стаменко Живадиновић	37	Ливада у Прилеш	0	60
			38	„ „ Г. Орничи	1	—
			39	„ „ Плочи	0	96
			42	„ „ Бучини	0	15

Редни број	Бр. пописне књиге Б.	Име и презиме	Број парцеле	Које имање	Величина хек.	Величина ара
			39	Ливада у Прилеш	0	06
			40	„ „ „	1	—
			41	„ „ Плочи	1	50
3	141	Радисав Живковић	44	„ „ Бучини	—	15
			16	Ливада у Ртњу	2	40
4	142	Равђел Милошевић	17	„ „ Плочи	—	14
			32	Ливада у Ртњу	—	53
5	145	Драгић Стојадиновић	33	„ „ Ртњу	—	48
			40	Ливада у Ртњу	—	30
6	147	Стаменко Ђокић	41	„ „ Ртњу	—	21
7	149	Видојко Младеновић	22	Ливада у Бучини	1	07
			37	Ливада у Прилеш	1	17
			38	Ливада у Плочи	4	40
8	151	Милутин Ивковић	39	„ „ Прилеш	0	64
			39	Ливада у Ртњу	—	17
9	152	Драгутин С. Дачић	40	„ „ „	—	60
10	155	Тома Милосављевић	17	Ливада у Завијач	—	45
11	156	Спаса Љубисављевић	22	Ливада у Завијач	—	39
			33	Ливада у Ртњу	—	55
12	158	Гаврило Радовановић	36	„ „ „	—	14
			32	Ливада у Ртњу	1	49
			33	„ „ Ртњу	—	06
13	159	Радојко Мирковић	35	„ „ Ртњу	—	33
			39	Ливада у Прилеш	—	85
14	162	Сава Ивковић	44	„ „ Прилеш	1	85
15	168	Милојко Миљковић	22	Ливада у Ртњу	—	58
16	170	Милан Богојевић	27	Ливада у Ртњу	2	—
17	172	Велко Милосављевић	5	„ „ Плочи	—	59
18	173	Василије Савић	60	Ливада у Ртњу	—	12
19	174	Борислав Радисављевић	19	Ливада у Ртњу	1	45
20	177	Милоје Радивојевић	12	Ливада у Ртњу	1	13
21	178	Стаменко Милосављевић	23	Ливада у Плочи	1	28
22	180	Милутин Јефтић	35	Ливада у Ртњу	2	08
23	180	Милутин Јефтић	36	Ливада у Прилеш	—	75
			37	Ливада у Прилеш	2	67
24	181	Милорад Ивковић	38	„ „ „	—	93
25	3	Алекса Миленовић	32	Ливада у Ртњу	—	68
26	4	Милоје Благојевић	28	Ливада у Ртњу	—	34
27	5	Петар Радојковић	28	Ливада у Завијач	—	43
			36	Ливада у Прилеш	1	64
28	7	Димитрије Сибиновић	13	Ливада у Ртњу	—	25
29	8	Никодије Василић	16	Ливада у Г. Врлу	—	20
30	9	Василије Сибиновић	23	Ливада у Прилеш	—	28
			34	Ливада у Ртњу	—	35
			35	„ „ „	—	39
31	10	Милутин Симић	36	Ливада у Ртњу	—	42
32	11	Танасије Станковић	10	Ливада у Прилеш	2	57
33	13	Радосав Станковић	7	Ливада у Прилеш	1	47
34	14	Никола Љубисављевић	14	Ливада у Прилеш	2	64
			16	Ливада у Кусак	—	63
			17	Ливада у Прн. Коси	—	82
35	15	Милен Голубовић	18	Ливада у Прилеш	—	68

Редни број	Бр. пописне књиге Б.	Име и презиме	Број парцеле	Које имање	Величина хек.	Величина ара
36	27	Кочан Никодијевић	7	Ливада у Завијач	—	63
37	28	Петроније Лазић	15 20	Ливада у Завијач Ливада у Ртњу	— —	72 18
38	36	Михаило Миленковић	21	„ „ „	—	60
39	37	Велимир Марковић	20	Ливада у Прилеш	—	45
40	39	Станимир Марковић	20	„ „ „	—	44
41	53	Василије Милошевић	26	Ливада у Ртњу	3	62
42	62	Димитрије Павловић	62	Ливада у Ртњу	—	60
43	77	Миливоје Дукић	19 23	Ливада у Ртњу „ „ „	— —	15 03
44	79	Сава Љ. Голубовић	24 25 26	Ливада у Ртњу „ „ „ „ „ „	— 1 —	19 10 78
45	95	Новак Стевановић	25	Ливада у Ртњу	—	13
46	99	Сава Здравковић	37 35 36 37	„ „ Ртњу „ „ Ртњу „ „ Ртњу „ „ Ртњу	— — — —	88 18 18 51
47	105	Станојло Сташковић	38	„ „ Ртњу	—	50
48	117	Милан Маринковић	21	Ливада у Савковој Падини	1	72
49	119	Стаменко Здравковић	36 37	Ливада у Ртњу Ливада у Завијачу	1 —	09 44
50	122	Станоје Благојевић	18	Ливада у Ртњу	—	72
51	126	Петар Грујић	28	Ливада у Ртњу	—	15

Верно је наведено из пописне књиге тврди.

11. децембра 1911. год.
Врмџа.

Председник Суда
М. Николић

ИНТЕРПЕЛАЦИЈА

на Господина Министра Грађевина

Указом Њ. В. Краља, у срезу власотиначком округа врањског оглашени су за среске путеве и то:

1. Пут од Предејана кроз село Рупље за Црну Траву.

2. Пут од Власотинца кроз село Јастребац за Црну Траву.

3. Пут од Власотинца кроз села Дадинац—Градиште, — засеоке Остру и Стјешновац која припадају селу Лопушњи, затим кроз село Ново Село и Рупље где се има везати са путем у тач. 1.

4. Пут који се има одвојити од постојећег пута Власотинца Грделица а од села Козаре, кроз села Дадинце за тим Јастребачки Рид везати са среским путем споменутог у тач. 2; и

5. Пут који се такође има одвојити од постојећег пута Власотинца—Бабушница а од села Бољара кроз села Ровни Дел, Дејан, Горњи Орах, Доње Гаре, Горње Гаре и Добро Поље где се има везати са среским путем споменутог у тач. 2.

Путова споменутих у тач. 1. и 2. од стране надлежних инжињера извршена је траса и сви земљани радови кулуком народа на просецање довршени су, сем што се на истим сада има приступити разбијању стена и прављењу ћуприја а путева у тачци 3, 4 и 5 само је извршена траса од стране инжињера и само је требало приступити раду ових путова кулуком, но ово није у своје време учињено.

По закону о јавним друмовима, који је ступио у живот 1. јануара текуће године, кулук је укинут, ну како су ови путеви преко потребни због саобраћаја онамошњег становништва, пошто мора да се са коњима служи или да носи терет на леђима, пошто због оскудице пута немогу учинити олакшицу, може се сваки родољуб народни а нарочито г. Министар замислити како је опоме сељаку из околних села, који купује људску храну или друге кућевне намирнице па их мора носити на леђима и према оваковом жалосном стању од колике је потребе да се ови путеви што пре у дело приведу.

На основу напред изложеног молим господина Министра Грађевина да ми одговори:

1. Да ли му је познато да су путеви споменути у тач. 1. и 2. недовршени пити се што по њима предузима;

2. Да ли му је поднесен извештај од стране грађевинског оделења Начелства Округа Врањског о трасирању путова под тач. 3. 4. и 5. ове интерпелације и да ли је та траса коначно у целини утврђена и одобрена; и

3. Ако је траса утврђена и одобрена када ће се рад отпочети на довршењу и отварању ових путова, пошто ми изгледа, да је срез власотиначки један од најгорих срезова без путова.

9. Јуна 1912 год.
Београд.

Интерпелант
Глигорије Петковић
народни посланик